

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság

Bíró Endre, Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter,
Kuti Éva, Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Németh Ferenc

Szerkesztőség

Főszerkesztő	Nagy Ádám
Főszerkesztő-helyettes	Nizák Péter
Rovatszerkesztők	Csongor Anna (Társadalom és állam) Márkus Eszter (Elméletileg) Nyitrai Imre (Visszahatás) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom) Sebestény István (Világ-nézet)
Olvasszerkesztő	Nemeskéry Artúr

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a titkar@civilszemle.hu címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen.

Támogatóink

ICSSZEM Civil Kapcsolatok Főosztálya
Nemzeti Civil Alapprogram
Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium

Együttműködő partnereink

Civil Szemle Alapítvány
Civitalis Egyesület

ÚJ MANDÁTUM KÖNYVKIADÓ

www.ujmandatum.hu
1149 Budapest, Fráter György tér 11.
Tel./fax: (+36-1) 221-0951, 221-8099
E-mail: szerkesztoseg@civilszemle.hu

Felelős kiadó Németh István
Lapterv Zátonyi Tibor
Fotó Zátonyi Tibor

Készült az Kánai nyomdában
Felelős vezető Kánai József

ISSN 1786-3341

■ ■ ELMÉLETILEG

- Hegyesi Gábor–Fekete Orsolya KÍSÉRLET A NONPROFIT SZERVEZETEK
FELMÉRÉSÉRE A TÁRSADALMI IGAZSÁGOSSÁG INDEX SEGÍTSÉGÉVEL 5

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

- Borovitz Tamás–Csótó Mihály–Pintér Róbert CIVIL SZERVEZETEK
INTERNETES JELENLÉTÉNEK VIZSGÁLATA.
A HONLAPELEMZÉSI KUTATÁS TANULSÁGAI 35
- Herczeg Tamás A CIVIL SZÉKTOR HELYZETE BÉKÉSCSABÁN 53

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

- Dunajcsik Péter Maxigas FOGLALTHÁZ ÉS CIVIL TÁRSADALOM 69
- Ignits Györgyi CIVIL SZERVEZETEK AZ ÖNKORMÁNYZATOKBAN.
KUTATÁSI JELENTÉS 97

■ ■ VILÁG-NÉZET

- Paweł Jordan HÁLÓZATOK FEJLŐDÉSE ÉS FEJLESZTÉSE 119

■ ■ VISSZAHATÁS

- Nizák Péter TANULMÁNYOK A RÉSZVÉTELI DMEOKRÁCIA GYAKORLATÁRÓL 143

■ ■ SZERZŐINK

146

KÍSÉRLET A NONPROFIT SZERVEZETEK FELMÉRÉSÉRE A TÁRSADALMI IGAZSÁGOSSÁG INDEX SEGÍTSÉGÉVEL*

Hegyesi Gábor–Fekete Orsolya

■ I. Háttér

■ A KSH által kiadott, a 2003-ra vonatkozó, gyorsjelentés alapján a szektorra vonatkozó legfrissebb adatok a következők:

- 53 022 nonprofit szervezet működik Magyarországon. Ebből 21 216 szervezet alapítványi formában, 31 806 pedig társas nonprofit szervezetként.
- A szervezetek 92 százaléka aktív tevékenységet fejtett ki az év során.
- A szektor bevételeinek összege meghaladta a 731 milliárd forintot, és 116 milliárd forintnyi támogatást nyújtott.
- A szektor 63 ezer főt főállásban, további 24 ezer munkavállalót pedig rész-munkaidőben foglalkoztatott.
- Az önkéntesek száma a nonprofit szférában majdnem 400 ezer fő volt, 34 millió munkaóranyi tevékenységükkel 16 ezer főállású munkavállaló feladatát végezték el 24 milliárd forint értékben.

A felsorolt számadatok lenyűgözők, azonban nem felejtkezhetünk el arról a drámai tényről, ami megosztja a szektorban működő szervezeteket. Az 1. táblázat mutatja a szektor forrásbeli különbségeit.

A szektor 3,7%-a rendelkezik az összbevétel 78,7%-ával. Évi 5 millió forintnál többel (az összbevétel 95%-ával) a szektor mindössze 18%-a rendelkezik. A fennmaradó 82% 5 millió Ft, vagy az alatti bevétel mellett működik a csaknem fele,

1. táblázat. A nonprofit szervezetek száma és bevételei bevétel nagyság szerint, 2003¹

Bevétel nagyság, ezer Ft	A szervezetek		A bevételek	
	száma	megoszlása, %	összege, millió Ft	megoszlása, %
–50	8 046	15,2	92,6	0,0
51–500	15 927	30,0	3 720,2	0,5
501–5 000	19 504	36,8	33 159,7	4,5
5 001–50 000	7 573	14,3	119 132,7	16,3
50 001–	1 972	3,7	574 948,4	78,7
Összesen	53 022	100,0	731 053,6	100,0

45,2%-a működik évi 500 ezer forintos bevétel nagyság alatt. Az adatok tükrében nem tartjuk merész állításnak, hogy a szektorban jelenlévő különbségek olyan szintet értek el, ami a jövőben alááshatja a szektor integritását is.

1.1. Szakmai sztenderdek a nonprofit szektorban

A '90-es évek úttörő korszaka után a nonprofit szervezetek a mennyiségi növekedés mellett egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a minőségi szempontokra. A húzóerőt azok a szolgáltató szervezetek jelentik, melyek a szolgáltatások nem állami szektorba történő kihelyezésével, és a nonprofit szolgáltatások bővülésével a minőségi differenciálódásra helyezték a hangsúlyt. Fontos eleme a jelenségnek a forrásokhoz való hozzájutásban megfigyelhető verseny, amely megkívánja a mérhető és átlátható tevékenységet és működést.

A nonprofit szféra szereplői számtalan közérdekű tevékenységi területen, különböző formában, eltérő feltételek és körülmények között működnek, ezért igen nehéz meghatározni egy átfogó szakmai protokollt a szektor egészére nézve. A szektor hiánypótló jellegéből adódóan, szolgáltatásai legtöbbször az egyént célozzák meg, személyre szabottak, vagy valamilyen közösségi igényre, speciális problémára irányulnak. Ez tovább nehezíti egy univerzális minőségellenőrzési rendszer bevezetését. (Hegyesi–Talyigás, 2000. nyomán)

1.2. Út a TIX-hez

A Szociális Innováció Alapítvány (SZIA) megalapítása óta (1995) célul tűzte ki a nonprofit szektor fejlesztését. A témában először egy három éven át tartó kutatás szakmai vezetését végezte az Alapítvány. A programot a PHARE, a Levi Strauss Europe és a Szociális és Családügyi Minisztérium támogatta. A kutatás zárókötetét *Szakmai Sztenderdek a Nonprofit Humánszolgáltatás területén* címmel a Nonprofit Humánszolgáltatók Országos Szövetsége adta ki 2000-ben. A kutatás legfőbb tanulsága szerint a nonprofit szektornak is nélkülözhetetlen ma már a minőségi szemlélet, ugyanakkor a minőségügyi rendszer kiválasztásában tekintettel kell lennünk a

szektor sajátosságaira. (Alacsony szervezetségi fok, önkéntes munka igénybevétele, infrastrukturális hiányosságok, magas etikai követelmények.)

2001-ben, a megkezdett munka folytatásaként a SzIA megalapította a Nonprofit Minőségi Központot, amelyben a stáb a Nemzeti Minőségi Díjon alapuló önértékelési rendszert dolgozott ki. Azért vettük alapul a Nemzeti Minőségi Díj rendszerét, mert egyenlő arányban veszi figyelembe a szervezeti adottságokat és eredményeket. A modell elemei az adottságok tekintetében a vezetés, irányítás, stratégia, tervezés, erőforrások és folyamatok. A modell másik oldalán az előbbiekkal egyenértékben a dolgozói – fenntartói – felhasználói elégedettség, a társadalmi hatás, valamint a stratégiai eredmények állnak.

A próbalekérdezés alkalmával az eredeti kérdőív nem volt megfelelő a nonprofit szektor számára, ezért az első körben használt kérdőívet több szervezet visszajelzése alapján átdolgoztuk, egy sektorspecifikusabb kérdőív kialakítására törekedtünk. Ez a kérdőív már körvonalazta a Társadalmi Igazságosság Index (TIX) dimenzióit. A TIX maga is egy kétpólusú rendszer, melyet az adottságok és eredmények határoznak meg, azonban nem csak a szolgáltatást nyújtó szervezetek esetében használható, hanem általánosabban, a nonprofit szektor más szervezeteire nézve is működőképes.

A SzIA-t informális csatornákon keresztül 2000-ben kereste fel egy adományozó. Azzal bízta meg a szervezetünket, hogy állítsunk össze két, egymást kiegészítő adatbázist a potenciális adományozókról, valamint az adományokat fogadó civil szervezetekről. A civil szervezetek kiválasztását két fő szemponttal határozta meg: a szervezetek legyenek „rászorulók” és „érdemesek” a támogatásra.

Az adományozói preferenciákkal való etikai és szociálpolitikai vita jelentette a Társadalmi Igazságosság Index (TIX) kifejlesztésének kezdetét, igyekezett a stáb kialakítani egy, a társadalmi igazságosságon alapuló preferenciakészletet, amely kiválthatja az érdemesség diszkriminatív, és a rászorultság szubjektív szempontját, és megfelelő mérési eszköze lehet a nonprofit szervezeteknek.

II. Társadalmi Igazságosság Index

A TIX célja tehát az, hogy objektív és univerzális értékelést adjon a szervezetekről. Univerzális, mert a szervezet tevékenységétől, célcsoportjától, anyagi helyzetétől függetlenül használható. Objektív, mert az egyes szervezeteket saját környezetükben, saját lehetőségeikhez képest bírálja.

A munka első lépése a rászorultság és érdemesség szervezeti adományozási szempontból való definiálása volt. Rászorultként definiáltuk azokat a szervezeteket, amelyek forráshiánnyal küzdenek az alábbi négy területen:

- pénzügyi erőforrások,
- emberi erőforrások,
- kapcsolati tőke,
- infrastruktúra.

Rövid-, és hosszú távú programjaik, valamint társadalmi céljaik megvalósításában. A definíció alapján tehát a rászorultság dimenzió a szervezet erőforrásainak hiányát jelenti, ez lett tehát a TIX erőforrások – dimenziója.

A támogatásra érdemes szervezeteket 7 további dimenzióknak való megfelelés alapján határoztuk meg:

- törvényi előírásoknak való megfelelés,
- demokratikus működési rend,
- pénzügyi átláthatóság,
- működéscentrikus gazdálkodás,
- projektorientált tevékenység,
- önkéntesség,
- szolidaritás.

II.1. A TIX dimenziói

II.1.1 Az erőforrások dimenziója

A szervezetek erőforrásokkal való ellátottságának dimenziójába tehát 4 elem került. Első és legfontosabb a *pénzügyi erőforrások* hiánya, ami egyben determinálja a többi erőforrás létét és nemlétét is. Az I. fejezetben leírt statisztikai adatok tükrében nem lehet nem észrevenni azt az ellentmondást, amely szerint a működő szervezetek 92%-a végzett 2003-ban aktív tevékenységet, miközben az összes szervezet 82%-a működik alacsony, és 45,2%-a lehetetlenül alacsony bevételek mellett. Ha feltételezzük, hogy bizonyos szakmai színvonalat csak megfelelő ráfordításokkal lehet elérni, akkor hogyan élvez társadalmi támogatottságot a hazai nonprofit szervezetek jelentős része, csaknem fele? Ez azt jelenti, hogy számos szervezet erején felül teljesít kitzűzött céljai elérésében, ezt alátámasztják a többi erőforrásokkal kapcsolatos adatok is.

Emberi erőforrások tekintetében például elmondhatjuk, hogy az egyes szervezetknél átlagosan 1,3 fő dolgozik fő-, vagy mellékállásban. Siegel és Yancey megállapítja (A nonprofit szektor... 1992:71), hogy a „nonprofit szektor legismertebb személyiségei [...] agyonhajszolják magukat az újabb és újabb feladatok vállalásával”. Ez hosszú távon a hatékonyságromláshoz, szerepzavarhoz és a szektor fejlődésének megtorpanásához vezethet.

A *kapcsolati tőke* fontosságára hívja fel a figyelmet Harsányi és Széman *Halak és Hálók* című könyvükben (Nonprofit Kutatócsoport, 1999:48). „A tájékoztatásban a szervezetek meghatározó módon, saját tagjaikra támaszkodtak.” Kuti Éva hiányolja az intézményesült kapcsolatokat (Hívjuk talán... 1998:184) szerinte a szervezetek döntő többsége nem rendelkezik nonprofit – szektorbeli – identitással, nem él meg a szektoron belüli érdekközösséget, s el sem jutnak a közös cselekvés gondolatáig. A kapcsolati tőke kiterjedtsége azonban nagymértékben befolyásolja egy szervezet társadalmi beágyazottságának mértékét, ezáltal befolyásolja a szervezet hosszú távú „túlélési” esélyeit is.

Infrastrukturális kérdésekben ismét nagy hiánnyal kell számolnunk, tekintve a szektor jelentős részének alacsony bevételi hányadát. Siegel és Yancey (A nonprofit szektor... 1992:72) a nonprofit szervezetek gyakran túlbecsülik az infrastrukturális erőforrások fontosságát, annyit azonban meg kell állapítanunk, hogy még mindig számos szervezet nem rendelkezik olyan – ma már alapvető – infrastrukturális eszközökkel, mint a személyi számítógép, faxkészülék, vagy internethozzáférés.

II.1.2. A professzionalizmus dimenziója

A *törvényi előírásoknak* való megfelelés a professzionalizmus első, és egyben talán legfontosabb eleme, a szervezeti működés minimuma. Ez biztosítja, hogy a szervezet működése átlátható, és megbízható legyen.

A *demokratikus működési rend* tulajdonképpen magában foglalja a Nemzeti Minőségi Díjban szereplő vezetés, irányítás és dolgozói elégedettség pontokat. A jól működő szervezet rendszeresen értékeli munkáját, a dolgozók munkájának értékelésén, valamint a menedzsment működésének értékelésén keresztül.

A szervezet *pénzügyi átláthatósága* elemi követelmény, amely egyszerre minimuma és garanciája a törvényes működésnek. A forrásteremtésben különösen nagy hangsúlyt kap az átláthatóság, a megszerzett forrásokkal való gazdálkodás további források megszerzéséhez vagy elvesztéséhez vezethet. Ez biztosítja a költséghatékony működés vizsgálatát. A szempontnak való megfelelés azért is nagyon fontos, mert a szektort érő támadások nagy része a zavaros gazdálkodás következménye.

A nonprofit szféra már-már közhelyesen forráshiányos, annak ellenére, hogy jelentős közfeladatokat lát el. Ebben a helyzetben a fő cél a források *működéscentrikus* felhasználása legfontosabb a vállalt feladatok elvégzése érdekében.

A *projektorientált tevékenység* szempont elnevezése nem feltétlenül szerencsés, hiszen a projekt alapú működés csak egy lehetősége a civil szervezeteknek, hogy kitűzött céljaikat átlátható szakmai folyamatok által végezzék. Mindenesetre leszögezhetjük, hogy a célirányos és átgondolt működés alapvető feltétel a civil szervezetek munkájában.

Az *önkéntes munka* igénybevétele szintén nagy fontossággal bír. Szerepe kettős: igénybevétele a szervezet társadalmi hatását növeli, illetve a költségeit csökkenti. Minél több önkéntest foglalkoztat egy szervezet, annál nagyobb körben jut el üzenete az egész társadalom számára. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az önkénteseket megfelelően kell felkészíteni vállalt feladataikra.

A *szolidaritás* mutató ismét kettős eleme az indexnek. Egyfelől a szervezetek és azok munkatársai között, másfelől a társadalommal szemben tanúsított szolidaritást jelenti.

III. A pilot kutatása

III.1. A pilotkutatás

A pilotkutatásra 2003 szeptemberében került sor. A kutatás alapját képező eredeti minta 765 szervezetből állt. Ez a lista részben a SzIA adatbázisában szereplő szervezetek közül, részben pedig az interneten történt egyszerű szabadszavas keresés útján összegyűjtött címekből állt. A lekérdezés 352 esetben volt sikeres. A mintát semmiképpen sem tekinthetjük reprezentatívnak a szektor egészére nézve, sem az elemszám, sem a mintában szereplő szervezetek egyes tulajdonságai alapján.

A kutatás fő célja a TIX – kérdőív tesztelése, javítása; illetve a módszer értékelhetőségének bizonyítása volt. Az első kérdőívet jelen dolgozathoz nem mellékelem – a második, javított változat nagyrészt az első alapján, annak értékelhető részeit kibővítve készült –, csak röviden bemutatom, hogy a TIX alapvető dimenziói kapcsán milyen kérdéseket tettünk fel, melyek bizonyultak hasznosnak, és melyeket kellett a későbbiek folyamán elvetni.

III.2. A kérdőív

Az első kérdőív 17 kérdésből állt 7 blokkban, a TIX bemutatásakor már felvázolt kérdéscsoportok mentén. A lekérdezést telefonos interjúkkal bonyolítottuk, ami alapvetően meghatározta a kérdőív hosszát – költséghatékonysági megfontolások miatt –, illetve a kérdésfeltevés leegyszerűsítését igényelte.

A „*törvényi előírások*” blokkban 3 kérdést tettünk fel, amelyben rákérdeztünk a szervezet rendelkezésére álló hivatalos okiratokra (alapító okirat, megfogalmazott küldetés, szervezeti és működési szabályzat, munkaköri leírások, bankszámlaszereződés, APEH szervezeti adatlap); a szervezet köztartozásának létre; illetve arra, hogy folyik-e a szervezettel szemben valamilyen hatósági eljárás.

A „*demokratikus működési rend*” blokk két kérdésével arra kerestük a választ, hogy értékeli-e – és ha igen, milyen gyakran – a szervezet dolgozói a menedzsment munkáját, és fordítva.

A „*pénzügyi átláthatóság*” blokkban is két kérdést tettünk fel, a szervezet éves pénzügyi tervének meglétére, illetve a pénzügyi mérleg nyilvánosságára vonatkozóan.

A „*működéscentrikus gazdálkodás*” blokkban a szervezet bevételeinek százalékos megoszlását vizsgáltuk, illetve ide került be a szervezet infrastrukturális – helyiség, számítógép, internet-hozzáférés, faxgép stb. – ellátottságára vonatkozó kérdés is.

A „*projektorientált tevékenység*” blokk négy kérdése a szervezet tevékenységi területére és célcsoportjára, az elmúlt év sikeres eseményeire, illetve a szervezetfejlesztési projektben való részvételre kérdezett rá.

Az „*önkéntesség*” blokk a szervezetnél dolgozó teljes-, és részmunkaidős, valamint önkéntes munkatársak arányára kérdezett rá.

Végül a *szolidaritás* blokk kérdései a más szervezetekkel való együttműködés létét, az együttműködés célját és eredményességét vizsgálta.

III.3. A pilotkutatás tapasztalatai – hibák, tévedések, eredmények

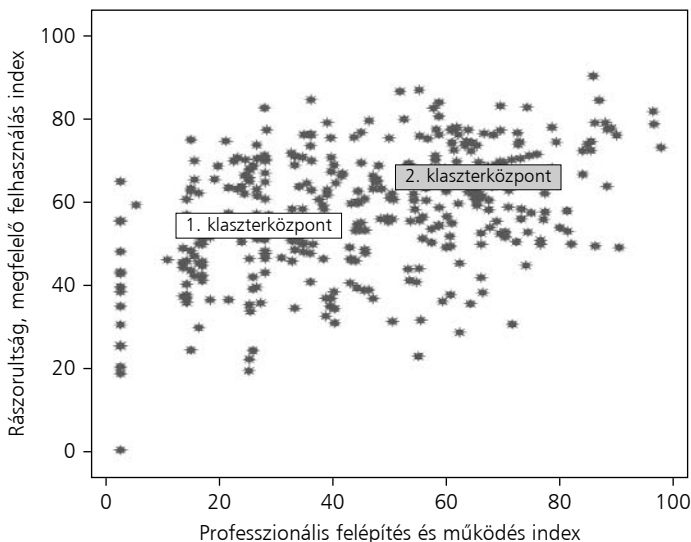
A pilotkutatás tapasztalatai alapján módunk volt továbbfejleszteni és javítani a kérdőívet; felállítani bizonyos minimumkövetelményeket a kutatással szemben, illetve rátalálni a fő eredményre, amit TIX-mátrixnak neveztünk el.

A válaszok értékelése a SzIA szakértői stábjá által felállított preferencialista alapján történő súlyozással készült. A pilotkutatás egyik legfőbb tanulsága tehát az, hogy egy későbbi súlyozás folyamán a preferenciákat egy szélesebb szakértői kör határozza meg. Felismertük, hogy a kutatás alapjául szolgáló minta valamilyen mértékben reprezentatív kell, hogy legyen, ugyanis számos index számítása a résztvevő sokaság átlagaj alapján történt.

A legtöbb javítás a kérdőív összetételében következett be. Első körben – a kutatást végző Voxinfo Telcomarketing Kft. szakembereinek tanácsai alapján – a kérdőív kérdezéstechnikai egyszerűsítését végeztük el. Ennek jegyében számos korábbi kérdés kimaradt a kérdőívből, viszont új kérdéseket emeltünk be, csökkentettük a nyitott kérdések számát, illetve új logikai sorrendbe helyeztük a kérdéseket.

Már említettem, hogy a pilotkutatás legfőbb eredménye TIX-mátrix. Lényege, hogy a kérdés csoportokat a korábbiakban már bemutatott módon két dimenzióban (a professzionalizmus és az erőforrások függvényében vizsgálja). Bár így utólag kézenfekvőnek tűnik a kérdőív kétdimenziós kiértékelése, első körben a kérdéseket egy dimenzióban pontoztuk, ami torz eredményekhez vezetett. A pontozási sorrendben

1. ábra. A pilotkutatásban szereplő szervezetek a TIX-mátrixban²

olyan szervezetek álltak élen, amelyek személyes ismereteink szerint nem kerülhetek volna ilyen helyzetbe!

A két index megoszlását klaszteranalízissel vizsgálva az előzetes várakozásoknak megfelelően kialakult két markáns klaszter központ, melyek megerősítik azt a feltételezésünket, hogy a két típusú index erősen összefügg. Ezt a megfigyelést erősíti, hogy a két index Pearson-féle korrelációja 0,661 (0,01 szinten szignifikáns).

A TIX-mátrix koordináta rendszerét négy negyedre osztva további megállapításokat tehetünk. Az egyik negyed a magas szakmai színvonalon, magas forrásokkal működő szervezet. Egy másik negyedbe az alacsony szakmai színvonalon működő, magas forrásokkal rendelkező, míg a harmadik negyedbe az alacsony szakmai színvonalon, alacsony forrásokkal működő szervezetek kerülnek. A TIX szempontjából talán a legfontosabb, negyedik negyed a magas szakmai színvonalon működő, alacsony forrásokkal rendelkező csoportja.

A TIX-mátrix eredményeiről, azok gyakorlati felhasználhatóságáról dolgozatunk V. fejezetében szólunk.

IV. A kutatás³

IV.1. Mintavétel; a kutatási minta

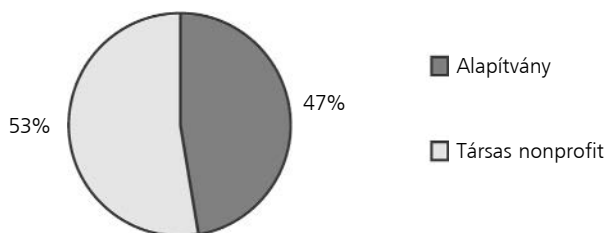
A kutatás alapját képező mintát a kutatási stáb által kijelölt nonprofit szervezeti körből, a KSH adatbázisából vásárolta meg a SzIA. Az adatbázist Sebestény István készítette el.

Az alapsokaság kiválasztását a KSH 1999-es *Nonprofit Szervezetek Magyarországon* című kiadványában megjelent, „A nonprofit szervezetek száma tevékenység szerint” (75–81) című lista alapján végeztük el. A kutatási mintából kihagyott szervezeteket az alábbi szempontok alapján nem választottuk be a mintába:

- a közalapítványok mintába való bekerülése torzíthatja a mintát az állami támogatások felhasználása, illetve a viszonylag magas bevételi hányad miatt;
- azok a szervezetek, amelyek a gazdasági és politikai síkon tevékenykednek, a nonprofit definíciónak megfelelő szektorsemlegesség kritériuma miatt;
- a vallási tevékenységet folytató szervezetek;
- a tudományos társaságok és alapítványok korlátozott hatókörük miatt;
- a sporttevékenységgel kapcsolatos szervezeteket, nagy számuk és viszonylag gyenge nonprofit érdekérvényesítő tevékenységük miatt;
- tűzoltóegyletek és a katasztrófaelhárítással foglalkozó egyesületek korlátozott hatókörük miatt.

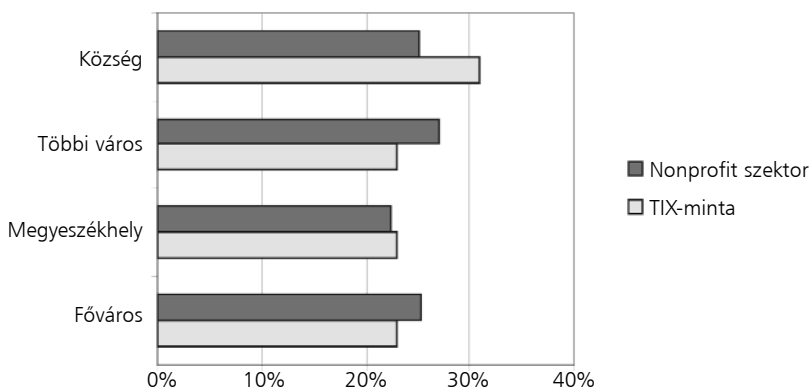
Az alapsokaságba így 24 000 szervezet került be, ebből merítettük a kutatásban részt vevő 3%-os működési forma, területi elhelyezkedés, településtípus és működési terület alapján rétegzett mintát. A minta megoszlását a kvótás adatfelvétel során működési forma, településtípus és működési terület szempontok szerint kötelezően követtük.

2. ábra. A kutatásban szereplő szervezetek jogállás szerinti megoszlása

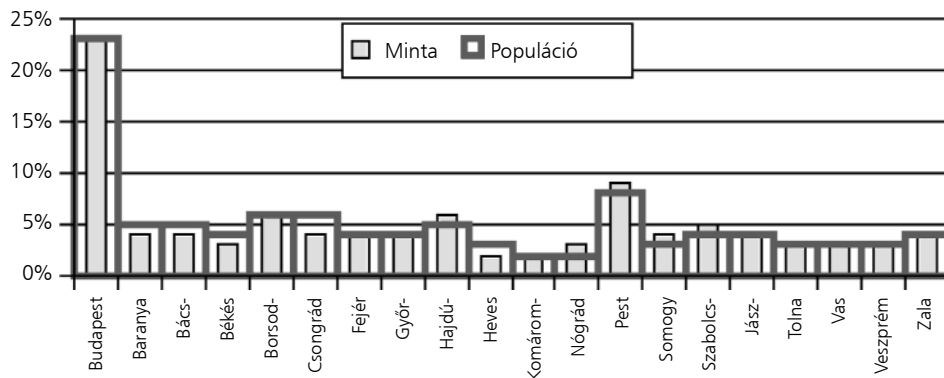

A kutatásban szereplő minta jogállás szerinti megoszlását vizsgálva megfigyelhetjük, hogy a kiválasztás után az alapítványok túlréprezentáltak a kutatásban a nonprofit szektor 40–60%-os megoszlásához képest.⁴

3. ábra. A szervezetek településtípus szerinti megoszlása

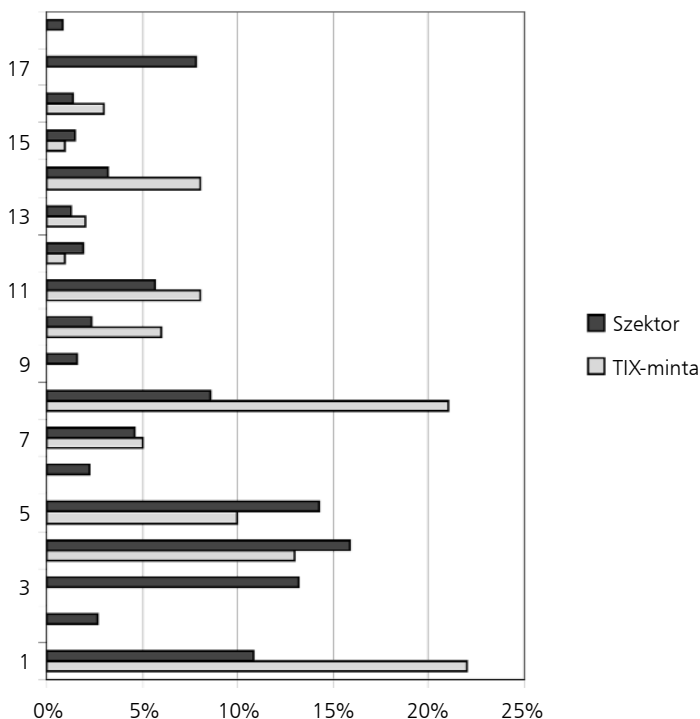
4. ábra. A szervezetek területi megoszlása

A kutatási minta viszonyát az országos megoszláshoz képest területi megoszlás, településtípus és tevékenységi kör szerint a 4–6. ábrák mutatják be. Az ábrák alap-

ján elmondhatjuk, hogy a TIX kutatásba bekerült minta minden szempontból torzult a szektor egészéhez képest.

5. ábra. A TIX-mintában szereplő szervezetek tevékenységi területi megoszlásának viszonya a szektor egészéhez képest (a tevékenységi kódok magyarázata a VI.1. számú mellékletben olvasható.)

IV.2. A kérdőív⁵

A kérdőívet – kérdezéstechnikai szempontok és szakmai megfontolások alapján – átalakítottuk. Szakmai szempontból kihagytuk a törvényi előírásokblokkból az olyan alapvető okiratok meglétére vonatkozó kérdéseket, amelyek nélkül a szervezet jogilag nem működhet, mivel ezeknek a dokumentumoknak a megléte egyébként is könnyedén ellenőrizhető.

A demokratikus működési rend-blokkot kiegészítettük egy olyan kérdéssel, ami a szervezet működésében érintett csoportok a döntési folyamatban való részvételi lehetőségét vizsgálja. Ezzel olyan területre kérdezzük rá, ami talán a legpontosabban világít rá a belső szervezeti demokráciára, a szervezet civil támogatottságára.

A működéscentrikus gazdálkodásblokkot kiegészítettük két kérdéssel, amelyek a szervezet pályázati úton befolyt forrásainak mértékét, illetve a szervezet által működési költségekre fordított forrásokat vizsgálják. A pályázati úton befolyt források

mértéke azért fontos adat, mert ez rávilágíthat a szervezet szakmai színvonalára. Alapfeltevésünk az, hogy a pályázatokat csak szakmailag jól felkészült és működő szervezetek nyerhetik meg, amelyek fontos és jó célokért dolgoznak. A működési költségek hányadát a szervezeti célok megvalósítására fordított költségekkel kell összehasonlítani. Ennek alapján például egy adományozó szervezet, amely forrásai többségét, vagy nagy részét működési költségekre költi, alacsony pontszámot kap, míg egy alapvetően személyi szolgáltatásokat nyújtó szervezet – amely céljai megvalósításához emberi munkaerőt használ – magas működési költségek mellett is magas pontszámot kaphat.

A projektorientált működés blokk nem változott, azonban a jövőben valószínűleg más elnevezést kaphat. A konkrét név mögött egy viszonylag távan értelmezhető cél húzódik: megismerni, hogy az egyes szervezetek működése mennyire koncentrált a szervezeti célok megvalósítására, akár projekt alapon, akár másképpen működnek.

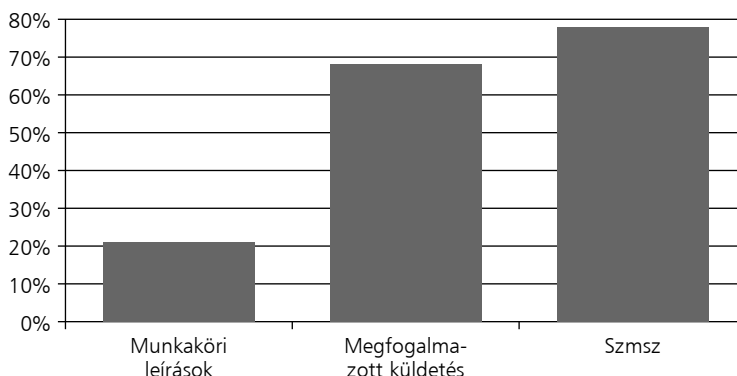
A szolidaritás blokk is új elemmel gazdagodott. Az első kérdőívnek nagy hiányossága volt, hogy a szervezeti szolidaritást csak a szektoron belül vizsgálta. A kutatási kérdőívbe már bekerült az a kérdés, amely az egyes szervezetek leszakadó rétegek iránti szolidaritását vizsgálja, természetesen az egyes szervezetek fő tevékenységi köreinek függvényében.

IV.3. A kutatás eredményei

IV.3.1. A törvényi előírásoknak való megfelelés

A kutatásban csak a valóban differenciáló elemeket vizsgáltuk: munkaköri leírások, megfogalmazott küldetés, köztartozás, szervezeti és működési szabályzat léte.

6. ábra. Törvényi előírásoknak való megfelelésre adott válaszok

A vizsgált szervezetek ötödénél találunk csak rögzített munkaköri leírásokat, ami egyrészt nem felel meg a foglalkoztatásra vonatkozó szabályozásnak, másrészt a ha-

tékony és professzionális szervezeti működés egyik akadálya – ezek hiányának fontos indikátora. Ez az arány különösen alacsony, ha figyelembe vesszük azt a ténytet, amelyet az első fejezetben már bemutatunk: az egyes szervezetek átlagosan legalább 1,6 főt foglalkoztatnak. Ha számba vesszük a hasonló vagy ugyanolyan munkaköröket is, a szektorban megjelenő tevékenységi körök differenciáltsága, a foglalkoztatottak aránya a munkaköri leírások meglétének magasabb hányadát feltételezi.

A szervezetek közel hetven százaléka rendelkezik megfogalmazott és nyilvánosan hozzáférhető küldetéssel.

A vizsgált szervezetek 78%-a rendelkezik szervezeti és működési szabályzattal, ami ugyan szigorúan véve nem törvényi kötelezettség, ugyanakkor hozzájárul a szervezeti működés nyilvánosságához, átláthatóságához, így a törvényesség egyfajta garanciájaként is szolgálhat.

IV.3.2 A szervezetek pénzügyi átláthatósága

A mintában szereplő szervezetek 63%-a rendelkezik éves pénzügyi tervvel. A pénzügyi terv alapja a tervezett és számon kérhető gazdálkodásnak. A könyvvizsgálói ellenőrzésre vonatkozó kérdésre a megkérdezett szervezetek 30%-a válaszolt igennel, tekintet nélkül arra, hogy ez az ellenőrzés rendszeres, vagy egyszeri volt. Ma már számos pályázat (PHARE, EU Alapok stb.) megkívánja a szervezetek könyvvizsgálói ellenőrzését, ezért ez az arány a jövőben várhatóan változni fog.

A köztartozás szintén fontos indikátora a rendezett és adekvát szervezeti működésnek. A mintában szereplő szervezetek mindössze 1%-a számolt be köztartozásról.

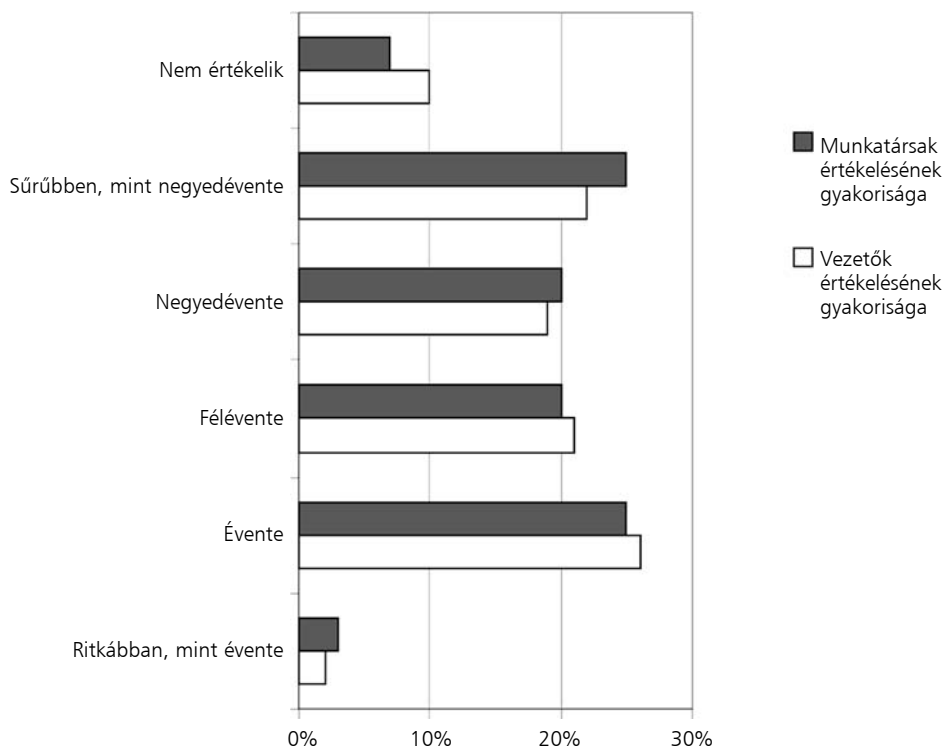
IV.3.3 A belső szervezeti demokrácia; ellenőrzési jogok

A belső szervezeti demokrácia kapcsán feltett 3 kérdésünk arra kereste a választ, hogy a menedzsment és a munkatársak értékelik-e – és ha igen, milyen gyakran – egymás munkáját, illetve, hogy a szervezeti működés által érintett szereplők (tagok, kliensek, adományozók stb.) beleszólhatnak-e valamilyen formában a döntési folyamatokba (7. ábra).

Azt örömmel tapasztalhatjuk, hogy a mintában szereplő szervezetek nagy többségénél értékeli egymás munkáját a menedzsment és a munkatársak köre. Ez az esetleges problémák hatékony megoldásán át a lehetséges fejlesztési irányok meghatározásán keresztül valódi szervezeti demokráciát tesz lehetővé. Természetesen nem tekinthetünk el attól a ténytetől sem, hogy a szervezetek körében a munkatársak értékelése valamivel gyakoribb, mint a menedzsment értékelése, és az értékelést nem végző szervezetek aránya is kisebb a mintában szereplő szervezetek között.

A demokratikus működési rend egy másik fontos garanciája, ha az érintettek – a szervezet munkatársai, vezetői, a célcsoport képviselői – kifejthetik véleményüket, illetve részt vehetnek a döntéshozatali folyamatban. A mintán belül az ilyesfajta egyeztetés igen gyakorinak mondható, hiszen a szervezetek túlnyomó többségében – 94%-ában – az érintettek részt vehetnek a döntési folyamatban. A legtöbb szer-

7. ábra. Vezetők és munkatársak értékelésének gyakorisága a szervezeteknél

vezetnél – az esetek 39%-ában – a közgyűlésen nyílik lehetőség arra, hogy a döntést megelőzőleg az érintettek is kifejtssék véleményüket. Szintén jelentős azon szervezetek aránya – 36% –, ahol lazább keretek között, de rendszeres találkozóknál során kéri ki az érintettek véleményét. A szervezetek 4%-ában a döntés-előkészítési folyamatba vonják be az érintetteket, míg 14% azon szervezetek hányada, melyeknél egyéb módon szólhatnak bele a munkatársak, vezetők vagy a célcsoport képviselői az őket érintő döntésekbe.

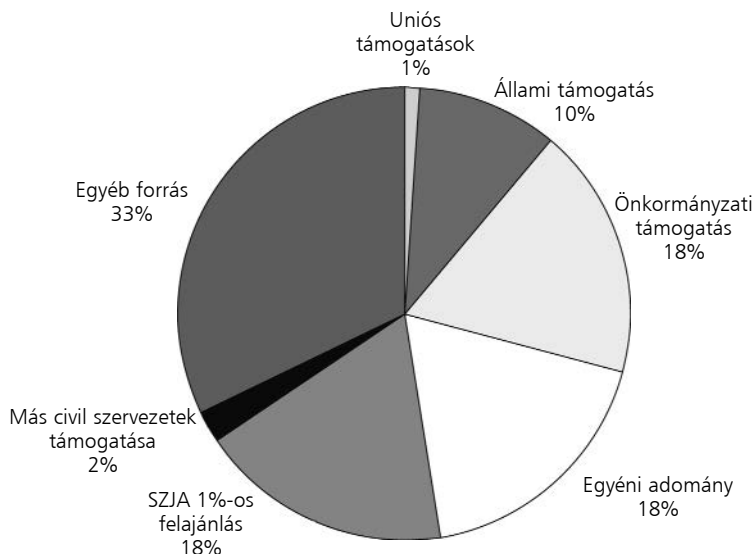
IV.3.4 A szervezetek forrásai és működési feltételei

A működés vizsgálata során összegyűjtöttük a működéshez szükséges források megoszlására vonatkozó információkat. A szervezetek bevételeik 21%-át szerzik pályázati úton, ami a szervezetek nagy számának és a források közismert szűkösségének figyelembevételével rendkívül alacsonynak tűnik. Még kevésbé kedvező a kép, ha a bevételek megoszlását is vizsgáljuk. A legtöbb pályázati forrást a nemzetközi, és a többcélú adományozást végző szervezetek kapják 43 és 38%. Véleményünk szerint ezek a különbségek az alábbi okokra vezethetők vissza:

- a nemzetközi szervezetek – külföldi kapcsolatrendszerük és tapasztalataik alapján – nagyobb eséllyel indulnak a pályázati forrásokért való versenyben;

- a nemzetközi szervezetek nagyobb eséllyel indulnak a hagyományosan magasabb forrásokat kínáló EU-s és egyéb nagy külföldi alapokból származó forrásokért speciális ismereteiknek köszönhetően (pl.: jó idegennyelv-ismeret);
- a többcélú adományosztást végző szervezetek hagyományosan „nagy” szervezetek (magasabb bevételekkel rendelkező, sok munkatárssal rendelkező szervezetek stb.), illetve ezek lehetnek a nagy vállalati adományok „továbbosztói”.

8. ábra. A mintában szereplő szervezetek forrásainak megoszlása

A szervezetek forrásainak megoszlása kapcsán az első feltűnő tény, hogy a mintában szereplő szervezetek forrásaik 18%-át alkotják a személyi jövedelemadó 1%-ából tett felajánlások. A szektor egészében ez az arány alig éri el az 1%-ot. A különbség több okra vezethető vissza (mindenestre szükséges a válaszok és módszertan revíziója):

- túlreprezentált a mintában azon szervezetek száma, amelyek valóban magas összegeket kapnak ezen a módon;
- az eltérést módszertani hiba okozta;
- nem a valóságot tükröző választ kaptunk a feltett kérdésre.

A tevékenységi kör és a források megoszlásának vizsgálata során feltárt különbségekből kiderül, hogy az egyes tevékenységi körök és az azok ellátásához igénybe vett források között szoros összefüggések vannak. A kulturális szervezetek az átlagosnál sokkal inkább támaszkodnak az állami forrásokra. A szabadidős szervezetek körében ezzel szemben az önkormányzati források átlag feletti igénybevétele jellemző. Az egészségügyi szervezetek körében az átlagosnál jelentősebbnek mutatkozik az egyéni adományok hányada – legyen szó eseti vagy rendszeres egyéni adomány-

2. táblázat. A források megoszlása tevékenységi körönként

Tevékenységi kör / források megoszlása	Uniós támogatások	Állami támogatás	Önkormányzati támogatás	Egyéni adomány	SZJA 1%-os felajánlás	Más civil szervezetek támogatása	Egyéb forrás	Összesen
Kultúra	0%	14%	20%	15%	16%	1%	34%	100%
Szabadidő, hobbi	2%	7%	27%	11%	10%	1%	43%	100%
Oktatás	2%	8%	7%	18%	29%	2%	34%	100%
Egészségügy	0%	11%	4%	28%	25%	1%	31%	100%
Szociális ellátás	1%	8%	7%	28%	27%	4%	27%	100%
Környezetvédelem	4%	14%	17%	7%	15%	3%	40%	100%
Településfejlesztés, lakásügy	3%	9%	25%	19%	17%	1%	26%	100%
Gazdaságfejlesztés, munkaügy	0%	25%	0%	25%	26%	0%	24%	100%
Jogvédelem	10%	17%	1%	19%	10%	5%	37%	100%
Közbiztonság védelme	0%	6%	58%	7%	6%	3%	20%	100%
Többcélú adományoztatás, nonprofit szövetségek	0%	33%	4%	2%	3%	27%	31%	100%
Nemzetközi kapcsolatok	0%	19%	17%	24%	4%	1%	35%	100%
Átlag	1%	10%	18%	18%	18%	2%	32%	100%

ról vagy az SZJA 1%-ának felajánlásáról. A környezetvédelmi szervezetek forrásaiban ismét jelentősebb hányada állami, míg a településfejlesztési szervezetek – érthető módon – átlag feletti hányadban részesülnek az önkormányzati forrásokból. A gazdaságfejlesztéssel, munkaüggyel foglalkozó szervezetek átlag feletti hányadban részesülnek állami és egyéni hozzájárulásokból, míg a jogvédelem esetében az állami források mellett jelentős az EU-s források hányada is – a más célú szervezetek hasonló forrásból származó bevételeihez viszonyítva. A közbiztonság védelmét ellátó szervezetek forrásainak több mint felét az önkormányzatok szolgáltatják. A többcélú adományoztatással foglalkozó szervezetek és nonprofit szövetségek az átlagot meghaladó mértékben részesülnek állami forrásokból, és itt a legmagasabb a más szervezetektől származó bevételek hányada is. A nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szervezetek átlag feletti mértékben gazdálkodhatnak állami forrásokból, és itt is átlag feletti az egyéni adományok felhasználásának mértéke.

A vizsgálat igen fontos eredménye, hogy bizonyítja, egyes tevékenységi körök jóval inkább alkalmasak az egyéni támogatások és adományok gyűjtésére, mint mások. Az oktatással, szociális ellátással, egészségüggyel vagy gazdaságfejlesztéssel foglalkozó szervezetek sokkal nagyobb mértékben tudnak egyéni támogatásokat felhasználni, mint a nem kevésbé fontos tevékenységet ellátó környezetvédő vagy kulturális szervezetek.

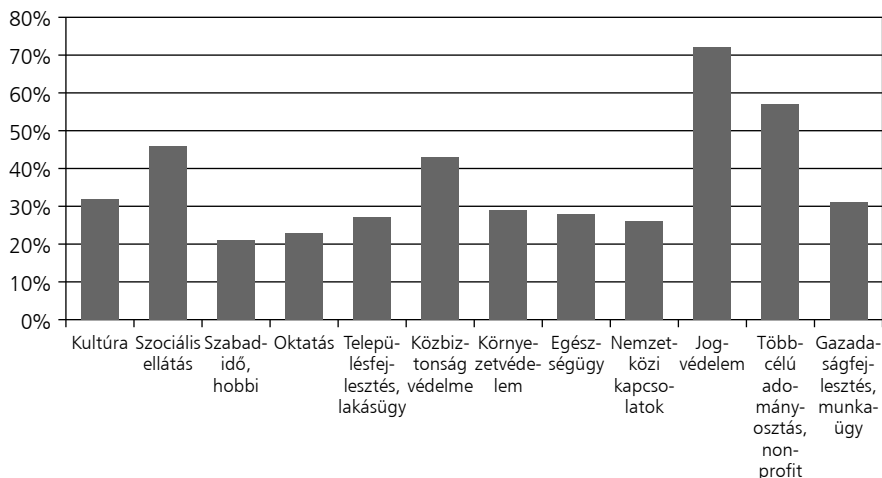
Másrészt viszont látható, hogy egyes feladatköröket a civil szervezetek az önkormányzatokkal kötött szerződések alapján végeznek, és ennek megfelelően támogattnak, ennek legjobb példája a közbiztonság védelme és a településfejlesztés. Mindezekből leszűrhetjük, hogy a tevékenységi kör önmagában is tekinthető egyfajta erőforrásnak, hiszen jelentős mértékben meghatározza a források bevonásának módját, a bevonható források körét és azok hányadát – nem ok nélkül feltételezve, hogy az egyes források megszerzéséhez szükséges képességek között jelentős különbségek vannak.

A szervezetek működési formája is befolyással van a források gyűjtésére. Míg egy alapítvány forrásainak csupán 7%-a származik önkormányzati támogatásból és 25, illetve 27%-a eseti vagy rendszeres egyéni adományokból, illetve SZJA 1%-os felajánlásokból, az egyesületeknél az önkormányzati támogatás hányada magasabb az átlagosnál – ez 28%, illetve jelentősebb még az állami források hányada is: 12%. Az egyesületeknél megjelenő önkormányzati források már államszocializmus idején is gyakorlatban voltak, számos helyi egyesület – elsősorban sport-, és szabadidő-egyesületek – ugyanis a helyi termelőszövetkezetek és tanácsok támogatásával működött. Valószínűleg ez a jelenség „mentődött át” napjainkra is.

A fenti bevételek átlagosan 35%-át fordítják a szervezetek működési költségek fedezésére (bér, rezsi, telefonköltség stb.). Az egyesületek és alapítványok működésében jelentős különbségeket mutat a tény, hogy az egyesületek forrásaiknak jóval csekélyebb hányadát költik működési költségekre, mint az alapítványok. Ez sok esetben érthető is, hiszen az egyesületek természetüknél fogva nagyobb mértékben használják fel tagjaik önkéntes erőforrásait, mint az alapítványok.

Jelentős mértékben függ a működési költségek hányada a szervezet tevékenységi körétől is. Legnagyobb működési költséggel a jogvédő szervezetek dolgoznak. Ez nem meglepő, hiszen feladatuk sokszor csupán a rendelkezésre állás, szolgáltatásuk

9. ábra. Működési költségek megoszlása tevékenységi körönként

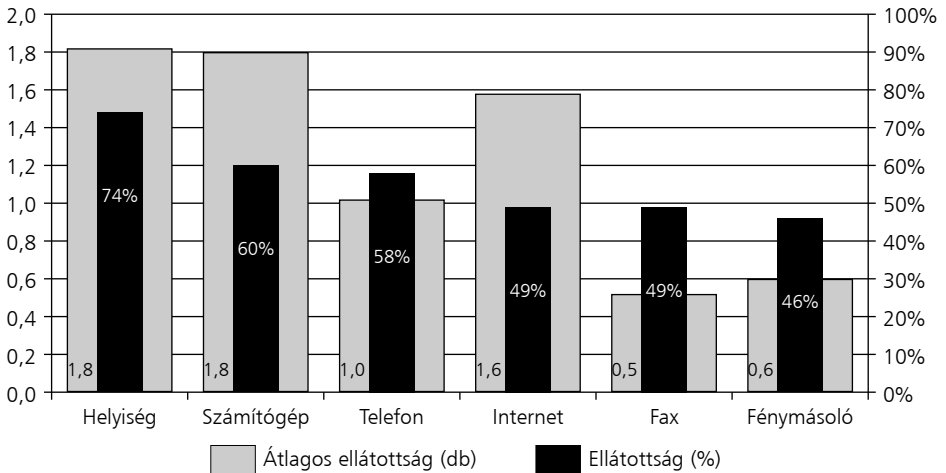

sok esetben személyes tanácsadás, ez magas fenntartási költségekkel jár. Meglepő – és egyáltalán nem örömteli tény –, hogy második legnagyobb működési költséggel az adományosztással foglalkozók és a nonprofit szövetségek dolgoznak. Csupán remélhetjük, hogy ez az igen magas hányad inkább a mintavétel hiányosságaiból fakad, hiszen ilyen típusú szervezetből csupán hat képviselő válaszolt a feltett kérdéseinkre.

Igen magas működési költségekkel dolgoznak a szociális ellátó szervezetek (46%) és a közbiztonság védelmével foglalkozó szervezetek (43%), ami talán érthető is, hiszen itt is sokszor személyi szolgáltatásokról van szó, aminek a szakember-szükséglete meglehetősen költséges. Átlagos a működési költségek hányada a kulturális szervezeteknél, a településfejlesztéssel, lakásüggyel foglalkozóknál, a környezetvédelemmel, egészségüggyel és gazdaságfejlesztéssel foglalkozó szervezeteknél (28–32%). Az átlagnál alacsonyabb működési költségekkel dolgoznak a szabadidős, hobbitevékenységet támogató szervezetek, az oktatási szervezetek, valamint a nemzetközi kapcsolatokat ápoló szervezetek (21–26%).

A működésblokk infrastrukturális feltételeivel kapcsolatos adatokat vizsgálva úgy találtuk, hogy a szervezetek infrastrukturális ellátottsága meglehetősen hiányos. Nem minden szervezet rendelkezik önálló infrastruktúrával, sőt a szervezetek 14%-a nem rendelkezik semmilyen infrastruktúrával (tehát: helyiséggel – még bérelt helyiséggel sem, számítógéppel, vezetékes telefontal, internethozzáféréssel, telefax készülékkel vagy fénymásoló géppel).

10. ábra. A szervezetek infrastrukturális ellátottsága

Az adatok a fentiek értelmében átlagokkal nehezen megragadhatók. A szervezetek átlagosan 1,8 helyiséggel rendelkeznek, ugyanakkor csupán 74%-uknak van saját használatú helyisége. Átlagosan 1,8 számítógépet használnak, bár a szervezetek 40%-ában nincs egyáltalán számítógép. Minden szervezetre jut egy vezetékes tele-

fon, ezek azonban nem egyenletesen oszlanak meg, a szervezetek közel fele (42%) nem rendelkezik telefontal. A szervezetek átlagosan 1,6 internetes munkaállomással rendelkeznek, ugyanakkor a szervezetek több mint felében ez sem elérhető. Faxból két szervezetre jut egy, és ennek megoszlása is egyenletes, hiszen a szervezetek közel felében van ilyen eszköz. Nagyon hasonló a fénymásológ megoszlása, bár meg kell jegyezni, hogy a hétköznapi használat során ezekből egy-egy irodában általában egyet használunk.

A működési feltételek vizsgálata során a szervezetet működtető munkatársak jogállását, illetve az önkéntes munkatársak hányadát is feltérképeztük. Egy jellemző munkanapon átlagosan 32,5⁶ főt foglalkoztatnak a hazai egyesületeknél és alapítványoknál. A szervezetek átlagosan 35,5 rendszeresen dolgozó önkéntest foglalkoztatnak, míg szervezetenként csak egy főállású munkatárs jut. Ez a szám azonban félrevezető, mert nyilvánvalóan bekerült a mintába néhány óriás szervezet (pl. Vöröskereszt, fogyatékosügyi szövetségek stb.) munkatársainak önkénteseinek átlagolása során kaptuk eredményül ezeket a magas adatokat. Átlagosan minden második szervezetre jut egy mellékállásban foglalkoztatott munkatárs, míg tízből hétre egy – kérdéses jogállású – számlával foglalkoztatott munkatárs. A szervezetek átlagosan 17,9 alkalmi önkéntesre számíthatnak. Valószínűleg a krónikus forráshiánynak „köszönhető” a fő-, vagy mellékállásban foglalkoztatottak igen alacsony száma, valamint az ún. számlás (kényszervállalkozó) munkatársak igénybe vétele.

IV.3.5 Projektorientált működés

A hazai civil szervezetek 26%-a működik projekt alapon, ezek évente átlagosan hat projektet kezelnek – legalábbis tavaly átlagosan ennyi lezárt projekt jutott egy-egy projektalapon működő szervezetre.

A szervezetfejlesztés és a folyamatok átvilágítása a magas szakmai színvonalú működés egyik garanciája. Ennek ellenére a hazai szociális szolgáltató szervezetek körében csupán 21% vett részt hasonló szervezetfejlesztési folyamatban. A részvétel legfőbb oka a szakmai működés felülvizsgálata, ezt az indokot adta a szervezetek 49%-a. Második legfontosabb ok a hatékonyság növelése, mely a vizsgált csoport 34%-a számára volt a szervezetfejlesztés indoka. A tevékenységi kör bővítése, vagy az arra irányuló igény csupán e szervezetek 4%-a számára volt ok a szervezet átvilágítására, míg a fennmaradó 13% egyéb változtatási igénnyel vágott bele.

A munka hatékonyságával szemben úgy látszik elégedettebbek a hazai alapítványok és egyesületek döntéshozói, mint az ott zajló tevékenység minőségével, hiszen minőségbiztosítási felmérés csupán az érintett szervezetek öt százalékánál zajlott. Nem mellékes, hogy egy minőségbiztosítási felmérés – amelyet vélhetőleg egy minőségbiztosítási rendszer kiépítése és működtetése követ – vélhetőleg messze meghaladja egy átlagos méretű (és kasszájú) civil szervezet lehetőségeit.

IV.3.6 Szolidaritás blokk

A 2003-as pilotkutatástól eltérően a szolidaritás kérdését nem csak a szervezetek között fennálló kapcsolatra értelmeztük, hanem a szervezet és a társadalom közötti viszonyrendszerre is.

A civil szervezetek közti szolidaritásról az egyes szervezetek közötti együttműködési formákra vonatkozó kérdésekkel vizsgálódtunk, rákérdezve egy esetleges rögzített, formális megállapodás létrejöttére, illetve annak céljára. A hazai alapítványok és egyesületek többsége az elmúlt három év során nem kötött formális megállapodást partnerszervezettel. Csupán 32%-uk tudott ilyesmiről beszámolni.

Kuti Éva utal *Hívjuk talán nonprofitnak...* című könyvében (183) arra, hogy a nonprofit szervezetek elsősorban szakmai identitással rendelkeznek, nem élnek meg a szektoron belüli érdekközösséget. Ez látszik a szervezetek közötti szolidaritással kapcsolatos eredményekből is, ugyanis az alacsony arányban kötött megállapodások közötti legnagyobb részt a szakmai együttműködés céljából kötött megállapodások teszik ki (20%), míg az érdekképviselői céllal kötött megállapodások aránya csak az összminta 4%-a.

Az együttműködés hatékonyságát vizsgálva nem találtunk jelentős különbségeket. Általában elmondható, hogy a szakmai együttműködés, ha nem is problémamentes, de eredményes mivel a válaszadók többnyire sikeresnek értékelték azt.

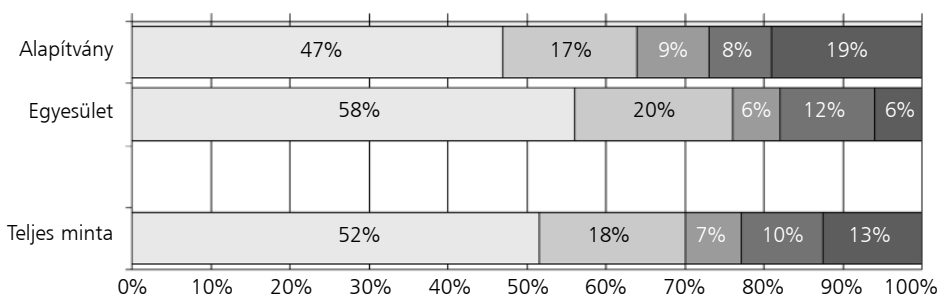
Az ismertté vált célok közül legtöbb elégedettséget a közös szakmai együttműködés érdekében kötött formális megállapodások eredményezték, melyeket nem pályázati céllal kötöttek. E csoportban az átlagos elégedettség ötfokozatú skálán, melyen az ötös érték a maximális elégedettséget az egyes pedig a kudarcot jelentette 4,3 pontot kapott. 4,1 pontot kapott az érdekképviselővel kapcsolatos közös feladásokra kötött együttműködések sikeressége, ami még mindig azt jelzi, hogy többnyire maximálisan elégedettek voltak az együttműködés eredményességével. A pályázati célú együttműködés már a 4-es határ alatt van egy hajszálnyival, de még itt is a közepesnél jóval elégedettebbek az ilyen együttműködésben részt vevők. A szakmai tapasztalatcsere céljával kötött formális megállapodások azonban jelzik, hogy ezek sokszor kudarccal végződnek. A kapott 3,4 pontos érték, bár közepesnél magasabb elégedettséget mutat figyelmeztet rá, hogy a szervezetek szakmai felkészültsége még a partnerszervezetek számára is tartogathat kellemetlen meglepetéseket.

A társadalom irányába mutatott szolidaritást és felelősségtudatot vizsgáló kérdésünk elemzéséből kiderül, hogy a szervezetek többségének nem ez a célja. Ötvenkét százalékuktól azt az egyenes választ kaptuk, hogy a szervezet nem ezzel a céllal alakult, nem ez a tevékenységi köre. Tizennyolc százalék nyilatkozott úgy, hogy bár a szervezet célja alapvetően más, a társadalom iránti felelősségtudat és a szolidaritás következtében ezt a feladatot is vállalják fő tevékenységük mellett. Hét százalék tartozik abba a csoportba, melynél a főtevékenységek közül ez az egyik, míg további tíz, melyben az esélyegyenlőség biztosítása és a leszakadó rétegek támogatása a főtevékenység, de emellett más feladatokat is ellátnak. A mintában szereplő civil szer-

vezetek 13%-a a leszakadó rétegek esélyegyenlőségének biztosításával foglalkozik. Összességében elmondható, hogy a szervezetek közel fele többé-kevésbé szolidárisnak mutatkozik a társadalom leszakadó rétegeivel.

A szolidaritás kérdésében regionális, illetve településtípus szerinti eltérést nem találtunk. A működési forma azonban – nem meglepő módon – összefüggésben van a tevékenység szolidáris jellegével. Azok a szervezetek, amelyek fő vagy mellék-tevékenységként a leszakadó rétegek támogatását tartják céljuknak, gyakrabban az alapítványi formát választják működésük alapjaként. Egyesületet – ezzel szemben – többségében nem jótékonyági céllal hoznak létre, így többségükben nem vállalják a leszakadó rétegek támogatását, az esélyegyenlőség megteremtését.

11. ábra. Társadalom iránti szolidaritás a szervezetek tevékenységi körei szerint

- Nem ez a tevékenységi köre
- Ez a fő tevékenysége
- Másodlagos szerepet játszik
- Kizárólag ezzel foglalkozik
- Ez az egyik fő tevékenysége

A tevékenységi kör természetesen meghatározza a szolidaritást, hiszen egyes tevékenységi körök nem is teszik lehetővé azt, hogy főtevékenységként vagy kizárólagosan ezzel foglalkozzon a szervezet. Meglepő azonban, hogy szociális ellátással foglalkozó szervezetek között 22% azok hányada, melyek egyáltalán nem – másodlagos tevékenység szintjén sem – foglalkoznak a leszakadó rétegek támogatásával, az esélyegyenlőség megteremtésével.

Leginkább felelős magatartást a munkaügyi gazdaságfejlesztési szervezetek – ebbe a körbe számos munkaerő-piaci reintegrációval foglalkozó szervezet tartozik – mutatnak, őket követik a jogvédők, akik között csupán 13% a más irányú tevékenységet folytatók köre. Ezt követik a szociális ellátással foglalkozók, majd az oktatási szervezetek, melyek esetében már 35% azok hányada, melyek nem foglalkoznak a leszakadók támogatásával.

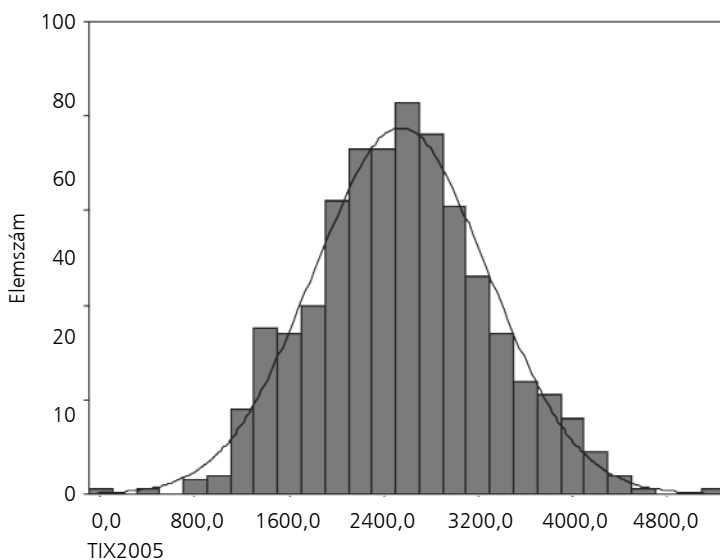
Meglepő, hogy a szabadidős tevékenységet támogató, hobbiszervezetek relatíve milyen nagy hányada folytat főtevékenysége mellett társadalmi segítő munkát is, e szervezetek 56%-a rész vagy főfeladatként vállalja a leszakadók támogatását.

IV.4. A TIX-mátrix – A kutatás eredményei

A 2003-as pilotkutatás első eredményeihez hasonlóan a professzionalizmus és erőforrás indexet szorzással összesítve alakítottuk ki a társadalmi igazságosság indexet.

Az egyes részindexek számításánál egy egységes, 10-es maximumra törekedtünk, ezzel próbáltuk kiküszöbölni a stáb szubjektivitását tükröző eredmények születését (bár azzal tisztában kell lennünk, hogy már a kérdőív is a stáb szubjektív értékítéletét hordozza magában). A szakmai vita, vagy a kutatás későbbi kiterjesztése folyamán az egyes részindexeket természetesen érdemes egy széleskörű szakmai fórum preferenciái alapján súlyozni, ami várhatóan az eredmények differenciálódásához vezet majd.

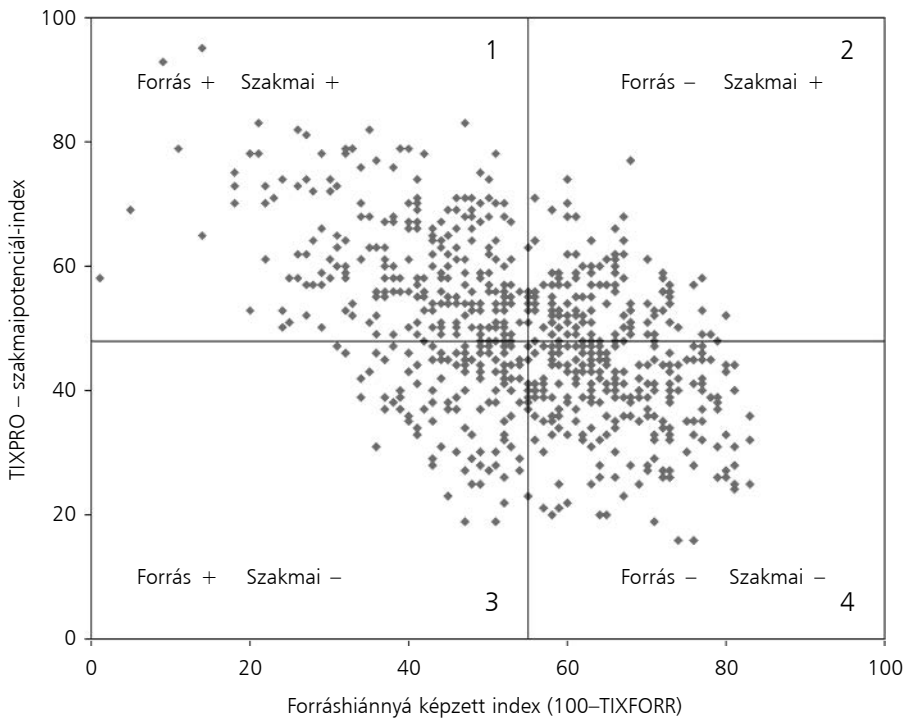
12. ábra. A TIX megoszlása ($TIXPRO \times 100 - TIXFORR$)

A két részindex eredményeit vizsgálva úgy találtuk, hogy jelentős összefüggések vannak a forrásokkal való ellátottság és a professzionalizmus között. A két index korrelációs együtthatója 0,51. Ennél érdekesebb, hogy a két indexből képzett két klaszter központjait – ahogyan a következő ábrán szemléletesen látható, a forrásokkal jól ellátott, professzionálisan működő szervezetek között helyezkednek el – az egyszerűség kedvéért gazdag profinak neveztük el, másik klaszterközpontunk pedig a forráshiányos, ugyanakkor nem professzionálisan működők között – őket szegény amatőröknek neveztük el.

A rendszert az index mediánjainak megfelelően négy, közel egyenlő területű csoportra osztottuk.

13. ábra. A TIX-mátrix – A forráshiány és professionalizmus összefüggései

1. Az 1-es számú negyedbe kerültek azok a szervezetek, amelyek erőforrásokkal és szakmai potenciállal jól ellátottak. Az erőforrásokon értendő minden olyan emberi, anyagi, kapcsolati erőforrás, amelyet a dolgozat elején már áttekintettünk. A szakmai potenciál alatt értendő minden olyan tudás, tapasztalat, és hozzáadott (civil) érték, amely a civil szervezetek magas szintű szakmai és közhasznú társadalmi tevékenységét garantálja.
2. A 2-es számú negyedbe kerültek azok a szervezetek, amelyek alacsony források mellett is képesek magas szakmai és etikai szintet tartani. A TIX e szegmens preferálását igyekszik elérni.
3. A 3-as negyed szervezetei nagyarányú erőforrások mellett sem tudnak tartani egy megfelelő szakmai szintet.
4. a 4-es szegmensben helyezkednek el azok a szervezetek, amelyek alacsony-szintű forrásokkal és alacsony szintű szakmai potenciállal rendelkeznek. A szegmensben szereplő szervezetek nagy aránya ijesztő képet mutat: ezek a szervezetek – legalábbis egy jó részük – szakmai és erőforrásbeli szinten is valójában csak vegetál.

A forrásokban gazdag, professzionális szervezetek körében a kulturális, oktatással foglalkozó, egészségügyi, környezetvédelmi, gazdaságfejlesztéssel, illetve több célú adományozással foglalkozó és a nemzetközi kapcsolatokat ápoló szervezetek

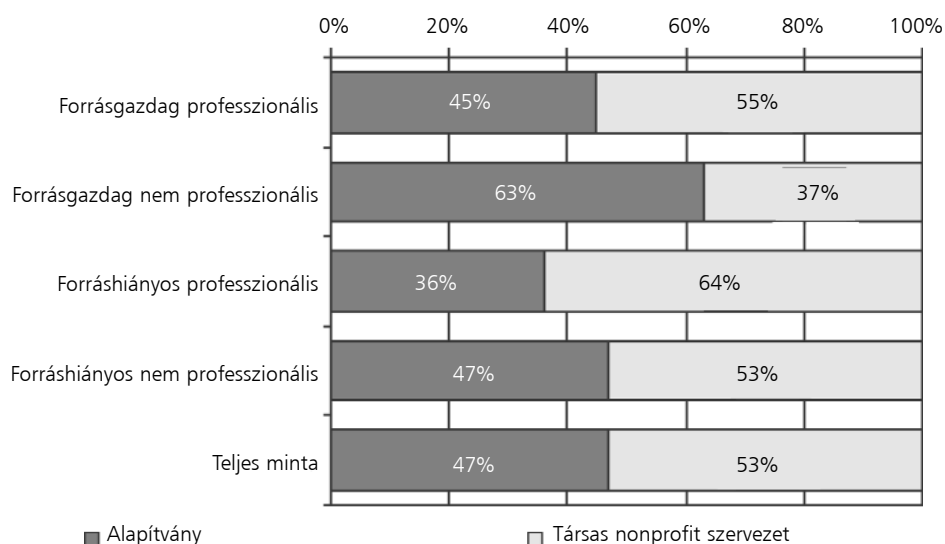
aránya átlagos. A szabadidős, hobbi célú szervezetek aránya az átlagos megoszlás kétharmadánál alig több, míg az átlag felét sem teszi ki a településfejlesztéssel, lakásüggyel foglalkozó szervezetek aránya és az átlagosnak csupán fele foglalkozik e szervezetek közül a közbiztonság védelmével. Az átlagnál magasabb, a szociális ellátással foglalkozó és közel háromszorosa a jogvédő szervezetek hányada.

A forrásokban gazdag, ugyanakkor szakmailag kifogásolható működésű szervezetek között átlagosnak mondható az egészségügyi, szociális, településfejlesztési, többcélú adományosztó és nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szervezetek hányada. Átlag alatti e körben a szabadidős, hobbicélú tevékenységet támogatók, az oktatási szervezetek, a környezetvédelemmel foglalkozók a jogvédők és a közbiztonság javításán munkálkodó szervezetek hányada. Az átlagot e körben csupán a kulturális szervezetek hányada haladja meg jelentős mértékben.

A forráshiányos, ugyanakkor megfelelő szakmai színvonalon működő szervezetek között átlagosnak mondható az egészségügyi, szociális, környezetvédelmi, gazdaságfejlesztési, többcélú adományozással foglalkozó és a nemzetközi kapcsolatokat ápoló szervezetek hányada. Az átlagosnál jóval alacsonyabb a kulturális szervezetek hányada, míg csupán csekély mértékben marad el az átlagtól az oktatási és jogvédő szervezetek hányada e körben. Jelentős mértékben meghaladja e szervezetek közt az átlagot a szabadidős és hobbicélú tevékenységet folytató, a településfejlesztéssel foglalkozó és a közbiztonság érdekében tevékenykedő szervezetek hányada.

A forráshiányos és szakmailag kifogásolható működésű szervezetek között átlagosnak mondható a kulturális, egészségügyi, környezetvédelmi, többcélú adományozással foglalkozó és a nemzetközi kapcsolatokat ápoló szervezetek hányada. Átlag alatti e körben a szociális ellátással foglalkozó szervezetek hányada, míg az át-

14. ábra. A szervezetek megoszlása jogállás szerint

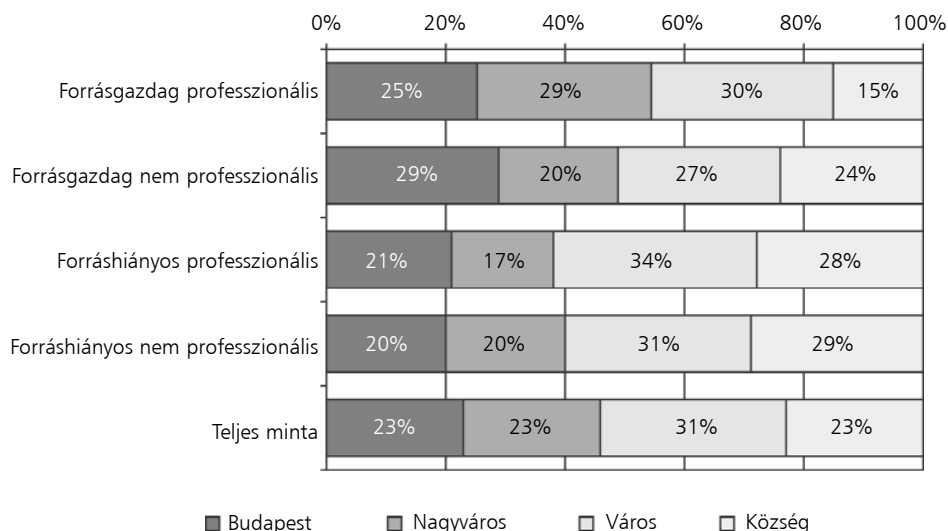
lagot meghaladja a szabadidős, oktatási és településfejlesztéssel foglalkozó szervezetek hányada.

Jogállás szerinti vizsgálat alapján elmondható, hogy a forrásokban gazdag, professzionális működésű szervezetek körében magasabb az egyesületek hányada, illetve, hogy a forrásgazdag nem professzionális szervezetek körében az alapítványok felülreprezentáltak a mintabeli arányukhoz képest.

A jogállás kapcsán látható különbségekre sajnos nem tudunk magyarázatot adni, annyi azonban bizonyos, hogy a probléma érdekes, és további kutatómunkát igényel.

A szervezetek településtípus szerinti megoszlása kapcsán elmondhatjuk, hogy általában a fővárosi és nagyvárosi/megyeszékhelyi szervezetek forrásokkal való ellátottsága jobb, mint kisvárosi és községi társaiké. Az sem meglepő, hogy a kisvárosi és községi professzionális szint alacsonyabb, mint Budapesten és a nagyvárosokban, ami magyarázható mind a forrásbeli hiányosságokkal, mind az erőforrásokhoz való nehezebb hozzáféréssel.

15. ábra. A minta megoszlása településtípus szerint

Reményeink szerint a kapott eredmény valós állapotot tükröz – legalábbis a kutatási mintába bekerült szervezetek között. A szervezetek értékelése során figyelembe kell vennünk azt is, hogy a diagram erősen centralizált képet mutat. Ez azt jelenti, hogy a legtöbb szervezet középen helyezkedik el, azaz kevés változással (pl. számítógép beszerzése, könyvvizsgálói ellenőrzés elvégzése stb.) más szegmensbe kerülhetnek. Ezért javasoljuk egy olyan szegmens beemelését is, amely ezeket a „hátterületeken” lévő szervezeteket foglalja magába, ami elvileg a legkevésbé stabil állapotban, illetve a legkönnyebben fejleszthető szervezeteket jelentené.

V. Összegzés, javaslatok

A TIX-rendszerrel olyan újszerű értékelési eszközt kínálunk a szektor számára, aminek alkalmazásával kijelölhetőek a támogatást legmegfelelőbben használni tudó, és a támogatásnak legnagyobb szükségét látó szervezetek, valamint meghatározhatók az egyes szervezetek fejlesztési irányai is (szakmai színvonal javítása, források növelése stb.).

A TIX kialakításakor az elsődleges szempont az volt, hogy olyan eszközt fejlesszünk ki, ami a nonprofit szektor nagyfokú tevékenységbeli differenciáltságától eltekintve is működőképes, valamint univerzálisan alkalmazható a kis, néhány fővel rendelkező egyesületek, és az olyan nagy nonprofit szervezetek, mint például a Nemzetközi Vöröskereszt felmérésére is.

A munka még koránt sincs készen, de már most jól látszanak a rendszer körvonalai, előnyei és hibái. Elsősorban a részindexek súlyozásának, és a szektor egészéhez képest való reprezentatív kutatás szükségességét emeljük ki. Fontos a szektor szakmai vitája is, ahol egy széles körű értékeket, érdekeket és tudást képviselő csoport mondhatja el véleményét, s teheti meg javaslatait a TIX-szel kapcsolatban.

Szükségesnek látom az egyes részindexek elnevezésének jövőbeli megváltoztatását, olyan módon, hogy a név és tartalom pontosabban egybecsengjen. (Külön ki kell emelnem a máris sokat vitatott *Projektorientált tevékenység* blokkot.)

Módszertani szempontból szükséges azon kérdések revíziója, amelyek túl nagy eltérést mutatnak az országos adatokhoz képest. Ilyen például a szervezet által igénybe vett forrásokra vonatkozó kérdés, amely alapján a kutatási mintában szereplő szervezetek az SzJA 1%-ból származó bevételeik elérik az összes forrás 18%-át, míg ez az országos mintában nem éri el az 1%-ot sem. További módszertani probléma a TIX megoszlásának behatóbb vizsgálata. Az V.4. fejezetben említett jelenségek (pl. a TIX-megoszlás és a szervezeti jogállás összefüggései) mélyebb megértése szükséges.

További módszertani probléma az 5. szegmens kialakítása. Akár az empirikus kutatás, akár a későbbi súlyozás alapján definiálni kell azokat a határvonalakat, amelyek azokat a szervezeteket ölelik fel, amelyeket viszonylag kis ráfordítással lehet egy jobb helyzetbe hozni. Itt jegyezném meg, hogy a TIX egyszerűsége ellenére kiválóan alkalmas a fejlesztési irányok meghatározására is: eldönti, hogy az egyes szervezetnek további erőforrásokat kell-e juttatni, vagy valamilyen szakmai jellegű fejlesztésre van-e szüksége.

A TIX szándékosan egyszerű, és könnyen – alacsony ráfordításokkal lekérdezhető – rendszer. A jövőben szükséges lesz a felvett adatok verifikálása céljából véletlenszerű, mélyreható, és személyes utánellenőrzése. Ezzel is elősegíthető a TIX rendszerének továbbfejlesztése.

A TIX különösen nagy értékkel bír(hat) a magyar nonprofit szektor esetében, ahol a rendelkezésre álló forrásgegyenlőtlenségek rendkívül magasak. Adott esetben a TIX egyfajta pozitív diszkriminációra épülő elosztási-támogatási rendszer alapja lehet, amelyben a forrásokat leginkább nélkülöző szervezetek javára szerezhet előnyöket.

Érdekes lenne – az eredeti elképzelésnek megfelelően – egy átfogó nonprofit adatbázis kifejlesztése, amelyben az egyes rekordokat a potenciális adományozók a TIX értékek alapján választhatják ki.

A TIX további fejlődési lehetősége a rendszer akkreditálásával hivatalos minősítő rendszerré fejleszteni, ezáltal egyszerű és költséghatékony minősítő megoldást kínálni – elsősorban – a kis szervezetek számára.

VI. Mellékletek

VI.1. A nonprofit szervezetek tevékenységi köre, az egyes tevékenységek kódjai

Kód Tevékenységtípus

1	Kultúra	11	Településfejlesztés
2	Vallás	12	Gazdaságfejlesztés
3	Sport	13	Jogvédelem
4	Szabadidő, hobbi	14	Közbiztonság védelme
5	Oktatás	15	Többcélú adományosztás, nonprofit szövetségek
6	Kutatás	16	Nemzetközi kapcsolatok
7	Egészségügy	17	Szakmai, gazdasági érdekképviselés
8	Szociális ellátás	18	Politika
9	Polgárvédelem, tűzoltás		
10	Környezetvédelem		

VI.2. A Társadalmi Igazságosság Index számítási javaslat

A Professionalizmus Index számítása (tixpro):

1. Törvényi előírásoknak való megfelelés (TV)

- 3 kérdés
- Blokk maximuma: **10**
- Igen = 10/3
- Nem = 0
- Blokk értéke = $\sum_{1-3} \text{Kérdés}$

2. Demokratikus működési rend (DM)

- 3 kérdés
- Blokk maximuma: **10**
- $K_{1\&2}$: 1–5. pont (1 = ritkábban, mint évente – 5 = gyakrabban mint háromhavonta)
- K_3 : Igen = 5 pont ; Nem = 0 pont
- Blokk értéke = $\sum K_{1-3} \times 2/3^7$

3. Pénzügyi átláthatóság (PÁ)

- 2 kérdés
- Blokk maximuma: **10**
- Igen = 5
- Nem = 0
- Blokk értéke = $\sum \text{Kérdés}_{1-2}$

4. *Működéscentrikus gazdálkodás (McG)*

- 4 kérdés
- Blokk maximuma: **10**
- K_1 :
 - o Igen = 5
 - o Nem = 0
- K_2 : minden egyes forráskategóriáért 1 pont jár
- K_3 : 10 kategóriát képeztünk a mintából
 - o 0 – 10% = 1 pont
 - o 91–100% = 10 pont
- K_4 : 10 kategóriát képeztünk a mintából
 - o 0 – 10% = 10 pont
 - o 91–100% = 10 pont
- Blokk értéke = $(\sum \text{Kérdés}_{1-4}) / 3.2^8$

5. *Projektorientált tevékenység (PoT)*

- 3 kérdés
- Blokk maximuma: **10**
- K_1 : a pontszámot az empirikus kutatás eredményei alapján a minta átlagához igazítottuk (átlag: 6=5pont)
 - o
- K_{2-3} :
 - o Igen = 10 pont
 - o Nem = 0 pont
- Blokk értéke = $(\sum K_{1-3}) / 3$

6. *Szolidaritás (SzO)*

- 3 kérdés
- Blokk maximuma: **10**
- K_1 :
 - o Igen = 5
 - o Nem = 0
- K_2 : együttműködés értékelése (1 – legrosszabb; 5 – legjobb)
 - o Maximum: 5 pont
- K_3 : a leszakadó rétegekkel való szolidaritás (1 – nem tartozik a szervezeti tevékenységbe; 5 – fő tevékenység)
 - o Maximum: 5 X 2pont
- Blokk értéke = $\{(K_1 + K_2 \text{ osztályzat}) + (K_3 \text{ osztályzat} \times 2)\} / 2$

7. *A Profeszionalizmus Index számítása*

- Az index maximuma = 100
- SZÁMÍTÁS:

$$TIXPRO = (TV + DM + PÁ + McG + PoT + SzO) \times 10/6$$

Az Erőforrás Index (TIXFORR) számítása

- Az erőforrás index keretén belül két kérdésen belül összesen 12 alkérdésre kerestünk választ.
- A számítás folyamán a mind a 12 kérdésben egyenlő számú szervezetből csoportot alakítottunk ki a válaszok alapján.
- o A csoportok elemszáma között olyan esetben megengedtük az eltérést, amikor egyező erőforrásokkal rendelkező szervezetek külön csoportba kerültek volna.

1. SZÁMÍTÁS:

o Emberi erőforrás – blokk (EE)

■ Maximum: 60

■ Minimum: 1

■ Ó Kérdés₁₋₆

o Infrastruktúra – Blokk (IN)

■ Maximum: 60

■ Minimum: 1

■ Ó Kérdés₇₋₁₂

2. Az Erőforrások Index (TIXFORR) számítása:

- Az index maximuma = 100

$$TIXFORR = (EE + IN) - 20$$

A Társadalmi Igazságosság Index alapötletéből adódóan a forrásokkal való ellátottság index a végső indexszel ellentétes irányú, így a 2005-ös TIX indexbe az abból egyszerűen képzett (100-TIXFORR) indexet vontuk be.

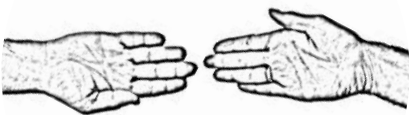
Jegyzetek

- * A beszámolóban szereplő kutatásokat a Voxinfo Telcomarketing végezte el, Kalmár Koppány vezetésével. Külön köszönetünket fejezzük ki Domán Andrásnak és dr. Talyigás Katalinnak.
- 1 Forrás: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/nonprofagy03.pdf>: A 2003-ra vonatkozó nonprofit adatgyűjtés legfontosabb megállapításai.
- 2 Forrás: Kísérlet a nonprofit szervezetek minősítő rendszerének kidolgozására a Társadalmi Igazságosság Index Meghatározása alapján, 2003. Budapest, Szociális Innováció Alapítvány, kézirat.
- 3 A fejezetben felhasznált táblázatok és ábrák – amennyiben ez nincs külön kiemelve – forrása a Kísérlet a nonprofit szervezetek minősítő rendszerének kidolgozására a Társadalmi Igazságosság Index meghatározása alapján, 2005. Budapest, Szociális Innováció Alapítvány, kézirat.
- 4 A kutatási mintát a 2003-ra vonatkozó nonprofit adatgyűjtés legfontosabb megállapításai című kiadvány adataival vettem össze. (Forrás: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/nonprofagy03.pdf>)
- 5 A kutatás alapjául szolgáló kérdőív a dolgozat mellékletében olvasható.
- 6 A nem egész számú, és a különböző módon foglalkoztatottaknál alacsonyabb számú foglalkoztatottat a különböző részmunkaidőben illetve alkalmászerűen foglalkoztatottak összevonása teszi ki.
- 7 Máskülönbben a blokk maximuma 15-re nőne.
- 8 A szorzót az empirikus kutatás eredményei alapján állapítottuk meg, ahol a maximális érték 32 pont volt.

Irodalom

1989. évi II. törvény – *Complex CD Jogtár*. Budapest: KJK Kerszöv, 2005. április 30.
1993. évi III. törvény – *Complex CD Jogtár*. Budapest: KJK Kerszöv, 2005. április 30.
- ANDORKA RUDOLF** (1997): A szociológia módszertana. In: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó, 99–118.
- GOSZTONYI GÉZA** (1997): Ki fizeti a révészt? *Esély*, 3. sz.
- GYARMATI JÁNOS** (2000): TQM (Total Quality Management). In: *Szakmai szttenderdek a nonprofit humán-szolgáltatások területén – Kutatási zárókötet és országtanulmányok*. Budapest: Nonprofit Humánszolgáltatók Országos Szövetsége, 157–163.
- HARSÁNYI LÁSZLÓ–SZÉMAN ZSUZSA** (1999): *Halak és hálók (Kapcsolatok a helyi szociálpolitikában)*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport – MTA Szociológiai Kutató Intézet.
- HEGYESI GÁBOR–KALMÁR KOPPÁNY** (2003): *Kísérlet a nonprofit szervezetek minősítő rendszerének kidolgozására a Társadalmi Igazságosság Index Meghatározása alapján, 2003*. Budapest: Szociális Innováció Alapítvány, kézirat.
- HEGYESI GÁBOR–KALMÁR KOPPÁNY** (2005): *Kísérlet a nonprofit szervezetek minősítő rendszerének kidolgozására a Társadalmi Igazságosság Index Meghatározása alapján, 2005*. Budapest: Szociális Innováció Alapítvány, kézirat.
- HEGYESI GÁBOR–TALYIGÁS KATALIN** (2000) (szerk.): *Szakmai szttenderdek a nonprofit humánszolgáltatások területén – Kutatási zárókötet és országtanulmányok*. Budapest: Nonprofit Humánszolgáltatók Országos Szövetsége.
- KSH Társadalomstatisztikai közlemények – A nonprofit szervezetek Magyarországon 1999*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 2001.
- KUTI ÉVA** (1998): *Hívjuk talán nonprofitnak... – A jótékonyág, a civil kezdeményezések, és az állami kezeletről kizoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, 1998.
- KUTI ÉVA** (szerk.) (2005): *A jótékonyág vállalati stratégiája*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- KUTI ÉVA–MARSCHALL MIKLÓS** (1991): A nonprofit szektor fogalma. Egy definíciós vita és ami mögötte van. *Esély*, 1. sz.
- SALAMON, LESTER M.–ANHEIER, HELMUT K.** (1995): *Szektor születik*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- SIEGEL, DANIEL–YANCEY, JENNY** (1992): Amerikai gondolatok a magyarországi nonprofit szektor fejlődéséről. In: Kuti Éva (szerk.): *A nonprofit szektor Magyarországon – tanulmányok*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- ZOMBORI GYULA** (1997): *A szociálpolitika alapfogalmai. A szociális szakképzés könyvtára, társadalompolitikai olvasókönyvek*. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- A 2003-ra vonatkozó nonprofit adatgyűjtés legfontosabb megállapításai: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/nonprofagy03.pdf>

CIVIL SZERVEZETEK INTERNETES JELENLÉTÉNEK VIZSGÁLATA*

A honlapelemzési kutatás tanulságai

Borovitz Tamás–Csótó Mihály–Pintér Róbert

■ Bevezetés: a kutatás módszertanáról

■ Az INFONIA Alapítvány 2005 tavaszán kezdte meg átfogó kutatását a magyarországi civil szervezetek körében. A kutatás főbb részei:

- kérdőíves kutatás a hazai civil szervezetek részvételével,
- internetes jelenlét sajátosságainak vizsgálata (honlapon alapuló tartalom-elemzés),
- interjúfelvételek kiemelt civil szervezetek képviselőivel,
- sajtóelemzés a legismertebb kapcsolódó civil szervezetek tevékenységéről,
- fókuszcsoportos beszélgetések a kiemelt állami/politikai, gazdasági és akadémiai szereplők részvételével.

Az alábbiakban ennek a kutatássorozatnak az internetes honlapelemzési része kerül bemutatásra. Ennek a kutatásnak a célja, hogy a telefonos kérdőíves kutatás során a mintába került 252 szervezet online reprezentációját is megvizsgáljuk. A kutatás kérdései a következő témakörökre terjednek ki:¹

- Vizsgált szervezet tevékenysége.
- A vizsgált oldal alapadatai (pl. önálló oldal-e, mikor készült, milyen gyakran frissítik stb.).
- Tartalmi elemek.
- Interakciós, tranzakciós elemek.
- Egyéb (pl. design, funkcionalitás, akadálymentesítés, látogatottság).

Az elemzés során nemcsak azon szervezetek oldalait kerestük fel, amelyek a telefonos felmérésben úgy nyilatkoztak, hogy rendelkeznek szájjal; volt, ahol a megkérdezett közlése *ellenére* fellelhető volt a szervezethez köthető webhely, de az is előfordult, hogy a szervezet képviselője által említett címen nem működött – nem volt elérhető – weboldal. A telefonos kutatás reprezentativitása miatt jelen kutatás a telefonnal rendelkező civil szervezetek honlappal való ellátottságát jellemzi, és ugyanolyan mértékben reprezentatívnak tekinthető, mint a kérdőíves kutatás.²

Alapadatok

A teljes mintában szereplő szervezeteknek mintegy 42%-a (összesen 107) rendelkezett működő, elérhető és elkülöníthető szájjal. Ezen szervezetek tevékenységi kör szerinti megoszlását az 1. táblázat mutatja. A „civil szervezet” tág körű értelmezéséből fakadóan a szervezetek között szerepelnek egyházi szervezetek, kamarák (melyek érdekképviselőként jelennek meg), valamint önkéntes nyugdíjpénztárak is (ezek a szociális ellátás kategóriájába soroltattak).

1. táblázat. A kutatásba bevont, honlappal rendelkező szervezetek tevékenység szerinti megoszlása

	Elemsszám	Százalék
Kulturális tevékenység	18	16,7
Sport	11	10,3
Vallás	10	9,4
Szabadidő	8	7,5
Oktatás	5	4,7
Tudományos tevékenység	4	3,7
Egészségügy	9	8,4
Szociális ellátás	11	10,3
Környezetvédelem	8	7,5
Településfejlesztés	2	1,9
Gazdaságfejlesztés	3	2,8
Nonprofit szolgáltatások	3	2,8
Érdekképviselő	15	14,0
<i>Összesen</i>	<i>107</i>	<i>100,0</i>

Az oldalak döntő többségéről (92%) elérhető a szervezet székhelye, azaz felelhető az „offline” elérhetőség is. A szervezetek meglepően nagy része (75%) rendelkezik regisztrált domainnel, ebből következően mindössze egynegyed az ingyenes tárhelyen, illetve a nagyobb oldalak aloldalaként működő szájtok aránya.

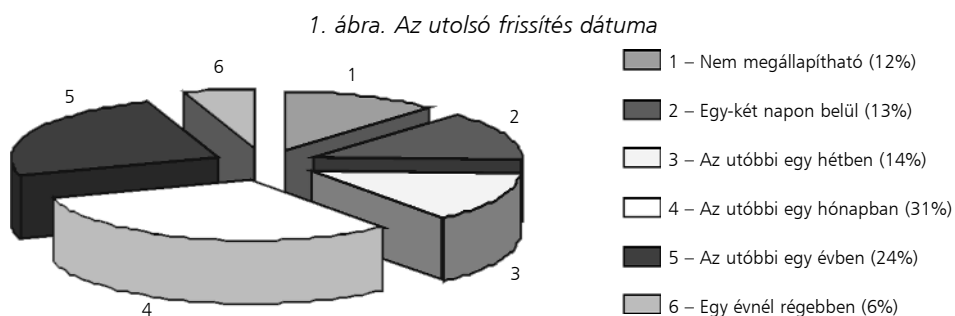
A szájtok indulásának idejét gyakorlatilag lehetetlen megállapítani, mindössze kilenc esetben találtunk erre vonatkozó információt (2001-re, 2003-ra és 2004-re

történő datálással), ezért nem lehet tehát meghatározni, hogy mely időszakról mondható el, hogy gyorsabb ütemben gyarapodott volna a civil oldalak száma.

Fontosnak tartottuk megvizsgálni, van-e jele annak, hogy az oldal specifikus támogatás segítségével jött létre. Erre utaló információt mindössze a szervezetek 10%-ánál találtunk, mindebből úgy tűnik, hogy a civil szféra önerőből igyekszik megoldani ezt a feladatot (vagy a támogató nem igényelte, hogy feltüntessék – ez azonban érzésünk szerint kevésbé valószínűsíthető eset.)

Ami a tartalom frissítésének gyakoriságát illeti, a vizsgált oldalak egyharmadára az *utóbbi egy évben nem került fel friss, aktuális tartalom*. Ennek megítélésénél nem kizárólag az „utolsó frissítés” menüpontra hagyatkoztunk – mivel ez igen kevés helyen áll rendelkezésre –, hanem a tartalom részletes elemzésére is (12% esetében így sem volt megállapítható ez a paraméter). A második harmadot olyan honlapok alkotják, ahol az utóbbi egy hónap során történt frissítés, míg szintén körülbelül harmadnyi azoknak a sajtóknak az aránya, ahol heti, esetleg napi-kétnapi rendszerességgel találkozhatunk új tartalommal (lásd 1. ábra).

A szervezetek tevékenységi körét figyelembe véve kiemelkedő a sportoldalak frissessége. (Persze meg kell jegyezni, hogy egy tevékenységi körön belül is jelentős eltérések lehetnek, főleg a szervezetek hatáskörének nagyságában, lásd Magyar Sakk-szövetség – Kőbánya SC.).

Az oldalak *több mint kétharmada nem rendelkezik idegen nyelvű tartalommal*. Ahol mégis létezik, ott a viszont érdekes módon a *teljes körű tartalom* átültetése egy hajszálnyival *gyakoribb* a valamilyen részletességű, idegen nyelven történő *összefoglalásnál* (16, illetve 12 százalék). A teljes tartalom angolul és más nyelveken elérhetővé tételében a nemzetközi célközönséget megcélzó kulturális és szabadidős (illetve ebből gazdaságilag profitot remélő) szervezetek dominálnak, illetve ez jellemző még a nemzetközi hatókörű tudományos szervezetekre is.

Az oldalak látogatottságának mérése problematikus, mindössze 11 esetben volt felelhető olyan eszköz (számláló/nyilvánosan elérhető statisztika), amelyből erre következtetni lehetne. Ezek pedig általában az oldal elindulásától kezdve mérték a látogatók számát.

Az oldalak tartalmi elemei

Az elemzés során számos *civilspecifikus tartalmi elem* meglétét vizsgáltuk:

- Alapszabályzat
- Bemutatkozás/Tevékenység leírása/küldetésnyilatkozat
- Beszámoló (éves jelentés, pénzügyi adatok, támogatókra vonatkozó információ stb.)
- A szervezet szolgáltatásai
- Készít, szolgáltat-e önálló, saját fejlesztésű tartalmat?
- A megjelenített funkciók teljes körben működnek-e?
- Adományozás, támogatás (1% információ)
- Csatlakozási lehetőség a szervezethez
- Hírrovat

Emellett megvizsgáltuk azon funkciókat, amelyek a weboldalak típusától, tematikájától függetlenül *általában jellemzően megtalálhatók* egy szájtton:

- Galéria
- Eseménynaptár
- Letöltési lehetőség
- Regisztráció
- Linkgyűjtemény
- Kereső
- Oldaltérkép
- Segítség (javasolt böngésző, felbontás, letöltési tanácsok és lehetőségek stb.)
- Adatvédelmi nyilatkozat

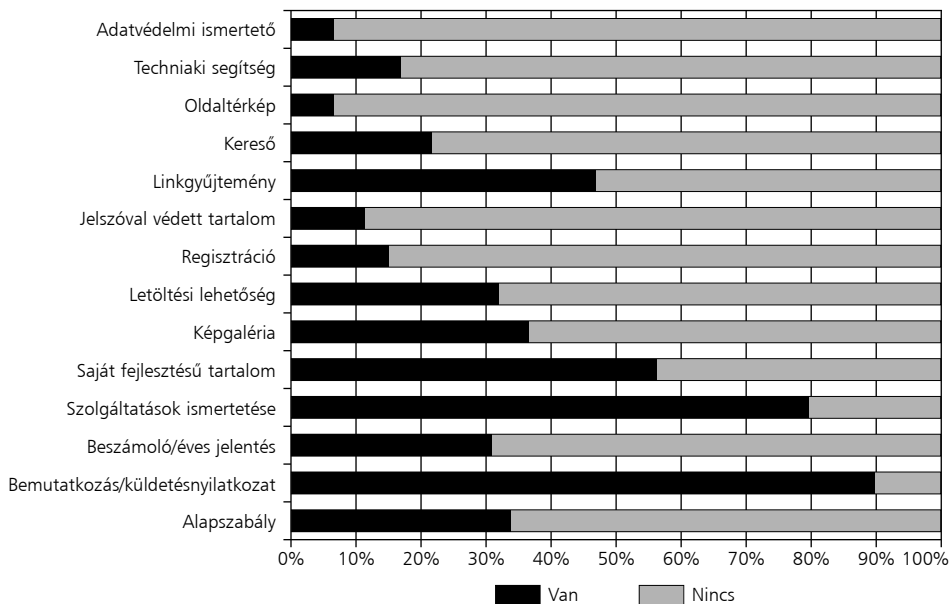
Ezen elemek gyakorisága a 2. ábrán látható. A leggyakoribb civilspecifikus tartalmi elem a *szervezetet bemutató* és a *szervezet szolgáltatásairól* szóló információk prezentálása. A standard weboldal-menüpontok közül a *linkgyűjtemény* a leggyakoribb, melynek aránya ugyan nem éri el az 50%-ot, ám így is messze megelőzi a kategória többi elemét.

A listában nem szerepel a tagok számára biztosított feltöltési lehetőség, ilyen opcióval mindössze három weboldalon találkoztunk. A tartalmi funkciók között vizsgáltuk még a különböző adatbázisok (jogszabálygyűjtemények, címtárak stb.) jelenlétét is, ezek az oldalak pontosan egyharmadán jelennek meg.

A navigációt, *eligazodást segítő funkciók* (oldaltérkép, kereső, technikai segítség, adatvédelem) *aránya* a vizsgált oldalakon *meglehetősen alacsony*. A legtöbb helyen ezek jelenléte azt jelzi, hogy a szájt *portal-engine* használatával készült. A segítség általában kimerül az ajánlott böngésző és a képernyőfelbontás – nem egyszer meg lehetőségen elrejtett helyen történő – megadásában.

Külön figyelmet érdemel az oldalakon megjelenő *hírszolgáltatás*. Ezt a kategóriát három különböző témára bontottuk:

2. ábra. Különböző tartalmi elemek gyakorisága

1. A szervezetre vonatkozó hírek.
2. Civil hírek.
3. A szervezet tevékenységi körébe tartozó hírek.

Az első kategória hírei 45%-ban jelennek meg, ezzel szemben a civil hírek mindössze 10%-os arányt mondhatnak magukénak. A harmadik típusba tartozó hírek az oldalak egyharmadán lehetők fel.

Az oldalak 44 százalékán *semmilyen hír* nem található, egyharmaduk pedig a fenti kategóriák közül mindössze egyet tartalmaz. A szájtok egynegyede közül híreket két (18%), esetleg mind a három (7%) kategóriában.

A *letöltési* lehetőségekkel is meglehetősen ritkán találkozhatunk, ez mindössze az oldalak egyharmadánál választható. Elsősorban különböző úrlapok, jelentések és dokumentumok letölthetősége a jellemző. Multimédiás tartalom mindössze az oldalak 7%-án található. Üde színfolt, hogy az egyik egyházi sajtóról mp3-formátumban letölthetők az istentiszteletek.

Meglepő módon mindössze 24% azoknak az oldalaknak az aránya, ahol a *támogatásra, adományozásra*, 1% felajánlására vonatkozó információk megjelennek, bár ebben valószínűleg közrejátszik a mintába került szervezetek tág köre is (pl. kamarák, nyugdíjpénztárak).

Kapcsolattartás, interaktív elemek

A civil szájtok sikeres működésének egyik sarkalatos pontja, hogy mennyire képesek *szervező erőként és kommunikációs felületként* funkcionálni. Ebből a szempontból nem túl rózsás a helyzet. A szinte kötelezőnek tekinthető e-mail cím ugyan az oldalak döntő többségén (89%) rendelkezésre áll, de egyéb interakcióra lehetőséget kínáló funkciót csak limitált számban találunk.

Érdekeség, hogy azoknak az oldalaknak a harmadán, ahol nincs feltüntetve e-mail cím, található valamilyen egyéb kapcsolattartási lehetőség.

Az e-mail-elérhetőségeknél döntő többségben van az egységes szervezeti, vagy info@... típusú címek használata, az oldalak közel kétharmadán ilyen található. Elenyésző a szervezet vezetőjéhez, a tisztségviselőkhöz, illetve a webmesterhez szóló címek egyedi elérhetősége, ugyanakkor ezek kombinációi (nem ritkán a meglévő közös infocímmel együtt) az oldalak közel ötödénél fordul elő.

2. táblázat. Az oldalon megadott e-mail címzettje

Az e-mail címzettje	Százalékos előfordulás
Nincs e-mail-elérhetőség	12%
A szervezet vezetője	5%
A szervezet tisztségviselői	3%
Webmester	3%
Információs, szervezeti cím	59%
Az előző kategóriák közül több	18%

A hírlevél-levelezőlista-fórum-chat-vendégkönyv-szavazás hatosfogat elemei közül a hírlevél, a fórum és a vendégkönyv nagyjából azonos arányban jelennek meg az oldalakon; míg a levelezőlista, a chat és a szavazási lehetőség elenyésző számban bukkannak csak fel.

3. táblázat. Interaktív hatosfogat az oldalakon

Interaktív elem	Van	Nincs
Hírlevél	15	92
Levelezőlista	2	105
Fórum	21	86
Chat.	1	106
Vendégkönyv	18	89
Szavazás	4	103
Email-elérhetőség	95	12

Az *interakciót* biztosító alkalmazások (az említett e-mail kivételével) együttes megjelenését megfigyelve azt találjuk, hogy míg egy ilyen alkalmazás az oldalak

27%-ánál található, *kettő* már csak 10%-nál, *három* csak négy szájtton fedeztünk fel, annál többet pedig sehol.

Érdeemes megjegyezni, hogy két olyan szájtot is találtunk, melyen sem az online elérhetőség (e-mail) sem a székhely nem elérhető, tehát tulajdonképpen *lehetetlen kapcsolatba lépni* a szervezettel pusztán annak honlapját felhasználva.

Látható tehát, hogy a civil szájtok jelenleg nem biztosítanak olyan felületet, ahol komoly online párbeszéd alakulhatna ki. Az interaktívnak mondható oldalak jó része általában a megjelenésre és a tartalomra is ügyelő *kamarai oldalak* közül került ki. A kamarák szájtjain kívül a szabadidős webkikötők tekinthetők aktívnak, míg ebből a szempontból a legstatikusabbak a tudományos és az egyházi szervezetek szájtjai.

Jellemző szájtípusok

Az eredmények összegzése után kialakítottunk egy olyan kategóriarendszert, melyben a tapasztalt funkciók nyomán valamennyi vizsgált szájt elhelyezhető.

A besoroláshoz három összetevő dominanciáját és egymáshoz való viszonyát vizsgáltuk:

- a *civilspecifikus információk* (alapszabály, bemutatkozás, beszámoló/éves jelentés, szolgáltatás, csatlakozás, szervezet hírei)
- *standard weboldalfunkciók* jelenléte (eseménynaptár, képgaléria, letöltési lehetőség, regisztráció, linkgyűjtemény, kereső, oldaltérkép, segítség, adatvédelem)
- *interaktív* funkciók (hírlevél, levelezőlista, fórum, chat, vendégkönyv, szavazás)³

Bizonyos számú funkció megléte és azok kombinációi alapján a webkikötőket hat különböző csoportba soroltuk:

1. „*Jelen lenni*” típusú szájtok – ide azok az oldalak tartoznak, ahol a fentebb felsorolt kategóriák egyes elemei közül egy-egy, maximum *kettő-kettő* található, az ilyen weboldalak célja alapvetően az online jelenlét biztosítása, a „*ki nem maradni*” elvnek való megfelelés.

2. *Brosúra típusoldal* – ezek a szájtok az első kategóriába sorolt (civilspecifikus) információkból tartalmazznak többet, igyekeznek az adott szervezetet minél részletesebben megismertetni a látogatóval. A bemutatkozás/küldetésnyilatkozat és a szervezet szolgáltatásai mellett a szervezet tevékenységi körére inkább jellemző tartalmak dominálnak (pl. közszolgálati jelentés, pénzügyi beszámoló, csatlakozás/belepés feltételei)

3. „*Ne szólj szám*” típusú webkikötők – az ezen csoporthoz tartozó szájtokon a bemutatkozó tartalmakhoz számos olyan technikai elem társul, mely sokszínűvé teszi az adott oldalakat, jobban integrálja a „weboldalak nagy családjába”. A kategó-

ria elnevezése pedig ezen oldalak egyetlen komoly hiányosságára, az *interaktív elemek hiányára* utal.

4. „*All inclusive*” típusú weboldalak – Gazdagok mind tartalmi, mind formai elemek tekintetében, és az interakció lehetőségei is adottak. A szervezet online megjelenésének, virtuális működésének sikeressége (ha a design és az áttekinthetőség is megfelelő) garantált.

5. „*Full contact*” oldalak – nem jellemzők rájuk a hagyományos weboldalakon megtalálható szolgáltatások, ellenben igen gazdagok *bemutakozó* tartalom tekintetében, és *interaktív* funkciók is megtalálhatók rajtuk.

6. *Webcentrum* – Ezekon a szájtkon elsősorban *nem a bemutatkozó elemek dominálnak*, hanem a hagyományos weblapösszetevők, szolgáltatások és az interaktív funkciók.

Ha megnézzük a mintában szereplő, szájtal rendelkező szervezeteket (4. táblázat), az első két kategória elsöprő fölényét tapasztalhatjuk, ezekhez tartozik az oldalak kétharmada. Elmondható tehát, hogy a mintába került szervezetek döntő többségének célja elsősorban az *online jelenlét biztosítása*, egy újabb *bemutakozási platform* létrehozása az interneten. Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy tulajdonképpen a harmadik kategóriába sorolt 15% mindössze a szajt szofisztikáltságában különbözik az előzőektől, akkor még inkább ez a tendencia rajzolódik ki. *Az oldalak alig 14 százalékaról mondható el, hogy széles körű szolgáltatást nyújtanak.* Az utolsó két kategória megléte inkább az érdekesség tárgykörébe tartozik, és elemszámuk elenyészően alacsony.

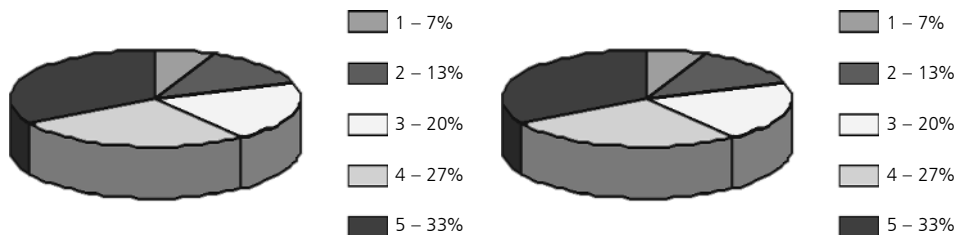
4. táblázat. A mintába került civil oldalak típusai

A szajt típusa	Elemzés	Százalék
„Jelen lenni”	40	37
Brosúra	29	27
„Ne szólj szám”	16	15
„All inclusive”	15	14
„Full contact”	3	3
Webcentrum	4	4
Összesen	107	100

Használhatóság, design és áttekinthetőség

A szajtelelmzések során mindegyik oldalról szubjektív, de megbízható módon két érték is rögzítésre került egy-egy ötös skálán. Az egyik az oldal *designjára*, képi elemekre, megjelenésére, a másik pedig az oldal áttekinthetőségére, *funkcionalitására*, vagyis felhasználóbarátságára vonatkozóan, a a 3. és 4. ábrán látható eredménnyel.

3. és 4. ábra. Az oldalak megjelenésének és felhasználhatóságának szubjektív megítélése

Látható, hogy a két ábra között gyakorlatilag nincs különbség, annak ellenére, hogy az esetek csak mintegy felében volt azonos a két érték egy-egy szájtra vonatkozóan. Összességében kevés az igazán rossz megjelenésű, nehezen használható oldal, ezek aránya a „jelen lenni” és a brosúra oldalak között magas, bár az „all inclusive” szájtok között is akadnak olyanok, amelyek vagy külsínben, vagy felhasználhatóságukban elmaradnak az elvárható színvonaltól.

A szájtok közel fele egyik kategóriában sem lépi túl a közepes szintet, egynegyedükről mondható el, hogy legalább az egyik értéke minimum jónak mondható, míg az oldalak egyharmadának mindkét értéke jó, illetve kiváló.

Elsősorban a pusztán jelenlétet biztosító, illetve a brosúra típusúak között talá-lunk olyan oldalakat, amelyek vagy navigálhatóságukat, vagy színvilágukat tekintve alacsony színvonalat képviselnek. Ezek általában régen frissített, „magukra hagyott” szájtok, melyek keletkezésének, valamint legutóbbi frissítésének idejét is nehéz meghatározni. A többi kategóriában a színvilág és a design a közepes és a jó érték között egyenletesen megoszlik. A navigálhatóság tekintetében az interaktivitást nélkülöző, de egyéb elemekkel jól felszerelt, valamint az „all inclusive” típusú oldalak teljesítettek a legjobban.

A felhasználhatósághoz hozzátartozik az is, hogy a szájt által felajánlott menüpon-tok, linkek, tartalmi összetevők valóban működnek-e. Ennek vizsgálata során kide-rült, hogy az oldalak egynegyede(!) nem működik megfelelően, bizonyos funkciók nem üzemelnek, egyes linkek nem működő honlapra/aloldalakra vezetnek. A funk-ciók működése szempontjából általában a brosúra típusú szájtok teljesítenek a leg-gyengébben, de hiányos oldalak minden kategóriában előfordulnak.

A szájtok legsarkalatosabb pontja a tartalom. Éppen ezért kiemelt kérdés, hogy az adott szervezet szolgáltat-e olyan tartalmat, amely egyértelműen a saját termé-ke, azaz a szervezet munkatársai, adatbázis-kezelői, esetleg újságírói olyan tarta-lommal látják el a szájtot, ami máshol nem fellelhető. A civil szervezetek színes tevé-kenységi köre és aktivitása jól látható abban, hogy 44% esetében van ilyen tartalom, leginkább a sport területén működő, valamint az érdekképviselési feladatot ellátó egyesületek, alapítványok oldalain.

Legjobb funkciók, szolgáltatások

Végül kiemelnénk néhány olyan tartalmi, formai elemet, melyek a vizsgált szájtokon csak elvétve fedezhetők fel, de mindenképpen említésre – sőt mintakövetésre – érdemesek:

- vásárlási, online rendelési lehetőség (meglehetősen ritka: összesen 5 szájt kínálja fel; a termékek: színházjegy, könyvek stb.);
- elektronikus képeslapküldés (több helyen);
- virtuális séta az egyházmegyében;
- rendezvényre jelentkezés online;
- apróhirdetés (néhol csak a szervezet tagjai számára);
- tűzfalak, driverek letöltése (érdekes módon egy orvosi kamara szájtajáról);
- webkamera;
- időjárás-jelentés;
- online rádió (DUE).

A legjobb gyakorlatok (best practices)

Tanulmányunkban külön is bemutatjuk azokat a webkötőket, amelyek valamilyen szempontból legjobb gyakorlatnak, követendő mintának tekinthetők. A jók közül a legjobbak kiválasztásakor a következő szempontokat vettük figyelembe:

- *használhatóság* (jól strukturált menü, könnyű navigáció, az információ felhasználóbarát, könnyen kereshető elrendezése stb.);
- *elérhető információk és szolgáltatások mennyisége*;
- az *interaktivitás* mértéke (szavazás, vendégkönyv, e-mail stb.);
- *megjelenés* (designelemek, képi, multimédiás megoldások);
- *egyedi alkalmazások*;
- a minél szélesebb körű *hozzáférést elősegítő* (pl. idegen nyelven is elérhető tartalom) tényezők.

I. E-misszió Egyesület (www.e-misszio.hu)

A környezetvédő egyesület oldalain a vizsgált *tartalmi elemek mindegyike* megtalálható, az eseménynaptár kivételével, melyet azonban pótol az AKTUÁLIS menüpont (tehát a hírovat), hiszen ott valamennyi releváns eseményről, rendezvényről hírt adnak. A szájt gyenge pontja a használhatóságot elősegítő funkciók (linkgyűjtemény, keresés stb.) hiánya lenne, amennyiben az oldalak igényelnék ezeket. Ám jelen esetben a menüszerkezet, a strukturáltság olyan felhasználóbaráttá teszi a szájtot, hogy ezen segítő funkciók nélkül is könnyen áttekinthető. Az állandó felső menüsor legördülő menüje lehetővé teszi, hogy minden oldalról könnyen át lehessen navigálni a következő kiválasztott laphoz. A tartalom nem túlságosan nagy mennyisége pedig voltaképpen feleslegessé teszi a keresőfunkció meglétét.

Szintén minden aloldal *állandó eleme az 1%-os támogatásra vonatkozó felhívás*, mely így különösen kiemelt szerepet kap. Ugyanígy a bal oldali állandó sávban kapott helyet az egyesület elérhetősége, valamint a kiadványának (Süvöltő) megnyitását-letöltését elindító banner. (A Süvöltő külön menüpontként is szerepel, ahol az eddig megjelent valamennyi számot le lehet tölteni.)

Az e-misszió oldalainak a legjobb gyakorlatok közé kerülését alátámasztó egyik legjelentősebb érv, hogy a magyar mellett további öt (!) *nyelven érhető el a tartalma*. Érthető módon az idegen nyelveken (angol, német, kasztíliai, francia, orosz) olvasható tartalom csak az összefoglalása a magyar nyelvű részben található információknak, ám a szervezettel kapcsolatos alapvető tájékoztatás céljának így is megfelel.

Sok interakcióra nem ad lehetőséget a száj, hiszen fórumot, chatet, hírlevelet nem tartalmaz, ám a „Stáb” valamennyi tagjának elérhetőségét (e-mail cím és/vagy mobiltelefonszám) feltüntették, és önmagában is legjobb gyakorlatként kell kiemelni, hogy az egyesületbe *online*, egy rövid adatlap kitöltésével *is be lehet lépni*.

A szajt különlegessége a letölthető 2005-ös naptár; a Környezetbarát termékek boltja teljes áruválasztékának bemutatása, ahol az egyes termékek használatához praktikus tanácsok is olvashatók; valamint a „személyre szabható kezdőlap”, azaz a nyitóoldalon található (rendkívül szép tájakat ábrázoló) címlapfotók kiválasztásának lehetősége.

2. Magyar Könyvvizsgálói Kamara (www.mkvk.hu)

A Könyvvizsgáló Kamara webkikötője mind használhatóságban, mind megjelenésében felveszi a versenyt a professzionális kereskedelmi oldalakkal. A támogatásra, adományozásra való felhívástól (a szervezet jellege miatt érthetően) eltekintve *valamennyi, a felmérésben vizsgált tartalmi elem* megtalálható a szájon. Az oldalakon célcsoportonként kínálják az információt: külön találják meg a maguk számára releváns információt a könyvvizsgálók, és a képesítés megszerzése előtt álló hallgatók. A navigációt egyaránt megkönnyíti a fenti sávban az egér mozgásával szabályozható sebességgel mozgó dinamikus főmenü, valamint a valamennyi oldal aljáról elérhető honlaptérkép. A kellő információ megtalálásában további funkciók is segítenek: kamarai tagok és társaságok részletes keresője, letölthető taglisták és „Gyakran Ismételt Kérdések”.

Ami az *interakciót* illeti: a kamarai tagok számára elérhető a fórum; ezt a funkciót nagyon hiányoltuk más hasonló szervezeteknél, ahol sajnálatos módon nem használták fel a szakmai vita, tapasztalatcsere színtereként az internetes felületet. A kamara számos tisztségviselőjének e-mail címét és munkahelyi telefonszámát is feltüntették a szájon.

A webkikötő erőssége az *online szolgáltatások* nagy száma. Lehetőség van böngészni a kamara szakkönyvtári állományának listájában; emellett a szájon online könyvesbolt is működik, ahol szakkönyvek vásárolhatók meg postai utánvétellel. Le-

tölthető továbbá a kamarai törvény, valamint az elnökség által elfogadott könyvvizsgálati standardok is.

A szajt angol nyelvű verzióval is rendelkezik, mely nem teljes mása ugyan a magyar változatnak, ám így is igen bőséges tartalmat kínál.

3. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (<http://www.mkik.hu>) és társoldalai

Említést érdemelnek a legjobb gyakorlatok közt a Magyar Kereskedelmi Iparkamara és számos területi kamara (az általunk vizsgáltak közül pl. a Komárom-Esztergom Megyei és a Pécs-Baranyai) oldalai. E szájtokat elsősorban *egységes megjelenésük* miatt tartjuk követendő példának. Nem egyetlen nagy portál aloldalairól van szó, hanem több, ugyanolyan *portálmotorra* épített webkikötőről. Ennek következtében hasonló rovatstruktúrával és menüpontokkal, valamint egymásra utaló megjelenéssel rendelkeznek. Az általunk vizsgált tartalmi elemek nagy része megtalálható a szájtokon, a használhatóságot elősegítő funkciók közül a (gyors és részletes) keresés a jellemző, a megyei oldalak legtöbbször 1–2 idegen nyelvű verzióban is elérhetőek. Némely területi kamara (pl. Pécs-Baranya) webkikötőjén egyszerre találkozhatunk fórummal, hírlevéllel és szavazással is.

Szintén a pécsi szajt önmagában is best practice-ként értékelhető alkalmazása az EU-PANASZLÁDA, amely nem más, mint egy úrlap, ahová az egyes hatóságoktól/partnerektől elszendvedett károkról lehet beszámolni; a panaszokat – az oldalak működtetői ígérete szerint – továbbítják az Európai Bizottság megfelelő szervének.

A szajt további előnye, hogy portálként a saját felületein jelentet meg bizonyos, más, külső tartalomszolgáltató által előállított hasznos szolgáltatásokat: szállásinformációt, cég- és termékadatbázist, tanfolyamokkal kapcsolatos információkat stb.

4. Diák- és Ifjúsági Újságírók Országos Egyesülete (<http://www.due.hu>)

Információ, interakció és szolgáltatások terén is nagyon gazdag a diákújságírók portálszerű webhelye. Amellett, hogy minden a DUE-vel kapcsolatos fontos információ megtalálható, a *szervezethez történő online csatlakozásra* is mód van. Az interaktivitást fórumok és – itt üzenőfalnak nevezett – vendégkönyv biztosítja; valamint az a lehetőség, hogy bárki beküldhet írásokat a szajt szerkesztőinek (chat is elérhető az oldalról, ám csak egy külső szolgáltatásra vezető link formájában). Az eligazodást a rendkívül áttekinthető szerkezet mellett kereső és „Gyakran Ismételt Kérdések” funkció is segíti.

Ami a szajt által kínált szolgáltatásokat illeti: a DUE *saját rádióműsorral* rendelkezik, melynek adásai meghallgathatók az oldalról mp3-formátumban. A DUE webkikötője – az általunk vizsgált civil oldalak között egyedülálló módon – *webmail-szolgáltatást* is kínál. Szintén egyedi megoldás a KIS HASZNOS-nak nevezett felület, mely a szajt központi részén található és kiemeli az oldalakon fellelhető legfontosabb linkeket (pl. csatlakozás a szervezethez), a legfrissebb híreket és a kiemelt szol-

gáltatásokat (Tallózó, Rádió, Chat). A szervezettel kapcsolatos legfontosabb információk angol, illetve német nyelven is elérhetők.

5. Fogyatékos Gyermek, Tanulók Felzárkóztatásáért Országos Közalapítvány (<http://www.fgyk.hu>)

Az eseménynaptár kivételével az általunk vizsgált tartalmi elemek mindegyike fellelhető az FGYK oldalain. A felépítése, amellet, hogy rendkívül megkönnyíti a navigációt (hiszen a fenti menüsor végig látható), azért is kedvező, mert az elérhetőség (benne az adószámmal) is állandó elem, mégsem foglal el annyi helyet, hogy az zavaró legyen a böngészésben.

Bőséges útmutató található a pályázatokkal kapcsolatos oldalakon. Igen részletes az adományozásra, támogatásra (és annak felhasználására) vonatkozó információ, valamint a kapcsolódó oldalak linkgyűjteménye. A *galéria* érdekessége, hogy a *felhasználók által beküldött képek* található benne, továbbá szintén az – ifjú – olvasók által *beküldött rajzok*.

Nagyon hasznos szolgáltatás a kereső, mely (bár ez első ránézésre sajnos nem derül ki) az országban működő hasonló tevékenységet folytató szervezetek adatbázisában keres, több attribútum (név, település stb.) alapján.

Az fgyk.hu a felmérés során áttekintett szájtok közül azon ritka kivételek közé tartozik, melyen *adatvédelmi nyilatkozat* is fellelhető.

Ernyőszervezetek és „ernyőoldalak”

Bár nem kerültek bele a 107 szervezetet tartalmazó mintába, de fontos szót ejteni az *ernyőszervezetek* internetes megjelenéséről, valamint az egyes civil szájtok elérését elősegítő *portálokról*. Az ernyőszervezetek speciális szereppel rendelkeznek a civil szférában: más civil szervezetek, illetve a szektor egészének támogatását tűzték ki célul maguk elé. A támogatás alatt nem (csak) anyagi segítség értendő: oktatás, az információhoz való hozzáférés és az információáramlás elősegítése, népszerűsítés – többek között ilyen módokon tudnak segítő kezet nyújtani az „ernyőjük alá tartozó” hasonló vagy más típusú szervezeteknek. Összekapcsolják egymással az NGO-kat országos, és néha nemzetközi szinten is; az ekképpen létrehozott *offline és online hálózatok* rendszerint nagyon eredményesen tudnak működni, ami a belső kommunikációt, az információcserét, a közös ügyekben való összehangolt cselekvést illeti. Az általuk támogatott, egészen kis jelentőségű szervezeteknek is képesek „felületet” biztosítani ahhoz, hogy *üzenetük sokkal nagyobb tömegekhez jusson el*, mint amekkorákhöz a kis civil szervezet önerejéből futná. A civilek kommunikációs erejének növeléséhez gyakran úgy járulnak hozzá, hogy honlapot készítenek számukra, internetkapcsolathoz juttatják őket, ingyenes vagy olcsó webhostingot biztosítanak stb.

Az interneten található magyar ernyőszervezetek közül az alábbiakban a Non-profit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány sajtócsoportját és a Zöld Pók oldalait mutatjuk be, valamint néhány jelentősebb civil tematikájú gyűjtőportált.

1. A Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) oldalai

A Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány oldala (www.niok.hu) mára egy „startlappá” vált, ahonnan a szervezet (és az irányítása alatt álló programok) által működtetett honlapcsoport öt webkikötőjére lehet eljutni.

Ezek közül a legfontosabb a www.nonprofit.hu oldal, mely sok más szolgáltatássa mellett elsősorban azért egyedülálló, mert közel 9000 magyarországi civil szervezet legfontosabb adatait tartalmazó, kereshető adatbázist működtet. Az adatbázis rendkívül hathatós segítség az 1%-os kampányban részt vevő szervezetek számára, különös tekintettel azokra a kis egyesületekre, melyek nem rendelkeznek saját internetes oldalakkal. A nonprofit portál – többek között – rendelkezik rendszeresen frissített hírrovattal; a civil szerveződések létrehozása, működtetése szempontjából releváns szervezetek, intézmények (hivatalok, minisztériumok, média, Országgyűlés Társadalmi Szervezetek Bizottsága, és maguk a civil szervezetek) linkgyűjteményével; emellett megtalálható rajta a vonatkozó pályázatok kereshető adatbázisa; valamint önkéntességgel és adományozással kapcsolatos információk. A portálon lehetőség van civil témájú kiadványok online megvásárlására; képzést, tréningeket tartó szervezetek adatbázisába történő bejelentkezésre, a civil vonatkozású jogszabályok letöltésére; fórum használatára. A jól strukturált oldalon még inkább megkönnyíti a navigációt a keresési lehetőség és a honlaptérkép.

A Sasakawa Peace Foundation támogatásával működő angol nyelvű www.onepercent.hu a “Percentage Philanthropy” projekt sajtója. A NIOK által koordinált kezdeményezés oldalain minden, az 1%-os törvénnyel kapcsolatos fontos információ megtalálható Magyarországról és néhány környező országból egyaránt: jogszabályok, dokumentumok, vonatkozó tanulmányok stb.

A www.pestcivil.hu a Budapesti és Pest megyei civil szervezetek – szintén NIOK által működtetett – információs portálja, fővárosi és Pest megyei civil szervezetek kereshető adatbázisával, sajtószemlével, eseménynaptárral.

2. Zöld Pók (<http://www.zpok.hu>)

A Zöld Pókot egyes – elsősorban környezetvédelmi – társadalmi szervezetek közötti kapcsolattartás, információáramlás elősegítése érdekében hozták létre. A hálózat tagjainak kedvezményes áron online szolgáltatásokat kínálnak, így pl. postafiókot, domainnevet, tárhelyet. A portálon a hírrovat és az eseménynaptár, bemutatkozó oldalak, szolgáltatások felsorolása stb. mellett igazán egyedi tartalmat az INTER-FÉSZKEK-nek nevezett tematikus aloldalon találhatunk, melyek egy-egy kiemelt témát tárgyalnak, a fogyasztóvédelemtől a génmanipuláción át a globalizációig.

A fentiekén kívül a portál inkább *külső tartalmak* rendkívül *áttekinthetően elrendezett gyűjtőhelyeként* funkcionál. Azaz felületén teszi elérhetővé a legfontosabb hazai zöld vonatkozású online tartalmakat: adatbázisokat, eseménynaptárat, pályázati információkat stb. Online informatikai tanácsadást nyújt a felhasználóknak: vírushíradót, gyakori kérdéseket, szabad szoftveerekkel kapcsolatos információt. A szájról érhető el a tagok számára nyújtott webmailszolgáltatás; valamint a mozgalom népszerű levelezőlistája is.

3. Civil portálok

A gyűjtőszájtok közös jellemzője, hogy a felületükön megjelentetett *információk*, az online *szolgáltatások*, valamint az *interakció* terén egyaránt kiemelkednek az egyedi civil szervezeti szájtok közül. Ezek a következők:

- Ngo.hu (<http://www.ngo.hu>),
- Civilháló (<http://civilhalo.hu>),
- Civil porta (<http://www.civilporta.hu>),
- Ifjúsági, Családügyi, Szociális És Esélyegyenlőségi Minisztérium (ICSSZEM) Civil Kapcsolatok Főosztálya Honlapja (<http://www.civil.info.hu>)

A portál jellegű szájtok erőssége a hírrovat, ahol többnyire a vezető magyar sajtótermékekből válogatott civil vonatkozású cikkek olvashatók. Az oldalakra jellemző továbbá, hogy sok lehetőség adódik rajtuk az interakcióra: szavazásra (van, ahol az egyes cikkeket is lehet osztályozni), saját cikk beküldésére, visszajelzési lehetőségre (az oldalakkal kapcsolatos észrevételekkel), privát üzenetek küldésére. A szájtok egy részén a navigációt a kereső, míg másutt pl. tematikus, „gyorslinkeket” tartalmazó legördülő menü segíti. A civil portálokon találkozhatunk program- és kiadványajánlókkal, igen bőséges linkgyűjteményekkel, jogtárakkal, pályázatfigyelővel, archívummal.

Összegzés és vezetői összefoglaló

A jelentés összefoglalásaként kiemeljük a felmérés legfontosabb állításait, a civil szféra internetes megjelenésére leginkább jellemző adatokat:

- A kiindulásként használt telefonos kérdőíves vizsgálat mintájában szereplő szervezeteknek mintegy 42%-a (összesen 107) rendelkezett működő, elérhető és elkülöníthető szájtjal.
- Ami a tartalom frissítésének gyakoriságát illeti, a vizsgált oldalak egyharmadára az utóbbi egy évben nem került fel friss, aktuális tartalom.
- Az oldalak több mint kétharmada nem rendelkezik idegen nyelvű tartalommal.
- A leggyakoribb civilspecifikus tartalmi elem a szervezetet bemutató és a szervezet szolgáltatásairól szóló információk prezentálása. A standard weboldal-

- menüpontok közül a linkgyűjtemény a leggyakoribb, melynek aránya ugyan nem éri el az 50%-ot, ám így is messze megelőzi a kategória többi elemét.
- A navigációt, eligazodást segítő funkciók (oldaltérkép, kereső, technikai segítség, adatvédelem) aránya a vizsgált oldalakon meglehetősen alacsony.
 - Az oldalak 44 százalékán semmilyen hír nem található.
 - Letöltési lehetőségekkel is meglehetősen ritkán találkozhatunk, ez mindössze az oldalak egyharmadánál választható opció.
 - A szinte kötelezőnek tekinthető e-mail cím ugyan az oldalak döntő többségén (89%) rendelkezésre áll, de egyéb interakcióra lehetőséget kínáló funkciót csak limitált számban találunk.
 - Levelezőlista, chat és szavazási lehetőség elenyésző számban bukkan csak fel a szájtokon.
 - Az interaktívnek mondható oldalak jó része általában a megjelenésre és a tartalomra is ügyelő *kamarai oldalak* közül került ki.
 - Bizonyos számú funkció megléte és azok kombinációi alapján a webkikötőket hat különböző csoportba soroltuk:
 - 1. „Jelen lenni” típusú szájtok (minimális információ).
 - 2. Brosúra típusoldal (részletes bemutatkozás, sok civilspecifikus információ).
 - 3. „Ne szólj szám” típusú webkikötők (az interakció hiánya).
 - 4. „All inclusive” típusú weboldalak (sok tartalom, sok szolgáltatás, sok interakciós lehetőség).
 - 5. „Full contact” oldalak (sok bemutatkozó tartalom, interakció)
 - 6. Webcentrum (hagyományos szájtokhoz hasonló oldalak).
 - A vizsgált mintában az első két kategória elsöprő fölényét tapasztalhatjuk; elmondhatjuk tehát, hogy a magyar civil szájtok döntő többségének célja első sorban az online jelenlét biztosítása, egy újabb bemutatkozási platform létrehozása.
 - A vizsgált oldalak egynegyede nem működik megfelelően: bizonyos funkciók nem üzemelnek, egyes linkek nem működő honlapra / aloldalakra vezetnek.
 - A mintában szereplő szájtok közül a következőket emeltük ki mint „legjobb gyakorlatokat”: E-misszió Egyesület (www.e-misszio.hu), Magyar Könyvvizsgálói Kamara (www.mkvk.hu), Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (<http://www.mkik.hu>) és társoldalai, Diák- és Ifjúsági Újságírók Országos Egyesülete (<http://www.due.hu>), Fogyatékos Gyermekek, Tanulók Felzárkóztatásáért Országos Közalapítvány (<http://www.fgyk.hu>).
 - Számos, a mintában szereplő szájtra jellemző, hogy mindössze 1–2 oldalból áll; minimális információt jelenít meg; nagyon kezdetleges designelemeket tartalmaz; sok nem működő menüpont található rajta; hiányoznak róla az interakcióra módot adó funkciók (fórum, vendégkönyv stb.); az oldalakat hónapokra vagy évekre visszamenőleg nem frissítették.

- Az összes vizsgált szájt közül egyedül a MVGYOSZ Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Szervezetének oldalai (<http://www.borsodivakok.fv.hu>) akadálymentesek (a belépésnél felkínálják a grafikus – karakteres változatok közti választás lehetőségét).

Áttekintve a felmérésbe bekerült szájtokat, meg kell állapítanunk, hogy a *civil szféra online jelenléte még gyerekcipőben jár Magyarországon*. A legtöbb szájt (akár esztétikus vagy kevésbé az, de) mindenképpen statikus oldal, amely általában kevés információt tartalmaz és nem is aknázza ki a világhálóban rejlő lehetőségeket. Nem szabad ugyanakkor elfelejtenünk, hogy a szervezetek jó része lokális kötődésű, azaz sok esetben nem feltétlenül indokolt a brosúra jellegű honlaponál komolyabb megjelenés biztosítása. A szervezetek hihetetlen nagy diverzitása okán azonban a legkülönbözőbb területeken fellelhetők olyan példaértékű oldalak, melyek zsinór-mértékül szolgálhatnak társaik számára. Nincs olyan tevékenységi kör (sportegyesület, egyházi szervezet stb.) mely egyértelműen kiemelhető lenne, mint online élharcos, bár a különböző érdekképviseletek (és itt elsősorban a kamarákra gondolunk) szájtjai közt csak elvétve akad funkciószegény, nehezen használható. Az interaktív elemek használata meglehetősen ritka, és eklektikus, néhány portál jellegű szájt kivételével – ahol ezekből több is megtalálható – általában egyetlen ilyen jellegű funkció kerül fel az oldalakra (ha felkerül egyáltalán).

Az összkép tehát vegyes, a jelenlegi visszafogottság egy aktívabb jövőbeli online civil világra is utalhat, de egy továbbra is statikus univerzum gyökereit ugyanúgy jelentheti.

Jegyzetek

- * Készült a Nemzeti Civil Alap támogatásával a „Civil szervezetek az információs társadalomban és az információs társadalomért – átfogó társadalomtudományi kutatás” keretében (Budapest, 2005. május 10.)
- 1 A kutatásban felhasznált kódolói lapot a vizsgált kérdésekkel a melléklet tartalmazza.
- 2 Ez magyarázza azt is, hogy a kutatáshoz támogatás nyújtó NCA pályázatban vállalt 150 honlap elemzése helyett mindössze 107 szervezet szájtjának az elemzésére került sor. A kiegészítés ugyanis torzította volna a telefonos kérdőíves kutatásban kialakult mintát. Így a reprezentativitás megőrzése érdekében tudatosan az alacsonyabb elemszám mellett döntöttünk.
- 3 Az ebben a kategóriában a szinte mindenhol megtalálható e-mail küldési lehetőség szándékosan nem szerepel.

Irodalom

Borovitz Tamás–Kiss Aranka (2001): *Kormányzati portálok elemzése, ajánlások a magyar kormányzati weboldal elkészítéséhez*. Budapest: MEH IKB.

A Kormányzati Portál célcsoport-bővítésének előkészítése. Nemzetközi tapasztalatok. Budapest: MEH IKB, IHM, 2002.

Az önkormányzati honlap felületek legjobb gyakorlatának módszertanához. Nemzetközi összehasonlító kutatás. Budapest: ITTK-Trinety. MEH IKB, 2002.

A politikai részvétel és a társadalmi érdekképviselet új formái az internet korában. Budapest: Rajk László Szakkollégium, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium megbízásából.

Török Marianna–Oprics Judit (2004): Magyarországi civil szervezetek informatikai szempontból releváns részének informatikai és egyéb kommunikációs jellemzői. In: *Infinet Kutatási Jelentés, 27–28*. Budapest: Nonprofit Információs és Oktató Központ Alapítvány.

Vedres Balázs–Bruszt László–David Stark (2005): A technológiák szervezése és a szervezés technológiái: az online civil szerveződés főbb műfaji formái Kelet-Európában. In: *Információs Társadalom, V. évf., 1. sz.*

A CIVIL SZEKTOR HELYZETE BÉKÉSCSABÁN*

Herczeg Tamás

■ Előszó

■ *A civil szerveződés a legősibb szervezkedési forma. A történelem göröngyös útjain keresztül vezetett el a mai jogállamiságig. Először a legerősebbeket, majd a legátermettebbnek ítélteteket választotta ki saját sorából a közösség, érdekeinek érvényesítése céljából „nem civileknek”.*

A technika fejlődése, a világ globalizálódása lehetővé tette az egyre nagyobb közösségek létrejöttét és azok irányító testületeinek működését. Ezzel párhuzamosan egyre erősödik a helyi, hasonló érdeklődésű kisebb közösségekbe való tartozás igénye. Így jön létre számtalan civil szervezet, amelyek saját közösségük *érdekérvényesítését* próbálják elérni a döntés előkészítés és végrehajtása során. Próbálják gyakorolni a civil kontrollt és ehhez megteremteni saját működésük feltételeit. Több civil szervezet közös céljainak elérése könnyebben teljesíthető, ha összefognak, szövetségbe tömörülnek.

E közös célok érdekében *önszerveződött* a Békéscsabai Civil Szervezetek Szövetsége 1999-ben és erősödött napjainkig a mai létszámmra. Taglétszáma folyamatosan gyarapszik. Eddigi tevékenységével ismertté vált, meghatározó szerepet tölt be Békéscsaba megyei jogú város és Békés megye életében.

A Szövetség fontos feladatának tekinti, hogy tevékenységein keresztül segítse a békéscsabai civil szerveződések működését és ezáltal hozzájáruljon a Békés megyei civil szektor fejlődéséhez.

Célunk, hogy feltérképezzünk a jelenleg Békéscsabán működő civil szerveződések számát, körülményeit, fejlettségi szintjüket, hogy önmagunk is tisztábban láthassuk erősségeinket, gyengeségeinket, a civil szektorban lévő általános és speciális

problémákat, és ezáltal kijelölhessük azokat a hosszú és rövid távú célokat, melyek megvalósításával tovább segíthetjük a civil szektor fejlődését.

Kutatásunk nem titkolt célja volt az is, hogy a kutatás eredménye alapjául szolgálhasson a Békéscsaba Megye Jogú Város Önkormányzat által elkészítendő városi civil koncepció elkészítéséhez. Két kutatás összefoglaló tanulmányát gyűjtöttük össze. Az első a Nemzeti Civil Alapprogram Civil Önszerveződés, Szakmai és Területi Együttműködés Kollégiuma által támogatott „A Békéscsabai Civil Szervezetek Szövetségének Humánerőforrás Fejlesztése” című pályázat kutatásának összefoglalója, a másik a Nemzeti Civil Alapprogram Civil Szolgáltató, Fejlesztő és Információs Kollégiuma által támogatott „A Civil szektor helyzete Békéscsabán” című pályázat zárótanulmánya. A kutatások vezetésére a városban elismert és a civil szférát jól ismerő szociológusokat kértünk fel, és reméljük, hogy új ismereteket nyújtunk mind a civil szervezetek, mind az önkormányzat munkatársai számára.

Békéscsabán, hasonlóan az ország más középvárosaihoz, egymásnak ellentmondó vélekedések vannak a szektorról. A nem állami szerveződések léte és támogatása mellett szól a nyugat-európai társadalmak gyakorlata, miszerint a civil kezdeményezések olyan többlet erőforrásokat képesek mozgósítani, amelyekre az állam képtelen. Ehhez járul az egyén aktivitásának további pozitív hozadéka, a cselekvő állampolgár sikerélménye, az a haszon, amely abból az érzésből származik, hogy az ember nem a paternalista államtól kapja a segítséget, hanem maga is aktora, aktív cselekvője sorsa alakításának.

A szűkös anyagi helyzet egyébként objektív tényezőnek tűnik, hiszen bármilyen cél megvalósítására szövetkeznek, mindössze a saját szabadidejüket, kapcsolatrendszerüket, és korlátozott szinten, saját anyagi forrásaikat tudják felajánlani a közös célok megvalósításához.

A civilek és a települési önkormányzatok jelenlegi viszonyáról, kapcsolatáról

A nem profitérdekelt szektor társadalmilag hasznos célokat valósít meg, így a szolgáltatások nyújtásával a közcél és a magáncél egybeesése figyelhető meg, tulajdonképpen ez teremti meg a közösségi, azaz állami-önkormányzati támogatás elvi, erkölcsi szükségességét és alapját.

Az anyagi forrásokhoz képest túlméretezett feladatrendszer megnehezíti az önkormányzatok finanszírozásban betöltött pozitív szerepvállalását. Azonban a nem kötelező feladatok elhagyása vagy az éppen elégséges szinten való teljesítése negatív közhangulatot válthat ki, éppen azok körében, akik településük és közösségük szempontjából tudatosan gondolkodnak, közösségben, közösségekben feladatot vállalnak, és ennek teljesítéséhez elvárják az önkormányzat segítségét.

A közvélemény, a település képviselő-testülete és a hivatali apparátus előtt a civil szervezetek úgy jelennek meg, mint olyan formációk, amelyek forráshiánnyal küszködve, illetve az önkormányzati köldökzsinórra rászorulva folyamatosan támogatásért kilincselnek. A települési önkormányzatok feladatrendszere az elmúlt tizenöt esztendőben folyamatosan alakul, formálódik. Újabb felelőségek, hatáskörök ke-

rülnek az önkormányzatokhoz, melyek finanszírozása részben állami normatívából megoldott, részben az önkormányzatokra hárul a feladatellátás forrásigényének megteremtése.

Az önkormányzatok, a települések lélekszámától és az irányító képviselőtestületek politikai elkötelezettségétől függetlenül, helyzetüket döntő többségben úgy ítélik meg, hogy alulfinszírozott a feladatellátás, ezért keresik a legtakarékosabb megoldásokat, a finanszírozás leginkább költséghatékony formáit.

Ebben a helyzetben a gyorsan változó és színes arculatot mutató nonprofit szektor szerepe az önkormányzat megítélése szempontjából kettős lehet.

Egyrészt célszerűnek tűnhet, hogy egyre több feladatot lássanak el, hiszen viszonylag olcsón és rugalmasan működnek, míg az intézményrendszerrel ugyanez kevéssé mondható el. Másrészt a civil szervezetek működését sokszor feleslegesnek, pazarlónak ítélik az önkormányzatok.

„A nonprofit szervezetek összebevételén belül az állami támogatás aránya évek óta tartósan 22% körül alakult, s ez megközelítőleg fele a fejlett gazdaságokkal és nonprofit kultúrával rendelkező országok átlagának. Különösen figyelemre méltó az a további körülmény, hogy az állami támogatásoknak négyötöde központi alapokból származik, s igen alacsony a normatív és az önkormányzati támogatások aránya.”

Békéscsabán az önkormányzat 2000-től 2003-ig becslés alapján évente kb. 13–15 millió forintot szánt a civil szektor pénzügyi támogatására. Ez az összeg az utóbbi egy-két esztendőben, szintén becslés alapján, esztendőnként 18–19 millió forint lehet, mely több forrásból tevődik össze: a kulturális, a szociális ágazat, az ifjúsági terület és a Kisebbségi, Érdekegyeztető és Külkapcsolati Bizottság forrásai mellet vezetői, egyedi döntések alapján, és a képviselői alapból is részesülnek.

A tevékenységhez szükséges pénzügyi fedezet részbeni biztosítása csak az egyik pillére a szervezetek önkormányzat általi támogatásának. Nyilvánvaló, hogy elengedhetetlenül szükséges valamilyen fizikai tér a működéshez.

Az önkormányzat a bérleti díj nélküli helyiséghasználat lehetőségétől ingatlanvásárláson (pl. a Mozgáskorlátozottak Békés Megyei Szövetsége és a Vakok és Gyengénlátók Békés Megyei Szövetsége részére) és az önkormányzati intézmények szolgáltatásainak térítésmentes biztosításán keresztül a Civil Ház üzemeltetéséig változatos, bár sok szervezet szempontjából épp csak elégséges szinten ad módot a működésre.

Az önálló helyiség megléte sok szervezet vágya, de ez az elképzelés nem valósítható meg a belátható jövőben.

A civil szervezetek sajátossága, hogy mivel az önkéntesség talaján jönnek létre, irányításuk, vezetésük másféle felelősséggel jár, mint az állami-önkormányzati, illetve a piaci szereplők esetében. Ez a felelősség az esetek döntő többségében nem munkajogi, hanem morális, a létrehozók, a közös célt vállalók előtti erkölcsi felelősség.

Ha azonban egyetértünk azzal a megállapítással, hogy a működő helyi társadalom alapfeltétele a jól funkcionáló, autonóm civil háló, magától értetődik az önkor-

mányzat szerepének, felelősségének a hangsúlyozása, az együttműködés lehetőségeinek megtalálása, a lakóközösségek erősítése, a szervesen összetartozó városrészekben a közösségfejlesztés előtérbe állítása.

A 2005-ben lezajlott kérdőíves adatfelvétel tanúsága szerint a 124 megkérdezett szervezet közül 47 nyilatkozott úgy, hogy alkalmi jellegű az önkormányzathoz fűződő viszonya. 20 szervezet képviselője nyilatkozta azt, hogy nincs konkrét kapcsolata az önkormányzattal és nem is szükséges, és 26 szervezet tartaná szükségesnek az önkormányzattal való kapcsolat felvételét.

Ha az önkormányzat által a szervezeteknek nyújtott segítség formáját elemezzük, akkor 45-en válaszoltak úgy, hogy alkalmi anyagi támogatásban részesülnek, 10 szervezet kap rendszeres anyagi támogatást és 18 szervezet válaszolta azt, hogy nem részesül semmiféle támogatásban az önkormányzattól. Viszonylag kevés (4) szervezet nyilatkozott az önkormányzat által nyújtott segítség egyéb formáiról.

A szervezetek és a képviselő-testület, bizottságok viszonyát tekintve 70 szervezet képviselője azt válaszolta, hogy teljesen függetlenül működnek az önkormányzattól. (Ennél a kérdéskörnél 25 szervezet nem válaszolt.)

Arra a kérdésre, hogy az Önök szervezete részt vesz-e valamilyen módon az önkormányzat döntés-előkészítő munkájában, kiemelkedően magas számban, százan válaszoltak nemmel.

A megyében más önkormányzattal a megkérdezettek közül 31 szervezetnek van kapcsolata.

A polgároknak önkormányzattal való viszonyában érzékelhető, hogy az aszimmetrikus függést, az állam mindenhatóságának szerepét kritikátlanul elfogadó attitűd az elmúlt 15 évben változni látszik.

Az önkormányzat a rendszerváltozás óta épülő, szisztematikusan végiggondolt séma alapján működik együtt a civil szervezetekkel.

Egy-egy szakterület civil képviselőit a rendeletek előkészítésébe az ágazati törvényeknek megfelelően az önkormányzat bevonja.

1994 óta működik érdekegyeztető fórum a városban, kezdetben az önkormányzat, a munkáltatók és a munkavállalók képviselőjét jelentve.

Ma már négyoldalú tanácskozásként jegyzik, mivel a civil szervezetek képviselői is helyet kapnak az érdekegyeztetésben.

Az első időszakban az önkormányzat partnereinek igényei határozták meg a napirendet, az évi három-négy ülésen az önkormányzati rendeleteket vitatták meg a résztvevők, különösen azokat, amelyek széles lakossági érdekeket érintenek, így a városi intézményrendszer működésével vagy a parkolás rendjével kapcsolatos döntéseket.

A dokumentumokból, jegyzőkönyvekből látható, hogy ez a tanácskozás a gyakorlatban máig is inkább a tájékoztatásnak, semmint a döntések érlelésének, kialakításának színtere tud lenni.

Az utóbbi években évi két ülése van a Városi Érdekegyeztető Fórumnak, rendszerint a város költségvetésének és helyi adózási rendjének a tervezetét vitatják meg.

A költségvetés első olvasata és a költségvetés elfogadása közötti időszak elegendő arra, hogy a Városi Érdekegyeztető Fórum érdemben tárgyalja az előterjesztést, de általában a rendeletek alkotása során – a rendeletervezetek nyilvánosság előtti megjelenése és a rendelet elfogadása közötti időszak viszonylagos rövidsége miatt – nehéz megvalósítani az Érdekegyeztető Fórum működését. A VÉF ülésein általában 10–25 fő közötti létszámú meghívott vesz részt.

Működik a városban továbbá Oktatási Érdekegyeztető Fórum, nyolc-tíz fő részvételével, mely elsősorban a város oktatási intézményhálózatának létszámhelyzetével, költségvetésével, a bérezéssel kapcsolatos kérdéseket vitatja meg.

Érdekegyeztető funkcióval alakult 2004-ben és működésének aktív, felfelé ívelő szakaszát éli az Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács.

Az 1990-es évek első felében létezett Békéscsabán Civil Kerekasztal, de néhány évnyi tevékenység után elhalt. Az érdektelenség okozta a megszűnését. Ma az ágazatban ténykedők közül sokan úgy gondolják, a közeljövő fontos feladata újra létrehozni a terület érdekegyeztető fórumát, a Civil Kerekasztalt.

A Közgyűlés Kisebbségi, Érdekegyeztető és Külkapcsolati Bizottsága üléseire a Civil Szervezetek Szövetségét állandó vendégként meghívja. Ugyanígy az Oktatási Bizottság, a Gazdasági Bizottság valamint a Közművelődési, Ifjúsági és Sportbizottság is rendszeresen meghívja üléseire a Civil Szervezetek Szövetségét. A nyilvános közgyűlések és bizottsági ülések viszonylag alacsony állampolgári részvétellel zajlanak.

Az önkormányzattal való kapcsolattartásnak számos olyan módja van, amellyel élhetnek a város polgárai, illetve a közösségek, civil szervezetek.

A kapcsolattartás ezen módjait – gyakran hallható ez a vélemény – sokan nem tartják kielégítőnek, bár a lakossági fórumok, testületi és bizottsági ülések, az érdekegyeztető fórumok, a helyi népi kezdeményezés és a népszavazás lehetősége, az önkormányzat zöld száma illetve a város honlapja valamint a tisztségviselők és a képviselők fogadóórái viszonylag változatos lehetőséget biztosítanak a kommunikációra.

Leginkább a helyi politikusok és a hivatalnokok egyéni megkeresése az a forma, amit igénybe vesznek, hogy szándékaikat, véleményüket és érdekeiket közvetítsék az önkormányzat felé.

Működési formájukat tekintve az egyesületek a legjellemzőbb szerveződési formák Békéscsabán. Az alapítványok közül kevés a nyitott támogatású alapítvány, többségük zárt körben (iskola, adott társadalmi csoport, közintézmény stb.) tevékenykedik, inkább a támogathatósági lehetőségek szélesítésére, az 1% érvényesítésére hozták létre őket. Működik néhány közalapítvány a városban (pl. a Békéscsaba Diáktanya Közalapítvány vagy a Business School Békéscsaba Közalapítvány), többnyire intézményhelyettesítő céllal.

A város civil szervezetei működési terület szerint 10 fő csoportba oszthatók (több szervezet is rendelkezik köztes célokkal vagy lát el többirányú feladatot is):

- Egészségügy: ezen belül jellemzőek az egészséges életmód követésére, az egészség megőrzésére, és a betegségek megelőzésére szerveződő közösségek. Több

szervezet foglalkozik a gyógyítás támogatásával, egészségügyi rehabilitációs tevékenységgel, illetve a fogyatékkal élők összefogásával. Találunk alapítványokat, egyesületeket a szakemberképzés és tudományos tevékenység támogatására, és az egészségügyi dolgozók érdekeinek védelmére, kevésbé jellemző azonban a betegjogok képviselője.

- Szociális és családügy: legjellemzőbb a szociális támogató tevékenység, valamint a családsegítés és a hátrányos helyzetűek védelme. Több szervezet nyújt lehetőséget az időskorúak közösségi életére, gondozásának támogatására, és érdekvédelmük erősítésére. Manapság egyre fontosabb cél a megváltozott munkaképességűek kiemelt segítése, a nők esélyegyenlőségének támogatása, valamint a hajléktalanok ügye.
- Ifjúsági terület: legjellemzőbb az érdekvédelem; a diák-önkormányzati tevékenység, valamint a közéletiség és a demokrácia tanulása, gyakorlása a leggyakoribb cél. Fontos szervezőerő a gyermek- és ifjúságvédelem, illetve a szenvedélybetegségek megelőzése, kiemelten a droprevenció.
- Szabadidő, sport: központi terület a tömegsport, a szabadidő sokoldalú és hasznos eltöltése és a természetjárás. Ide tartoznak az amatőr és a hivatásos sport- és tánccsoport egyesületek illetve az ezeket segítő alapítványok, baráti körök is.
- Oktatás: az iskolákat segítő alapítványok mellett találunk az oktatás érdekvédelmével, tudományos törekvéseivel és a nevelésüggyel foglalkozó szervezeteket. Külön csoportot alkotnak az iskolák működtetésére létrejött civil szervezetek.
- Kultúra: az alkotó- és az előadó-művészeti közösségek különböző szintjei a tehetséggondozástól az alkotóműhelyekig széles palettát mutatnak a városban. Jellemzőek a kulturális örökségek megismerésére vagy védelmére létrejövő szerveződések, illetve az általános célú közművelődési tömörülések, társaskörök is. Az ismeretterjesztés és a műszaki tudományok népszerűsítése szintén lényeges szervezőerő Békéscsabán.
- Környezetvédelem: legjellemzőbb a természetvédelem, a környezetszennyezés elleni harc, valamint a természeti és történeti táj megőrzése, a korszerű ökokultúra népszerűsítése. Több állatvédelemmel, állatgondozással foglalkozó szervezet működik a megyeszékhelyen. Nem jellemzők az energiagazdálkodással, új, környezetkímélő energiamegoldásokkal foglalkozó szervezetek.
- Helyi társadalom: a településfejlesztés, várospolitikai, városépítészeti, hagyományőrzés, hely- és honismeret terén található a legtöbb közösség. Több kisebbségi, vagy más kultúrkörök hagyományait ápoló szervezet is működik a településen. Jellemzőek még a helyi közrend és közbiztonság védelmével, és a fogyasztóvédelemmel foglalkozó szervezetek és a kisebb lakóterületi közösségek. Megtalálhatók a nyíltan vagy burkoltan politikai célú szerveződések is.
- Egyház: a karitatív, a gyülekezetek munkáját segítő illetve a fiatalsággal foglalkozó szervezetek a leggyakoribbak.

- Gazdaság: A munkanélküliségtől a vállalkozásfejlesztésig széles a skála. Vannak szakmai szervezetek, kamara jellegű csoportosulások, és ide tartoznak egyes közhasznú társaságok is.

Változatos képet mutat a szervezetek költségvetése; a taglétszámuk széles határok között mozog, tevékenységi profiljuk egyféle, illetve sokirányú. A szervezeteken belül, akár időszakonként is változóan alakul az aktív és passzív tagság aránya, de szinte mindenütt vannak olyan tagjai a közösségeknek, akik hosszabb-rövidebb ideig nem folytatnak aktív tevékenységet.

Általános tapasztalat, hogy a hivatalosan bejegyzett szervezeteknek, országos szinten mintegy a fele végez folyamatos munkát, másrészt pedig tömegesen vannak jelen az életjelenséget csak hosszabb-rövidebb ideig mutató közösségek.

Ezek egy része bizonyos cél elérésére (épület, tornaterem építése, szobor állítása stb.) jön létre, s a feladat végrehajtása után oka fogyottá válik létezése, más részük – szintén egy adott cél érdekében létrejőve –, az elképzelés időközbeni megvalósíthatatlanná válása miatt szűnik meg. Vannak pillanatnyi lelkesedésből létrejött, de csak rövid távú energiákkal rendelkező kezdeményezések is, s van, ahol a tevékenység, vagy a tagság ürül ki a civil szervezet mögül. Az ifjúsági szervezeteknél természetes a kiöregedés, és van jó néhány alapítvány, amely tartalmaz céllal, jó elképzelésekkel rendelkezik, de kuratóriuma életképtelen, s emiatt kell feladnia működését. Vannak egyesületek, amelyek az adminisztrációs terhekkel nem tudnak megbirkózni, s akadnak, amelyek pénzügyileg lehetetlenülnek el. Akad jó néhány olyan szervezet is, amely annyira magára marad, hogy már az sincs, aki kezdeményezze a megszüntetését.

Természetesen kevésbé hektikus azoknak a szervezeteknek a működése, amelyeknek a vezetője a szervezet élén is a főállásban végzett munkájához hasonló tevékenységet folytat, illetve ha főállású munkakör szükséges a vezetéshez. Sok múlik a vezető személyiségén, adott esetben a vezető közvetlen kiváltója lehet egy csoport prosperálásának, illetve okozója lehet a hanyatlásnak is. A legfontosabb vezetői attribútúdnak maguk a vezetők a szorgalmat, toleranciát, kitartást, a munka iránti alázatot, a bizalmat, a menedzszerszemléletet, képzettséget, tapasztalatot, határozottságot, nyitottságot, fejlett kommunikációs készséget vélik.

Becslések szerint ma Békéscsabán kb. 50–60 ember él a civil szervezetekben végzett munkából főállásban, vezető beosztásban vagy alkalmazottként. Munkabérük fedezete főképp a Nemzeti Civil Alapprogram, a Megyei Munkaügyi Központ és a város támogatásaiból tevődik össze.

A civil szféra számára nyújtott szakmai és egyéb segítségnyújtás módozatai Békéscsabán

A civil szervezeti élet támogatásában meghatározó szerep jut a közművelődési intézményeknek. Ezek a közösségi terek egyrészt folyamatos lehetőséget nyújtanak bizonyos érdeklődési területek, vagy közös célok mentén szerveződő csoportok létrejöttének, másrészt szakmai céljaikból fakadóan maguk is generálják ilyen közösségek létrejöttét. Működtetnek, gondoznak kiscsoportokat, klubokat, társasköröket, negyedrészt pedig helyet biztosítanak civil szervezetek számára, hogy azok az intézmény falain belül – biztos helyen – végezhesék közösségi tevékenységüket. Utóbbi esetben rendszeres, hogy szakmai segítséget is nyújtanak ezeknek az önálló személyiségű, de magukban sokszor meg-megbicsakló szerveződéseknek.

A városban három helyszínen kaphatnak konkrét, egyedi, speciális problémákra is szóló tanácsadást, segítségnyújtást a civil szervezetek: a Csabai Civilek Irodájában (Ifjúsági Ház) és a Megyei Civil Irodában (Megyei Művelődési Központ), valamint a Városi Civil Szervezetek Szövetségében. Az előbbi két intézmény együttműködésével – 1999 óta a Közösségfejlesztők Békés Megyei Egyesületének koordinálásával, szakmai mentorálásával – működtetik a Megyei Civil Szolgáltató Központ Programot, amelynek keretében szakmai tanácsadást – pénzügyi, jogi, pályázati – adnak a szervezeteknek, képzéseket szerveznek, megjelentetik havonta a *Napraforgó* című információs lapot.

Békéscsabán az Ifjúsági Ház Civil Irodát működtet és fenntartja a Civil Faházat, ahol a Békéscsabai Civil Szervezetek Szövetsége végzi munkáját

A Békéscsabai Civil Szervezetek Szövetsége

Számos ernyőszervezet működik Békéscsabán. Ilyen a Békéscsabai Civil Szervezetek Szövetsége, mely bár napjainkra nyolcvannégy tagot számlál, nagyon sok olyan visszajelzés érkezett kutatásunk során, miszerint a kisebb közösségek nem ismerik a Szövetséget, vagy ha hallottak is róla, nincs pontos információjuk arról, milyen szolgáltatásokat nyújt, milyen előnyökkel jár a Szövetséghez való csatlakozás.

Akik belépnek, azok elsősorban pályázati tanácsadást, képzést (pl. kommunikációs, személyiségfejlesztő, számítástechnikai képzést), információt, a működésükhöz infrastruktúrát remélnek. A Civil Szervezetek Szövetsége fontos szempontnak tartja, hogy támogatása az önkormányzat költségvetési sorai közt jelenjen meg. Ez a törekvés azonban – eddig legalábbis – nem járt sikerrel. (A Szövetség tevékenységét saját kiadványai teljes körűen bemutatják, így ez a tanulmány nem tér ki részletesen az elemzésére.)

A helyi civil csoportok vezetőivel készített interjúk tapasztalata: a működés gátjai, a fejlődés korlátai

A hatvan csoport képviselőjével elkészített interjúkból kiderül, hogy a szabadidejük felhasználásával, nagy áldozatvállalással dolgoznak az aktivisták és a legnagyobb problémának a forráshiányt jelölik meg. Úgy tűnik, a legszámottevőbb és folyamatos akadálya az optimális működésnek a szükséges anyagi erők hiánya.

Békés megyében, ahol tökeerős vállalkozások csak csekély számmal találhatók, pénz főképp az önkormányzatoktól remélhető. A 828 kitöltött kérdőív tanúsága szerint nagy azoknak a vezetőknek a száma, akik fiatalon kapcsolódtak a közéleti munkába, akik ma az önkéntesség, a civil tudat bázisán gondolkodnak, ők azt a gondolkodásmódot erősítik, hogy a szimmetrikus, kölcsönösségen alapuló kapcsolatra építve működhet együtt a harmadik szektor és az önkormányzat.

A harmadik szektor sikeres működésének gátját a megkérdezett vezetők persze nem csak a pénzsűkében látják. Az anyagi javak megszerzése iránti vágy mindenek fölöttiségét, a pénz hajszolását egyrészt, a megélhetési nehézségeket, a szegénységet másrészt sokan a fejlődés korlátjának tekintik.

Mindenesetre érződik, hogy számos vezető fontosnak tartja az értékeket, normákat, és eközben anómiás, értékválságos állapotot érzékel a társadalomban.

Országos szinten úgy tűnik, egyre nagyobb a harc a személyi jövedelemadó egy százalékáért, jó néhány csoport azért alakul át, és válik bejegyzett formációvá, hogy lehetősége legyen a személyi jövedelemadó egy százalékanak megszerzésére. Ez a tendencia Békéscsabán is kitapintható, bár világosan látszik, hogy azok a szervezetek jutnak az egy százalékból számottevő forráshoz, amelyek a céljaikkal nagy létszámú, az aktív korosztályhoz tartozó személyt képesek megszólítani, illetve amelyek nagy taglétszámmal működnek és kiválóan tudják mozgósítani tagságukat.

Az interjúk alapján egyértelműnek tűnik, hogy a nonprofit szektor szereplői igyekeznek távol tartani magukat a politikától. Sajátos színezetet ad a kérdésnek az a tény, hogy – bár egyik párthoz sem kötődve, de – a 2002-es önkormányzati választáson a Civil Szervezetek Szövetsége listát állított, indult az önkormányzati választáson és egy képviselő a Szövetség támogatásával került be a Közgyűlésbe.

A város szinte összes civil szervezete egybehangzóan nyilvánítja ki, hogy nem kötődik semmilyen párthoz. Vannak azonban olyan vélekedések, miszerint a deklarált távolságtartás mögött szoros informális kapcsolat húzódik meg egy-egy szervezet és a vezetője által preferált politikai erő között.

A civil szektorhoz tartozó csoportok általános megítélés szerint változó intenzitással működnek, hullámzóan tapasztalható a szervezetek életében fellendülést hozó időszak és kiábrándultság egyaránt. Ez az egyéni szubjektivitásnak köszönhető és sok esetben annak az érzésnek, ami az interjúkból jól nyomon követhető: a szervezetek aktivistái, érthetően, a saját szemszögükből nagyon fontosnak, sok esetben városi jelentőségűnek vélik tevékenységüket, és ha azt tapasztalják, hogy ebben nem

partner az önkormányzat, a szervezet célközönsége, a potenciális támogatók vagy a média, úgy érzik, méltatlanul kerülnek háttérbe, meg nem értett helyzetbe.

Tapasztalható olyan megítélés, miszerint a teljesen azonos profilú csoportok kevéssé hatékonyan tudnak működni, ezért célszerű lenne a hatékonyság és a racionalitás szempontjait figyelembe véve, kevesebb szervezet működését támogatni.

Ez a szelekciós, illetve kiemelő, korlátozó gyakorlat épp a civil szervezetek által elvárt és lényeges szempontot, az esélyegyenlőséget annullálná. Az önkormányzat támogatási gyakorlata, mely a dokumentumokból látható, nem követi ezt a gyakorlatot.

A pályázati rendszeren keresztül évek óta biztosított forrás elosztása épphogy egyenlősítő, azt az elvet követi, hogy nem célszerű egy-egy szervezet kiemelt támogatása, többek között azért sem, mert nem bővülő forrásból ha egy-egy csoport nagyobb juttatást kap, az óhatatlanul más közösségek, tevékenységek támogatásból való kiszorulását jelenti, ami együtt járhat ezen csoportok elsovadásával, megszűnésével, továbbá a diszkrimináció politikai feszültségét is generálhat.

A bánásmód egyenlőségét azonban a bejegyzett és a nem bejegyzett szervezetek nem azonos módon értelmezik. Tapasztalható olyan vélekedés, amely azt a támogatási gyakorlatot várná el, hogy a hivatalosan működő formációk kedvezőbb elbírálásban részesüljenek, míg a kisebb, az adminisztrációt, a bürokrácia terheit viselni nem tudó közösségek természetesen a feladat végzését tekintik a dotáció alapjának, nem a bejegyzett státust. Az egyenlő bánásmód általános elve mellett létezik néhány kivételezett tevékenység, illetve forma, amelynek a Közgyűlés a város költségvetési rendeletében, „soron” biztosít támogatást. Ilyenek egyes, a sportkonceptióban meghatározott elvek mentén finanszírozott sportegyesületek, a város és a megye megállapodásában rögzített művészeti csoportok és vannak olyanok is, amiket a régi vagy az új hagyomány a preferált szervezetek közé emelt. A szervezet céljait alapvetően gazdasági eszközök segítségével éri el.

Bár néhány interjúalany szerint az anyagiak semmilyen mértékben nem befolyásolják a szervezet működését, mert elsősorban a lelkesedés, a tenniakarás számít, nyilvánvalóan elengedhetetlen feltétele az eredményes működésnek a pénz, mégpedig nem is elsősorban az önkormányzati támogatás, hanem a pályázatok, főképp a Nemzeti Civil Alapprogramokhoz benyújtott sikeres pályázat.

Ebből is látható azonban, hogy a szervezetek működése rendkívül nehezen tervezhető hosszú távra, hiszen a forrásaik döntő hányada nem normatív, előre tervezhető bevétel, hanem a sikeres, jól megírt pályázaton, a lobbytevékenységen, nem utolsósorban az aktuális pályázati források mennyiségén, illetve a pályázatkiírók szubjektív döntésein múlik.

Ma már egyre több civil munkatárs látja úgy, hogy a sikeres pályázatírás az eredményes működés legfontosabb feltétele, ezért is vesznek részt igen sokan a pályázatíró tréningeken.

A szervezet sikerességét azon tartják mérhetőnek, hogy mennyire tudják vonzóvá tenni a tevékenységet, hogyan tudják „eladni” a munkájukat, mennyire tudatosan képesek eredményeiket kommunikálni.

A társadalom műveltsége, a lokálpatriotizmus, több szabadidő, a tudati tényezők változása, nyugodtabb közélet, a társadalom szociális állapotának javulása és a közéleti szereplők, a lakosság pozitív visszajelzései szükségesek ahhoz, hogy virágzóbb legyen a civil lét.

Bár a szervezetek képviselői zömmel nehéznek, sok esetben romlónak látják a helyzetet, mégis, az elmondottak alapján összességében úgy tűnik, egyre nagyobb a tagsága az általuk irányított csoportoknak.

A közcélú szervezetek társadalmi súlya döntően azon múlik, hogy a szektor jogi környezete mennyire rendezett. Több válaszdó hangsúlyozta a jogi szabályozás fontosságát, vagy azért, mert megfelelőek a keretek a működéshez, vagy éppen azért, mert szükségesnek tartanak a jogi szabályozás változását, elsősorban a bürokratikus akadályok lebontását.

Azon kérdéskörre, hogy segítik-e a városban élőkét szolgáltatásaikkal, tevékenységükkel a szervezetek, 89 válaszolt úgy, hogy igen. A legtöbben (30) információval, ügyintézással és tanácsadással, ezt követően (29) üdültetési és egyéb szabadidős programokkal, 25 konkrét szolgáltatások teljesítésével, 22 szervezet pedig önkéntes munkavégzéssel.

Az egyéb szolgáltató tevékenységnél több, mint 20 lehetőséget soroltak még fel a szervezetek tagjai: pl. kiállítások szervezésével, sporttal, oktatással, hangversenyek rendezésével, foglalkoztatással, jogi tanácsadással, jótékonyági rendezvények szervezésével, kapcsolatok teremtésének elősegítésével, képzéssel.

A civil szervezetek jellemzői a kérdőíves adatgyűjtés alapján

1. A tevékenységi forma szerinti felosztás alapján a statisztikai adatok azt igazolják, hogy nagyjából azonos a szervezettípusok aránya Békéscsabán a megyei és az országos adatokhoz viszonyítva.

Tevékenységi formák

1. szabadidő
2. sport
3. oktatás
4. szociális és családvédelem
5. kultúra
6. gazdasági érdekvédelem
7. közbiztonság
8. településfejlesztés
9. egészségügy
10. környezetvédelem
11. helyi társadalom
12. egyház

2. A megyeszékhelyen található szervezetek számát és arányát tekintve feltűnő a klasszikus civil szervezetek, az egyesületek és az alapítványok dominanciája. A jogi forma szerinti felosztás a nem bejegyzett közösségeket természetesen nem tartalmazza, a 429 bejegyzett szervezet mellett igen sok olyan csoport működik, akár évtizedes múltra is visszatekintve, amelyek a cégbírósági bejegyzést nem tekintik a tevékenység szükséges feltételének.

A civil szervezetek közötti kérdőíves felmérés tapasztalatai

1. A válaszadásra vállalkozó szervezetek döntő hányada az elmúlt 15 esztendőben jött létre, a rendszerváltás előtt csak alig 15%-uk alakult. Az azóta eltelt időszakot ötéves periódusokra bontva látszik, hogy a civil szervezetek alakításának virágkora az 1990 és 1995 közötti időszak, azt követően enyhén csökkenő ütemű az új szerveződések megalakulása.

2. A tevékenységi kör alapján nem könnyű csoportosítani a szervezeteket, hiszen zömük nem csak egyféle tevékenységet folytat. A kulturális és oktatási területen lévők reprezentálják magukat a legnagyobb számban, a szabadidő, hobbi, sport kategória után pedig az egészségügyi és szociális terület következik.

3. A működési körülmények nagyban befolyásolják a szervezetek működésének sikerességét és a tagság hangulatát. A leginkább elégedettek a szektor képviselői az ingatlanon, ahol működnek. Ez az esetek nagy részében nem saját ingatlan (52 szervezet térítésmentesen, 23 bérleti díj ellenében használhatja), és nem feltétlenül jelent minden tekintetben kifogástalan körülményeket, hanem valószínűleg azt a ténytet mutatja, hogy nem elsősorban függ a tartalmi munka színvonala a helyet adó épület állapotától.

4. A berendezéssel is nagyjából elégedettek a szektor képviselői, vélhetően ha a szükséges bútorzat (szekrények, polcok, székek, asztalok) az irodában megtalálható, az az alapigényeket kielégíti.

5. A technikai eszközökkel kevésbé elégedettek a válaszolók, a munkát sokszor akadályozza az eszközpark szűkössege vagy a gyakori használatból fakadó meghibásodás. Televíziója, DVD- és CD-játszója, magnója, videója 33 szervezetnek van. Jelzi az anyagiak hiányát, hogy saját audiovizuális eszközállománnyal csak egynek rendelkezik.

6. Még kedvezőtlenebb a kép az informatika terén. A számítástechnikai eszközökkel, legfőképp a számítógéppel való ellátottság hiánya a legszembetűnőbb. Jónak a helyzetet ebből a szempontból csak az a 7% nevezte – 9 szervezet csupán –, ahol segítheti számítógép a munkát. 82 szervezetnek nincs saját gépe, 29 rendelkezik egy számítógéppel. Internet-hozzáférési lehetőséggel 45 szervezet bír, tehát 16-an vannak olyanok, akik nem saját tulajdonú számítógépet használnak internetezésre.

7. A szervezetek csaknem négytizedétől nem érkezett a költségvetés nagyságrendjéről információ. Az erre a kérdésre választ adó 36 szervezet félmillió forint alatt

ti összegből gazdálkodik. Viszonylag sok a másik szélsőérték, az ötmillió forint feletti költségvetésű formáció száma is.

8. A gazdasági helyzetük értékelésére sokkal többen vállalkoztak, alig 8% azoknak az aránya, akik erre a kérdésre nem adtak választ. A legtöbben nem megfelelőnek minősítik a költségvetésüket, és közel ennyien vannak azok is, akik épp még megfelelőnek vélik. A szervezet gazdasági helyzetét 10% tartja jónak.

A civil szervezetek tagságának néhány jellemzője a kérdőíves adatfelvétel alapján

1. A megkérdezettek több mint felének nincs a saját szervezetén belül semmilyen vezető pozíciója, közel harmada vezetőségi tag és csaknem egytizede első számú vezető. Így a válaszadók a csoportokon belüli hierarchia minden szintjéről megtalálhatók.

2. A mintába került személyek közül nagyon kevesen vannak a harminc év alattiak. Kevés tehát azon szervezetek száma, amelyek kifejezetten ifjúsági feladatokat látnak el. Azt is tudjuk, hogy a fiatalok inkább kampányszerűen, hullámmódon intenzitással vesznek részt az őket érdeklő, érintő ügyekben, a szervezetekhez való hivatalos csatlakozás kevésbé vonzó számukra. A derékhadat a negyven és hatvan közöttiek adják, ők azok, akik a leginkább mozgósíthatók egy-egy közösségi feladat megoldásához. A hatvan feletti aktivitására – értelemszerűen – leginkább a nyugdíjas klubok számíthatnak.

3. A véletlenszerűen kiválasztott mintába a nők és a férfiak csaknem azonos létszámban kerültek, ebből arra következtethetünk, hogy, jóllehet van néhány szervezet, amely kifejezetten a nők aktivitására számít, és olyan is, melynek a tagjai elsősorban férfiak, összességében kiegyensúlyozott a szférában a nemek aktivitása.

4. A békéscsabai civil szervezetek tagságának háromnegyede csabai lakos, ami természetes, hiszen a munkaidő utáni közösségi, közéleti tevékenység gyakorlása a lakóhelyen sokkal könnyebben megoldható, mint amikor a munkahely és a lakóhely nem ugyanazon a településen van. Továbbá egy lakóközösség érdekei, értékei az ott lakók számára jelentenek vonzerőt, ehhez képest némiképp meglepő a nem békéscsabaiak 25%-os aránya is, ami talán azzal magyarázható, hogy a megyeszékhely több lehetőséget ad az érdeklődési körnek megfelelő csoportokhoz való csatlakozásra.

5. A mintába bekerült személyek legmagasabb iskolai végzettségének elemzése azt mutatja, hogy a nonprofit szektor elsősorban a diplomás emberek aktivitására építhet, hiszen a teljes népességen belüli számarányukat messze meghaladva vesznek részt ebben a tevékenységben a főiskolát, egyetemet végzettek. Az érettségivel nem rendelkezők aránya mindössze 20%. Ez az adat tehát a civil tudatosság és az iskolázottság közötti összefüggésre mutat rá.

6. A harmadik szektorban tevékenységet vállaló aktív korúak döntő hányadának van munkahelye. A főállású munkavégzés hiánya, bár a munkával töltött időt lerö-

vidíti, úgy tűnik, nem növeli a civil aktivitást. A több szabadidő ellenére inkább az a valószínű, hogy a munkanélküliek ebben az életszakaszban nem nyitnak a közösségi elfoglaltságok felé, ami, a munkanélküliség pszichés terheit figyelembe véve egyrészt érthető, másrészt talán mégis kívánatos lenne, ha nem a befelé fordulás lenne jellemző a munkanélküliekre.

7. A mintába kerültek 42%-a az elmúlt bő 5 esztendőben lépett be először civil szervezetbe. Az ő aktivitásuk, a válaszadásra hajló hajlandóságuk úgy látszik, nagyobb, mint a régebben csatlakozóké. Az adatok igazolják azt az általános vélekedést is, hogy a rendszerváltozást követő években nagyarányú volt a civil aktivitás, a megnyíló demokratikus önszerveződés lehetőségével sokan éltek, hiszen az 1990 és 1995 között belépők többen vannak a válaszadók között, mint az azt követő öt évben csatlakozók.

8. Érdekes adat, hogy a megkérdezetteknek csak öt százaléka tagja egyetlen szervezetnek, a többiek 2–3–4 tagságot vállalnak. Ez azt mutatja, hogy a civil aktivitás általában nem csak egyirányú, aki közösségi-közéleti életet él, annak az affinitása, érzékenysége több területre is kiterjed.

9. A többség olyan szervezetnek (is) tagja, amely érdeklődési körének megfelelő, de az meglepő, hogy 41% nem tagja ilyen organizációnak. A részvétel motívuma ebben az esetben tehát nem a hobbi, hanem más szempont, vélhetően valamilyen közérdek, vagy a közösséghez tartozás igénye motiválja.

10. Összességében úgy tűnik, hogy a nagy többség elégedett a maga választotta szervezet/ek/ működési körülményeivel. A 78%-os mutató jobb képet sejtet, mint ami az általános vélekedés, ugyanis általában mostohább körülményeket tételezünk, mint amit a kérdésre adott válaszok mutatnak a működési körülmények.

11. A saját szervezete munkájával a megkérdezettek döntő hányada elégedett, mindössze tíz százalék jelezte elégedetlenségét. Ez tulajdonképpen érthető, hiszen aki nem elégedett a csoport munkájával, passzivitással vagy kilépéssel is reagálhat a helyzetre, így az ő véleményük nem tud megjelenni a válaszok között.

12. A mintában lévők fele nem tartja kielégítőnek a társadalom civil aktivitását. A saját tevékenységükhöz, aktivitásukhoz képest úgy tartják, az embereket nem érdeklik eléggé a közösségi, lakóhelyi értékek. Ez egybeesik azzal a nyilvánosságban gyakran hangoztatott tétellel, miszerint az embereknek a saját életük, problémáik mellett nincs idejük, kedvük mással foglalkozni.

13. A szervezet működésével való elégedettség összefügg azzal, hogy mennyire érzik magukat jól a csoportjukban a tagok. A komfortérzett, mely a tagsággal jár, a működéssel kapcsolatos elégedettségénél is nagyobb, 94%-os, ami érthető, hiszen ha a szervezet egészének tevékenységével nincs is valaki teljes mértékben megelégedve, a saját helyzetét értékelheti, tarthatja számára jónak. És ha nem érezné jól magát, természetesen lehetősége van a kilépésre, így a rossz közérzet valószínűleg előbb-utóbb teljes passzivitással vagy kilépéssel járhat.

14. A 830 megkérdezett személy nagyobb része úgy ítélte meg, hogy szervezete egy tevékenységprofilú, vagy legalábbis egy kiemelkedően fontos területet

nevezett meg. Azok, akik több tevékenységet is jeleztek, igen változatos képet festenek a különböző területek kapcsolódásáról, de úgy tűnik, leginkább a kulturális ágazat és a sport fordul elő legnagyobb számban más tevékenységekkel párhuzamosan.

A szervezetek tevékenységi körének száma

Egyféle tevékenység:	533
Kétféle tevékenység:	152
Három és többféle tevékenység:	243

Összegzés

A civil szervezetek vezetői, tagjai és a terület életét ismerő és érte felelősséget viselő szakemberek, politikusok egyaránt tudják, hogy a civil és az állami-önkormányzati szektor egyenrangú partneri együttműködése meghatározó jelentőséggel bír az egész magyar társadalom fejlődésére.

A nonprofit szervezetek nagy része úgy véli, hogy létük, működésük fontos, ezért mindenképpen szükséges állami támogatásuk. Az önkormányzatokkal való kapcsolatukban viszont azt látjuk, hogy azok csak kis mértékben tudnak hozzájárulni a szervezetek bevételeihez.

Előfordul az is, hogy a civil kerekasztalokat „felülről” szervezik meg, ami egyrészt azt jelenti, hogy az önkormányzat igyekszik a saját hivatali struktúrájának képére formálni a szervezeteket, másrészt mutatja a civil szféra belső megosztottságát, kölcsönös bizalmatlanságát is. Nem véletlen, hogy az így megalakított fórumok rövid életűek vagy nem az eredeti funkciójuk szerint működnek.

Nem egyértelmű annak a dilemmának a megoldása, hogy az önkormányzati döntéshozatalban való részvétel a szakbizottságokba és a képviselőtestületbe való bekerüléssel helyes eljárás-e, kérdés, hogy ezzel nem válik-e a civil érdekképviselet pártérdekek áldozatává.

Az önkormányzati döntések előkészítésben a civil szervezetek formálisan részt vehetnek, kérdéses azonban a részvétel tényleges súlya és hatékonysága.

Ha érdekeiket megfogalmazzák, gyakran találkozhatunk az alábbi elvárásokkal:

- az önkormányzat által nyújtott pályázati önerő biztosítása, a civil szervezetek forrásnövelő képességének növelése, mely által külső, városhatáron túli pénzeszközökhöz juthatnak, csökkentve ezzel az önkormányzattól való függőséget;
- normatív, költségvetési soron megjelenő önkormányzati támogatás a kiszámíthatóság, tervezhetőség érdekében;
- civil ház létrehozása, ahol a szervezetek kultúrált körülmények között, egymást nem zavarva végezhetik munkájukat;
- az informatikai eszközpark, az infrastruktúra fejlesztése;

- Civil Kerekasztal létrehozása;
- a rendeletek megalkotása előtt hatékonyabb részvétel a döntés-előkészítésben.

A civil szervezetek, ha az önkormányzattal kiegyensúlyozott együttműködést valósíthatnak meg, sok-sok kihívással nézhetnek szembe. Bevonásuk a város érdekében végzendő – pl. környezetvédelmi, szociális, egészségfejlesztési célú – programokba nagy kihívást jelenthet számukra.

A környezet állapotának feltérképezése, a környezetvédelemmel kapcsolatos szemléletformálás éppúgy lehet a feladatuk, mint a konkrét akciókhoz, pl. az élővízcsatorna városon belüli partszakaszának rendbetételéhez való csatlakozás. Az egészségügyi szűrővizsgálatokról, életmódprogramokról való tájékoztatásban, az ezek fontosságát tudatosító kommunikációban szintén szerepet vállalhatnak. A szociális szféra is a bővülő feladatok új területe lehet, miképp az oktatásban, átképzésben is van számukra hely a nap alatt.

Békéscsaba – a város Közgyűlése által 2005. május 19-én elfogadott – városfejlesztési stratégiája a lakossági részvétel, a kistérségi kooperáció, a közép-békési városeggyüttes együttműködése terén kulcsfontosságúnak tartja a civil szervezetek szerepét. A dokumentum a városfejlesztési prioritások egyik fő alakítójaként tünteti fel a szektort:

„A helyi lakosság aktív városfejlesztési szereplővé tétele mindenekelőtt a civil szektor helyzetének erősítésével érhető el.” „Szervezetei tehetnek legtöbbet a lakossági aktivitás növeléséért, a tudatformálásért, de az egész fejlesztési prioritáshoz (a társadalmi és környezeti konfliktusok kezeléséhez) nélkülözhetetlen szolidaritás erősítéséért is.”

A városfejlesztési koncepció III. kötete – a városfejlesztési stratégia – által javasolt fejlesztési irányok egyben útmutatást is adnak a városi civil stratégia elkészítéséhez. Mely, ha nem az írásztalnak készül, nagy hasznára lehet nem csak az autonóm emberek autonóm közösségeinek: a civil szervezeteknek, hanem a helyi társadalomnak, hanem Békéscsaba minden polgárának is.

Jegyzet

* A cikk alapját képező tanulmány megírását az NCA kutatási pályázata támogatta.

FOGLALTHÁZ ÉS CIVIL TÁRSADALOM

Dunajcsik Péter Maxigas

■ A civil társadalom egy alapvető ellentmondásra épül: az állami politikai gyakorlat kritikáját hivatott gyakorolni, viszont ebben az állam támogatja. Olyan, mint a király udvari bolondja, aki szabadon beszélhet a király udvarában. A foglaltház azonban nem elégszik meg az udvari bolond jól körülírt szerepével, hanem kilépve belőle fenékebe billenti a királyt.

A következő oldalakon a civil társadalom anarchista kritikáját adom, bemutatva a foglaltház mozgalmát, és kiemelve azokat a pontokat, ahol a hagyományos civil szervezetek és a foglaltházak gyümölcsözően együttműködhetnek.

Az anarchista kifejezéstől nem kell megijedni, civilizált emberek előtt általában az „autonóm” jelző mögé bújunk. Mégis mit értünk ezek alatt? Álljon itt a Globális Népi Akciófront, a People’s Global Action értékeit meghatározó lista (Hallmarks):¹

1. A kapitalizmus, az imperializmus és a feudalizmus teljes és erőteljes elutasítása; mindenféle kereskedelmi egyezményvel, intézménnyel és kormánnyal együtt, akik az (ön)pusztító globalizációt képviselik.
2. Elítéljük az uralom és a megkülönböztetés minden formáját, mint például a férfiuralom, a fajgyűlölet, és a vallási feudalizmus. Hiszünk minden emberi lény abszolút méltóságában.
3. Vállaljuk a konfrontációt, mivel meggyőződésünk, hogy a jelenlegi elfogult és antidemokratikus rendszerben, ahol az egyetlen igazi politikai erő a nemzetközi tőke, a lobbizás nem érhet el jelentős eredményeket.
4. Direkt akcióra és polgári engedetlenségre hívunk fel, támogatjuk a társadalmi mozgalmak küzdelmeit, pártoljuk az ellenállás minden formáját, ami a lehető legjobban tiszteli az életet és az elnyomottak jogait, illetve alternatívát kíván nyújtani a globális kapitalizmusra.
5. Szervező elvünk a decentralizáció és az autonómia.

A PGA egy mozgalom, és nem egy szervezet. A PGA-nak nincsenek tagjai; nincs és nem is lesz jogi személyisége. Egyetlen szervezet vagy jogi személy sem képviselheti a PGA-t.

I. Bevezető

Először is, mi a foglaltház? Nyilván onnan kell elindulni, hogy foglaltház az, amit annak mondanak, illetve annak vallja magát. Ez azonban az elemzés szempontjából nem célszerű, hiszen pont azt akarjuk megtudni, hogy mi mindent neveznek foglaltháznak. Ezért az identitás mellett a gyakorlatot is figyelembe kell vennünk. Amennyiben normatív definíciót adnánk („A foglaltház egy...”), a foglaltház identitással rendelkező helyek nagy része fennakadna a rostán, tehát a definíció tisztasága ellenére a vizsgált jelenség mégis kicsúszna a kezünk közül. Ezért egy ideáltipikus definíciót adok, vagyis egy sor szempontot, amik az ideális foglaltházat jellemzik. Minél több szempontnak felel meg egy adott hely, annál nagyobb esély van rá, hogy a foglaltházakra jellemző módon működik, vagy annak vallja magát. A szempontok az alábbiak:

Mi a foglaltház?

- Tér, fedett terület.
- Illegális házfoglalás keretében szerezték meg, vagy jelenleg is illegális.
- Nem csak egy lakás vagy egy emelet, hanem egy egész ház (legjobb, ha több emeletes).
- Egy nagyobb városban van.
- Része a város kulturális életének.
- Politikai célokkal (is) működik.
- Bázisdemokratikus közösség.
- A következő funkciókat látja el:
 - lakóhely
 - alkalmi szállás
 - szociális szállás

 - kultúrház
 - mozi
 - internetkávézó

 - infoshop (információs központ)
 - könyvtár
 - könyvesbolt

 - kiállítóterem
 - múzeum
 - műterem

- kocsmá
 - koncertterem
 - próbaterem
 - műhely
 - gyár
 - bolt
 - szerkesztőség
 - iroda
 - egyéb: képzőközpont, színház, raktár stb.
- Ezek a funkciók átfedik egymást, illetve összekeverednek, így egy terméke-
nyebb környezet jön létre.

A foglaltház az ellenkultúra intézménye, a szónak igen átfogó értelmében. Két szempontból is totális akar lenni: intenzív és extenzív módon. Az utóbbi azt jelenti, hogy a többségi társadalom, illetve az állam minél több legitimációs, reprezentációs eszközét próbálja megvalósítani saját változatban, melyek segítségével az uralkodó ideológia újratermeli magát. Az intenzív totalitás a saját változatot jelenti, vagyis minden egyes szokást, ami a többségi társadalomban működik, a foglaltház újragondolt formában állít munkába. Tulajdonképpen ez az újragondolás jelenti az ideológiai tartalmat, ami áthatja a házat, és ami bármiben megjelenhet. A megközelítés totalitása adja a foglaltház előnyét más civil eszközökkel szemben, mint a lobbizás, a standolás, a tüntetés vagy az egyéb utcai akciók.

A foglaltház egy totális társadalmi alternatívát mutat fel, ami egyszerre a megvalósult forradalom, illetve a forradalom ígérete – vagyis példát mutat. Ez a példa azonban nem egy elszigetelt probléma elszigetelt megoldása, hanem egy olyan életmód, ami egész megoldáshalmazokat tartalmaz beágyazva a mindennapi élet szövetébe. Nem csak egy pusztá megoldást mutat be, hanem azt is, hogy lehetséges ezt a megoldást beépíteni az egyes ember napi életébe. (Ilyen értelemben a fenntarthatóság fenntartható példáiról beszélhetünk.) Ráadásul mivel nem elszigetelt egyének elszigetelt életmódjáról van szó, ezért olyan személyközi viszonyokat is képes felmutatni, amelyek nehezen fogalmazhatóak meg más módon, viszont az új világrend alapját adják: egy más politikát.

Az eddig elmondottak a legfontosabbak, úgyhogy egy konkrét példán keresztül bemutatom, hogy a fent említett szempontok hogyan valósulnak meg a gyakorlatban. Az AK57 mint@foglaltház a Dohány utca 57. szám alatt, a 128-as kapucsengő mögött működik, már lassan egy éve.²

Mitől foglaltház az AK57?

- Tér, fedett terület. – Az AK57 egy pince.
- Illegális házfoglalás keretében szereztek meg, vagy jelenleg is illegális. – A helyet egy vidéki egyesülettől kaptuk, közös költséget és rezsit fizetünk, ez kb.

35–40 000 HUF havonta. (A foglaltházak egyik szlogenje egyébként: „A bérleti díj lopás.”)

- Nem csak egy lakás vagy egy emelet, hanem egy egész ház (legjobb, ha több emeletes). – Az AK egy 120m²-es pince, ami kb. 6–7 helyiségre van osztva. Egy pesti bérház udvaráról nyílik, és csak az juthat be, aki tudja a megfelelő kapucsengőszámot, amit azonban a szubkulturális kommunikációs csatornákon keresztül hirdetünk.
- Egy nagyobb városban van. – Budapest Magyarország fővárosa. Megjegyzendő egyébként, hogy Európa szinte minden fővárosában van foglaltház, általában több is.
- Része a város kulturális életének. – Bár az AK sok szállal kötődik a város kulturális életéhez, a palettán nem igen látszik.
- Politikai célokkal (is) működik. – Az AK57 rövidítés: jelenthet Aktivista Klubot vagy Anarchista Központot, de a dekoráció és a jelek a falakon egyértelművé teszik a rendszerellenes politikai üzenetet.
- Bázisdemokratikus közösség. – Minden hétfőn közös vacsora közben gyűlnek össze a keménymag tagjai, hogy a bázisdemokrácia elvei alapján megvitassák a közügyeket.
- A következő funkciókat látja el:
 - lakóhely – jelenleg 2 ember lakik állandó jelleggel a helyen, egy harmadik pedig ideje nagy részét itt tölti;
 - alkalmi szállás – most már több, mint négy hónapja lakik egy quebeci lány az AK-ban, illetve három nappal ezelőtt egy Sierra Leone-i és egy kenyai embernek adtunk egy-két hétre szállást. A héten az AK-ban aludt egy brazil punkzenekar is;
 - szociális szállás – az egyik bentlakó hajléktalan volt, illetve két-három napig több hajléktalan is lakott már lent, de végül mindig tovább álltak, mert szégyellték magukat, és úgy érezték, nem tudják visszaadni a közösségnek, amit kapnak;
 - kultúrház – az AK különböző szolgáltatásaiból tkp. összeáll egy kultúrház tevékenysége;
 - mozi – rendszeres vetítések. Jelenleg képzőművészeti és ad hoc filmklub működik, ősztől a kiberpunk filmklub is újraindul. Ezen kívül rendszeretlen rendszerességgel vetítünk aktivista filmeket;
 - internetkávézó – az internetet egy szimpatizáns lakótól kapjuk ingyen, a szolgáltatás igénybevételét szintén díjmentesen biztosítjuk két számítógépen és két wifi adón keresztül;
 - infoshop (információs központ) – az AK folyosóin több különböző profilú hirdetőtábla található, a kiadványoknak és a szórólapoknak külön-külön rekeszeket szereltünk a könyvtárszoba falára, és ugyanitt két szekrényben tároljuk a megvásárolható, elvihető, vagy helyben olvasható aktivista információkat;

- könyvtár – az AK kb. 500 kötetre rúgó könyvtárral rendelkezik, aminek nagy része témák szerint csoportosítva, abc sorrendben található meg a különféle könyvespolcokon;
 - könyvesbolt – az infoshop keretében könyvesbolt is működik;
 - kiállítóterem – az AK57 kiállítótere egy folyosó két fala, ahova kb. havi rendszerességgel kerülnek fel az új kiállítások, természetesen kiállítás megnyitók kíséretében;
 - múzeum – az AK57-ben nincs múzeum;
 - műterem – az AK57-ben nincs műterem;
 - kocsmá – az AK57-ben csináld magad kocsmá működik, ami azt jelenti, hogy az önkiszolgáláson túl a beszerzés is a vendégek dolga;
 - koncertterem – mivel igyekszünk tekintettel lenni a körülöttünk lakók nyugalma, nem rendezünk koncerteket;
 - próbaterem – bár néhány utcazenész mostanában szokott próbálni az AK különböző helyiségeiben, a hangpara miatt az AK-ban nincs külön erre a célra kialakított helyiség, és nincs ilyen rendszeres program sem;
 - műhely – a pince legnagyobb helyisége a műhely, ahol a különböző barkács- és dekoeszközök találhatóak. Gerilla propaganda akciók és tüntetések előkészítése és felújítási munkálatok folynak itt, valamint van jelvénykészítő gép mindenféle nyersanyaggal, munkapaddal együtt;
 - gyár – rendszeres termelőmunka nem folyik az AK-ban;
 - bolt – könyveken és étel-italon kívül nem árusítunk semmit, és ezeknek is csak ajánlott árak van;
 - szerkesztőség – az indymedia.hu munkatársai gyakran használják a helyi infrastruktúrát a szerkesztőségi tevékenység elvégzésére, többek között a szerkesztőségi üléseket is itt tartjuk;
 - iroda – az AK57-ben nincsen iroda;
 - egyéb: képzőközpont, színház, raktár stb. – a raktárhelyiségben és a műhelyben rengeteg lomot és anyagot tárolunk, ami előbb-utóbb hasznosnak bizonyul, akár a helyi felújítás és dekoráció céljára, akár más projektekhez, vagy személyes használatra.
- Ezek a funkciók átfedik egymást, illetve összekeverednek, így egy terméke-nyebb környezet jön létre. – Pont a kevés hely és az ebből következő általános zsúfoltság miatt ez a hely egyik legfőbb problémája, ugyanakkor legizgalmasabb jelensége.

Mint a felsorolásból kiderül, az AK57 a foglaltház ideálját ostromolva és a lehetőségek határait feszegetve kísérletet tesz arra, hogy a foglaltház-jelenség teljes spektrumát felvonultassa. Így tulajdonképpen összefoglalja a foglaltházak típusait, hiszen a legtöbb ilyen hely csupán egy-két funkcióra koncentrál, mint a lakás, a műterem vagy a könyvtár. A londoni LARC (London Action Resource Centre) például egy külvárosi utca keskeny, háromszintes házában működik. Ott nem lakik senki, és csak

igen korlátozott nyitvatartással működik, és néhány embernek van hozzá kulcsa. Az első szinten előadó terem van, a második szinten könyvtár, a harmadikon gépterem internet hozzáféréssel, innen pedig tetőkert nyílik. A LARC így még mindig egy relatíve komplex foglaltház. Egyértelmű, hogy a foglaltházak statisztikailag leggyakoribb formája az egyszerű lakószkvat,³ amit használói pusztán lakás céljára foglaltak le. Ezek a helyek adják a foglaltház legalapvetőbb formáját, azonban működésüket tekintve még ezek is eltérnek az egyszerű szociális lakásfoglalásoktól, hiszen egy sajátos átpolitizált szubkultúrába illeszkenek.

Ezekről a szubkulturális meghatározottságokról lesz szó a következő részben, most csak annyit, hogy pl. ezekben a házakban lehet megszállni a nagyobb globalizációkritikus találkozókat alkalmával, mint amilyenek például az Európai Társadalmi Fórum, vagy a WTO és G8 elleni megmozdulások.

2. Szubkulturális háttér

Megítélésem szerint a következő szubkulturális hatások megtermékenyítő metszéspontjában működnek a foglaltházak:

- zöld,
- hippi,
- hardcore punk,
- kiberpunk,
- anarchista.

Ezeket sorban kifejtem, megvilágítva az egyes szubkultúrák lényegi sajátosságait, illetve megjelenési módjaikat a foglaltházakban.

Mint említettem, a foglaltházak egyfajta ellenkultúrát alakítanak ki, újragondolva az élet minden területét. Az egyik cél tehát egy totális, lokális és permanens forradalom. Ezáltal a következőkben az a kérdés, hogy a különböző szubkultúrák milyen területeken képesek életmódként megvalósítható alternatívákat felmutatni, melyeken keresztül átélhető egy ellenkulturális identitás.

Az életmód-forradalom ugyan csak a foglaltház egyik vetülete, azonban etikai- és taktikailag ez alapozza meg az ellenállás többi (konfrontatívabb) formáit. Az ideáltipikus foglaltház konkrétan vagy metaforikusan ostrom alatt álló vár, ahonnan a közösség kirohanások vagy portyázások során csap le a kapitalista túlerő egységeire. Akik pusztán alternatív életformát látnak a foglaltházban, azokat az „életmód-anarchista” (lifestyle anarchist) pejoratív jelzővel szokás illetni.

A legtöbb hagyományos civil szervezet azonban addig sem jut el, hogy tagjai az általuk kidolgozott alternatívákat saját életvilágukban érvényesítsék, ami etikai-legitimációs kérdéseket vet fel, vagyis hogy létezik-e egzisztenciális fedezete az általuk képviselt normáknak. Jó ellenpélda – szerintem – a NANE Egyesület irodája, amiből sajátos női teret, férfimentes övezetet csináltak.⁴ Viszont ez a civil szervezet is egyet-

len témára koncentrálni, ezért bár nagyon hasznos munkát végez a rész megoldások kidolgozásában, mégsem képes egy szerves totális alternatívát megfogalmazni.

A szerves totális alternatíva felmutatása azért fontos, mert csakis ez az, amihez az átlagemberek természetes viszonyt tudnak kialakítani. Ez a kulcsa a fent említett udvaribolond-szerepből való kilépésnek, ez az a pont, ahol a rendszer által jól meghatározott speciális tanácsadói szerepből kilépve egy civil csoportosulás nemcsak tanácsot, hanem egy teljes alternatív életmódot nyújt az érdeklődőnek. Meggyőződésem, hogy sokkal természetesebb élethelyzet, hogy valaki meg akar inni egy sört a barátaival egy olcsó kocsmában (amit a foglaltházban fog megtalálni – ahol az antikapitalista rendszer miatt az árak verhetetlenek), minthogy részt akar venni egy feminista akciónapon. Ráadásul ha mégis találkozik egy civil szervezet akciójával, akkor egy olyan szituációba kerül bele, ahol sokkal inkább le vannak osztva a szerepek; adott esetben egy stand vagy egy egyenruha választja el a civilektől, és az egész találkozó feloldódik a látványosság társadalmának⁵ differenciálatlan masszájában. A szubkultúrák ilyen közvetlen találkozások eredményei, és annak bizonyítékai, hogy az ilyen közvetlen kapcsolatokon keresztül milyen hatékonyan terjednek a kulturális minták, legyenek bármilyen ellentétesek a többségi társadalom értékeivel. Azonban az átlagos szubkultúrák is csupán az élet egy-egy részét (legyen az a fiatalság vagy a „kikapcsolódás”) képesek másképpen elképzelni, ezért tűnnek olyan torznak a külső szemlélő számára. A foglaltházban viszont a „házfoglalók” egyszerű emberekként vannak jelen, csakúgy, mint a látogatók. Természetesen ez nem lenne elegendő, ha nem lennének olyan szituációk, ahol ez az elméleti egyenlőség gyakorlati kapcsolattá alakul, például egy olyan kocsmában, ahol természetes, hogy az asztaltársaságok közös vitákat folytatnak. Mindenesetre a szubkultúrák azok, amikből összeáll a kép, amik táplálják a foglaltházat. Ugyanakkor a szubkultúrák a fő kommunikációs csatornák közé tartoznak, amiken keresztül a foglaltház kapcsolódik a társadalom többi részéhez: ezeken keresztül személyi utánpótlást, munkaerőt, anyagi javakat kap, és társadalomformáló hatásának jelentős részét is ezeken keresztül hatva fejti ki.

2.1 Zöld

A környezettudatos életmód nem nyújt átfogó alternatívát a társadalmi létre, viszont rengeteg részletkérdésben tesz alternatív javaslatokat, melyek nem csak az egészséges életet és civilizációnk fennmaradását (vagyis az egyed- és fajfennmaradást), hanem a társadalmi igazságosságot is célozzák. A környezetvédelem feloldását a társadalmi igazságosságban a jövő nemzedékek jogainak fogalma végzi el. Azáltal, hogy elismerjük, hogy a ránk következő nemzedékeknek (adott esetben a gyerekeinknek és azok gyerekeinek) is egyenlő jogai vannak velünk, egyértelművé válik, hogy meg kell őriznünk számukra az élet alapvető feltételeit, legyen az a természet esztétikai élvezete vagy a puszta ivóvíz.

A fenntarthatóság a foglaltházban például a szelektív hulladékgyűjtésen, a hulladék mennyiségének csökkentésén, az újrafelhasználáson, a vegyszerek használatá-

nak minimalizálásán keresztül valósul meg. Ezek az alternatívák úgy állnak szemben a fogyasztói társadalommal, hogy közben olcsóbb megoldást kínálnak a különböző problémákra, az ecettel való mosogatáson keresztül a retextil bútorokig. Ilyen a vegetáriánus életmód is, amelyet rengeteg különböző okból választanak. A társadalmi igazságossághoz hozzátartozik, hogy az állattenyésztés sokkal több erőforrást (földet, vizet, munkát) igényel, mint a növénytermesztés, és amennyiben elismerjük, hogy mindenkinek joga van az élethez, és így a táplálkozáshoz, valamint hogy egy véges méretű bolygón élünk, akkor el kell fogadnunk, hogy nem lehet mindenki húst. Másrészt a sok hús egészségtelen, így miközben másokat kizsákmányolunk, magunkat is tönkretesszük. A vegetarianizmus többi okával a későbbiekben még foglalkozom. Az étkezéshez kapcsolódik a fair trade mozgalom is, ami az igazságos kereskedelem terjesztését tűzte zászlajára, vagyis hogy a profit nagy része eljusson a termelőhöz, és a vevő cserében biztos lehessen benne, hogy vegyszermentes, tiszta génállományú, fenntartható módon előállított terméket kap. A foglaltházakban ezért előnyben részesítik az ilyen és ehhez hasonló alapanyagokat. Az autómentes közlekedés szintén a zöld szervezetek kampányainak kiemelt témája, amit elég könnyű megvalósítani egy olyan közegben, ahol az emberek nagy részének ha akar, se lenne pénze autót venni. Talán pont ezért, a foglaltházakban kiemelten támogatják a bicikliseket, az AK57-ben például a bejárat mellett a falon biciklipumpa lóg, és más szerszámok is megtalálhatóak a műhelyben. A Critical Mass⁶ hagyománya sikeresen politizálta a biciklizést és frontba rendezte a biciklistákat, egyfajta Bicycle Pride mozgalomként működve.

Akik a fenntartható életmódot egyszerre nyílt demonstrációként és mindennapi gyakorlatként, közösségi formában akarják megvalósítani, azoknak megfelelő terep a foglaltház. Ezért a foglaltház legénységéből sokan zöld szervezetek aktivistái.

Nyugat Európában a populáció méretei és a jóléti állapotok miatt a szubkultúrák jobban elkülönülnek egymástól. Magyarországon azonban zöld és az anarchista szerveződések igen nagy személyi átfedést mutatnak. Ezért itthon a foglaltház mozgalom erősebben kötődik a civil szférához, főleg a zöld szervezeteken keresztül. Az érintkezés pontosabb módozata a politikához való viszony függvénye.

Mind az egyes foglaltházak, mind az egyes zöld szervezetek között jelentős különbségek vannak a politikához kialakított viszonyuk tekintetében. Általános szabály, hogy minél politizáltabb egy foglaltház, annál szorosabb kapcsolatot ápol a zöld mozgalommal. A környezetvédelem a foglaltház politikájának szerves része. A politika viszont nem szerves része mindegyik zöld szervezet környezetvédelmének. Magyarországon legalábbis három halmazt különböztethetünk meg a zöldszeretek politikai viszonyulását illetően: (1) régi vágású környezetvédő szervezetek, (2) globalizációkritikus zöldszeretek, (3) ökopolitika szervezetek. A foglaltház minden halmazhoz speciális viszonyt képes kialakítani. A régi vágású zöldszeretek (1), sőt, az ökofalvak speciális életmódbeli kérdésekben működnek együtt a foglaltházakkal, mint például a hulladékgyűjtés/szállítás/raktározás, vagy a fair-trade kereskedelem. Itt a viszonyt a kölcsönös nagybecsülés jellemzi. A globalizációkritika (2)

esetében más a helyzet, hiszen a foglaltház-mozgalom maga is a tágabb globalizációkritikai mozgalmak keretében értelmezi önmagát. Mivel a globalizációkritika így mindkét oldalon identitásképző elem, a kapcsolat itt a szolidaritásra épül. A foglaltház közössége így például a saját eszközeivel támogathatja az adott szervezetek megfelelő kampányait. Az ökopolitikai szervezetek (3) nemcsak egyszerűen globalizációkritikát gyakorolnak, hanem ezt az értékrendet a politikai arénában is képviselik. Gyökeresen különböző eszközeik ellenére tehát céljaik igen közel állnak a foglaltház céljaihoz. Ezért itt már nem csak egyszerű szolidaritás és korlátozott együttműködés, hanem kölcsönös támogatás és komoly konspiráció a jellemző. Végezetül megint csak ki kell emelni a személyi átfedések fontosságát. Azért különösen fontosak ezek az összekötőemberek, mert a foglaltház folyamatosan minimalizálni próbálja hivatalos kapcsolatait, és így viszont mindenféle együttműködés az informális síkon maradhat.

2.2 Hippi

A hippi szubkultúra sokat veszített a népszerűségéből az 1960-as évek óta, de még mindig vannak olyan elemei, amelyeket nem írt fölül egy másik áramlat. Ezek az üzenetek általában a vágyakat és a felszabadítást hangsúlyozzák, és a pacifizmus jegyében fogalmazódnak meg. A foglaltház esztétikája még mindig alapvetően a hippi képi világra épül – a szivárványszínek és a naiv festészet eszméket kifejező jelképekkel párosul. Az esztétikán kívül a szabad szerelem és a különböző drogok, mint az alkohol, a nikotin és a THC használata jellemző, de már nem azzal a radikális önpusztító jelleggel, mint eleinte, inkább egy tudatos hedonista attitűdjével. Ide tartozik még a vagyonszűkösség eszméje, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy egyrészt az együttélésből következően a legtöbb dolog közös használatban van, másrészt a személyes tárgyak is kölcsönvehetők egy-egy használat idejére. Mindezek mellett a hely fenntartása pénzügyileg is közös teher, ami aszerint oszlik meg, hogy ki mennyit tud rászánni. Az azonban már nem jellemző, hogy az emberek közvetlenül pénzt adjanak egymásnak személyes anyagi gondok enyhítésére. Igaz, erre ritkán lenne igazán szükség, hiszen a kollektíva megkísérli biztosítani a lakáshoz, étkezéshez, szórakozáshoz való jogot. Mindenesetre az elmondható, hogy a hippi szubkultúra nincs forgalomban, mint identitás (vagyis senki nem vallja magát hippinek), és saját infrastruktúrával sem rendelkezik. Másrészt a hippi címke mára sok olyan negatív sztereotípiát szedett fel mind a kispolgári értékrend, mind a mozgalmi értékrendszer nézőpontjából, ami inkább a történeti hippi mozgalom meghaladását hangsúlyozza, mintsem autentikus értékeit. A hippi szó kortárs használatában ez nagyon jól megfigyelhető: vagy a kispolgári közönség használja pejoratív címke gyanánt a foglaltház közösségére, vagy maguk a mozgalmárok jelölik vele a felszínes politikai szlogeneket hangoztató élvhajászokat.⁷ Az előbbi esetben a külső szemlélők a hippi esztétikai megjelenés alapján vonják le a következtetéseiket, az utóbbi esetben a hippi a tudatos punkmozgalommal áll szemben. Az utóbbi esztétikai szembenállás

is, hiszen mint látni fogjuk a punk szubkultúra is rendelkezik sajátos esztétikával, amit érvényesít a foglaltházban. Az emberek nagy része még mindig szeretetteljesen és nagylelkűen fordul a betérő vendégek felé, viszont ez már csak távoli visszhangja a hippik lelkesedésének. Tehát a hippik nem élő, megszervezett szubkultúra, azonban hatását még mindig kifejti, beágyazódva a hatástörténeti tudatba.

2.3 Hardcore punk

A hardcore punk szubkultúra úgy különbözteti meg magát az egyszerű punktól, hogy önpusztítás helyett „tisza fejjel” lázad. A punk bizonyos értelemben a foglaltház üzemanyaga: azt az elemi dühöt jelenti, ami a társadalmi igazságtalanságok és az azt elkendőző képmutatás, valamint a világ értelmetlen kegyetlensége és kegyetlen értelmetlensége láttán gyűlik meg az ember szívében, hogy aztán artikulátlan üvöltésként törjön a felszínre. Ebből az energiából táplálkoznak a foglaltház konfrontatívabb akciói, de a mindennapi élet nehézségeivel szemben is hasznos. A hardcore az értelmetlen lázadást tudatosabb politikára cserélte. A hardcore punk szubkultúra fénypontja a Straight Edge mozgalom volt, akik visszautasították a drogokat, és kiálltak a vegetáriánus életmód mellett. Ők általában azt mondják, hogy szeretik az állatokat, és ezért nem eszik meg őket. Természetesen mára ez a szubkultúra is felhígult, és jól megfigyelhető a fogyasztói társadalom erodáló erőinek munkája, de a hardcore kemény magja tovább viszi az eredeti szellemiséget. Ez egy zenei irányzat köré szerveződő szubkultúra, tehát álláspontjukat elsősorban a zenében és dalszövegekben fogalmazzák meg. Ennek ellenére a szubkultúra intézményrendszere nem merül ki a zenekarokban és a fellépések helyszíneiben, hanem más formákban is artikulálja magát. Alapvető társadalmi intézmény a fanzin, a fénymásolt (általában A5) formátumú újság, ami minimális költségvetéssel készül, és koncertkritikák, interjúk és dalszövegek mellett egyéb kritikus írásokat, beszámolókat is tartalmaz. Legfontosabb ismertetőjegyei a fekete-fehér kivitel, a montázs esztétikája (sokszor még ma is kivágás-ragasztás technikával állnak össze), illetve a szubjektív hangvétel, az egyéni vélemény felértékelése és az erős fogalmazás. A fanzin a hardcore punk szcénában a társadalmi nyilvánosság formája, a kritikához elengedhetetlen diskurzus platformja. A radikális hangvétel a kritikai attitűd és a piaci értékek (mint a márkahűség és hírnév) elvetése következtében a zenekarok között nagy a mozgás: átalakulnak, egyesülnek és felbomlanak, közös lemezeket jelentetnek meg, és sokszor aktív résztvevői a fanzinok körül folyó munkának is. A fanzinok ökonómiája is hasonlóképpen alakul. A zenekarokon és újságokon kívül még meghatározó és sajátos intézmény a distro, ami egy lemez-, kazetta-, fanzin-, póló- és kitűzőgyűjtemény. Aból alakul ki, hogy az egyes zenekarok a koncertjeiken árulják a lemezeiket is. Distrot ma már nem csak zenekarok csinálnak, de még mindig a koncert a terjesztés (és a szubkultúra) legfontosabb helyszíne.

Az egész punk mozgalom mozgatórugója a 'D. I. Y. punk ethics', azaz a csináld magad etika. Ne várd hogy mások kiszolgáljanak, hiszen te is meg tudod csinálni!

A képzetlen punkzenészek mítosza nem teljesen fedi a valóságot, de ez a hozzáállás a zenében is megjelenik, és innen ered a saját kiadó, terjesztési hálózat és sajtóorgánium ötlete is, ugyanúgy, mint a biztosítótű használata. Ez a gondolkodásmód azért fontos, mert egyrészt csökkenti a kizsákmányolást (így kapcsolódik mondjuk a zöld ideológiához), másrészt minimalizálja a felsőbb kontrollt (így kapcsolódik az anarchista eszmékhez), harmadrészt lenyomja a költségvetést, ami a lehetőségeket és ezáltal az arculatot is meghatározza. Például nagyon kevés kell ahhoz, hogy valaki a gondolatait a közegben cirkuláltassa, viszont a kiadványok minimalista kiállításuk és erős fogalmazásuk miatt csak ritkán jutnak ki a szubkultúra berkeiből.

A foglaltház szintén a csináld magad etikára épül, hiszen a házfoglalók nem fogadják el a létező kultúrházak kötöttségeit, nem próbálják megreformálni a létező szociális intézményeket (mint pl. a hajléktalanszálló), hanem saját elveik szerint alakítanak ki hasonló funkciókat ellátó intézményeket. Maga a házfoglalás egy ilyen gesztus, és az üzemeltetés is, amihez lehetőleg nem veszik igénybe hivatalos szervezetek támogatását. A foglaltházak így kapcsolódnak a szubkultúrához, és innen már egyértelműen következik, hogy jobban megfelelnek koncerthelyként, terjesztési helyként vagy alkalmi szerkesztőségként, mint más, kapitalista logika alapján megszervezett helyek. Ebből következik, hogy a foglaltházakban hallható és kapható zene pl. nagyrészt a punk szcéna ízlésvilágát tükrözi, illetve punk eredetű az emblematis kitzűz is. Míg a zöld szervezetek sokszor infrastruktúrájukkal segítik a foglaltházakat, a punk szubkultúra inkább használja a foglaltházak infrastruktúráját. Másrészt viszont külföldön igen elterjedt a szolidaritási koncert, ahol a bevételt a foglaltház fenntartására vagy más szociális célra fordítják. Természetesen az összekötő emberek szerepe itt is fontos, bár a punkok általában véve otthonosabban érzik magukat a foglaltház közegében, mint a környezetvédő szervezetek aktivistái. Ezért a házfoglaló mozgalomból sok olyan ember veszi ki a részét, aki a hardcore punk szcénában is aktív.

2.4 Kiberpunk

A kiberpunk szubkultúra relatíve elkülönül a többi tényezőtől, és nem is olyan jelentős, azonban következetesen megjelenik a foglaltházakban, és személyes kedvencem, ezért tárgyalom egy külön részben. Ahogy a punk szubkultúra a zene köré szerveződik, ez a mozgalom irodalmi alapokon nyugszik. Tulajdonképpen a sci-fi egy irányzataként jött létre, William Gibson „Neurománc” (Neuromancer, 1984) című regénye nyomán. Hősei egy nagyvállalatok által irányított, sötét és elidegenedett közeljövő negatív utópiájában élnek, általában a társadalom periferiáján. A technológiai fejlődés behatolt az emberbe, és átítatja mind a fizikai, mind a szellemi világot. Ennek két prototipikus megjelenési formája a beültetés (implant) és a kibetér. Létezik azonban a kiberpunknak egy olyan reflexiója az aktivista szubkultúrában, ami a hackerkultúrán keresztül jött létre, ahol a nagyvállalatok által irányított negatív utópia egyszersmind világállapot és közeljövő, és ahol a perifériáról folytatott

technikai jellegű harc mindennapi gyakorlatként értelmezhető. Ilyen csoportok a kanadai TAO, a bécsi múzeumnegyedben üzemelő Netbase, és a lyoni foglaltházból dolgozó PRINT. Ezek olyan csoportosulások, akik neoromantikus köpönyegben harcolnak a globalizációkritikai mozgalom oldalán, a kapitalizmus ellen. Két látszólag ellentétes értékük az anonimitás és a szabad információ. Újabban mindkét érték komoly veszélybe került, ez a szellemi tulajdon, a copyright és a szoftverszabadelmek frontja. Mivel a harc már nem csak technikai, hanem jogi eszközökkel is folyik, egyre több jogász kapcsolódik be a küzdelembe.

A foglaltházakhoz értelemszerűen az ingyenes internet kávézót tudják hozzátenni, aminek megvalósításához újrahasznosított („felszabadított”) hardvert és szabad szoftvert használnak.

2.5 Anarchista

Az anarchizmusnak mindig is rossz híre volt, és a tényleges szellemi és politikai mozgalmak tevékenységét néhány kivételes időszaktól eltekintve az alternatív divat és a bulvárhírek világának jótékony fátyla takarta. Ennek köszönhetően mára az anarchizmus szinte az egyetlen olyan intellektuális iskola, ami nem kompromittálta magát elméletileg, vagy nem süppedt bele az akadémikus infrastruktúra mocsarába. Tekintély- és hatalomellenes irányzatként a foglaltházak talán legmeghatározóbb szubkulturális összetevője. A nemzetközi anarchista mozgalom mélyen összefonódik a foglaltház mozgalommal, és kidolgozott ideológiai-elméleti keretbe helyezi a foglaltház kulturális gyakorlatát.⁸ Az autonómia, mint központi érték jól összevág a már ismertetett csináld magad punk etikával. Az anarchizmus libertáriánus-szabadelvű gondolatvilága az alapelveken belül meglehetősen sokszínűséghez vezet, így például a főáramú anarchizmus vallásellenessége mellett a keresztény anarchizmus a hívőkhöz is képes szólni. A feminista, antikapitalista, pacifista és vegetáriánus jelzőket is sokan ezen belül értelmezik, mint az elnyomás nemi (feminista), gazdasági (antikapitalista), vagy faji (vegetáriánus) vonatkozásait. Az anarchizmus szolidaritása és toleranciája, ugyanakkor közvetlen megközelítésmódja az, ami keretet ad a foglaltházban folyó tevékenységeknek. Konkrétabban ez azt jelenti, hogy a lehető legnagyobb befogadókészséget és szabadságot biztosítja anélkül, hogy a foglaltház elvi következetessége sérülne. Az erőszakmentesség és az antifaszizmus szintén fontos tájékozódási pontok.

Ez a szubkultúra azonban ennél sokkal konkrétabban működteti a foglaltházat: az anarchizmus hagyománya termelte ki a foglaltház konkrét ideológiai-legitimációs alapját, az egalitáriánus, bázisdemokratikus, konszenzusos döntéshozatali mechanizmust, ami a foglaltház működésének hatalmi struktúráját adja. Az egalitáriánus a mechanizmus célját határozza meg, a bázisdemokrácia azt, hogy kik hozzák a döntéseket, a konszenzusos döntéshozatal pedig azt, hogy hogyan. Az egalitarianizmus magáért beszél: lényege, hogy mindenki egyenlően kivehesse a részét a döntéshozatalból, hiszen mindenkinek joga van beleszólni a saját életét érintő ügyekbe. A bá-

zisdemokrácia azt jelenti, hogy azok hozzák a döntéseket, akikre a döntések vonatkoznak. Így tehát szemben áll a képviseleti demokráciával, ahol választott képviselők hoznak döntéseket a választók nevében, mint a Magyar Parlamentben. Az egyszerű bázisdemokrácia természetesen csak kisközösségekben hatékony, de vannak olyan elméletek, amelyek széles társadalmi részvételre épülnek. Ezeket általában a „részvételi demokrácia” (participatory democracy) jelzővel illetik, és sokszor összekapcsolódnak a kommunikációtechnológiai fejlesztésekkel, illetve a közösségfejlesztéssel.⁹ Hakim Bey szociológiai és történeti antropológiai kutatásokra hivatkozva a kisközösségek ideális méretét 60 főben határozza meg.¹⁰ Hatékonyság szempontjából a bázisdemokrácia erőssége, hogy mivel a döntéseket nem a képviselők, hanem maguk az érdekeltek hozzák, ezért a döntéshozók jobban ismerik a saját igényeiket. Fontos szempont a szakértők bevonása is, ez azonban mind a képviseleti, mind a bázisdemokráciában ugyanúgy működik: a szakvélemények nem rendelkeznek kényszerítő erővel, hanem pusztán a tájékozódást szolgálják. A bázisdemokrácia gyengesége a képviseleti demokráciával szemben, hogy megfelelő retorikai képességek kellenek ahhoz, hogy az ember megfelelően tudja képviselni magát.¹¹ Evidens, hogy a bázisdemokrácia nagyobb legitimitációt biztosító döntéshozatali mechanizmus, mint a képviseleti demokrácia.

A döntéshozatal hogyanja a foglaltházakban általában valamilyen konszenzus alapú rendszer. Ez azt jelenti, hogy a tevékeny tagok egy rendszeres gyűlésen találkoznak, és megtárgyalják a különböző ügyeket. A napirend összeszedése után minden ügyben lehet megoldási javaslatokat előterjeszteni (proposition), amivel kapcsolatban a gyűlés résztvevői megfogalmazzák a fenntartásaikat (concern). Ezekre választ kell találni, és csak akkor emelkedik jogerőre a döntés, ha mindenki elfogadja (ez az ún. konszenzus). Tehát a legegyszerűbb rendszerekben a döntést akár egyetlen személy is megvétózhatja (block). Természetesen ez szintén csak kisközösségekben működik a megfelelő hatékonysággal, ahol egyrészt kevesebb ember vesz részt a folyamatban, másrészt létezik egy alapvető szolidaritás a felek között. Előnye, hogy a konszenzus alapú döntéshozatal esetében – szemben a szavazással – a demokrácia nem a többség uralma a kisebbségek felett. A képviseleti demokráciához hasonlóan itt is kialakulhat a kisebbség uralma a többség felett, vagyis elképzelhető, hogy néhány hangadó határozza meg a döntéseket. Ez részben egy elfogadott jelenség, részben a rákfene. Másrészt a vita természetesen könnyen elharapózhat, mégpedig háromféle módon. Először is, a felek egymás szavába vághatnak, párhuzamos beszélgetések alakulhatnak ki és az egész megbeszélés káoszba fulladhat. Másodsor, a vita túlságosan hosszúra nyúlhat, kifárasztva a résztvevőket és felémésztve az időkeretet. Harmadsor, egy feltűnési viselkedésben szenvedő idióta folytonos hozzászólásaival és eszement javaslataival működésképtelenné teheti a gyűlést. Az említett veszélyek elkerülése érdekében a megbeszélés résztvevői általában moderátort választanak maguk közül, aki vezeti a beszélgetést. A moderátor ügyel a napirend és az esetleges időkeret (be)tartására valamint a fent említett zavarok elhárítására. Különösen tudatos közösségekben a moderátor feladata lehet az

is, hogy ne engedje ugyanazokat az embereket sokáig beszélni, illetve a fontos kérdésekben kikérje a passzívabb résztvevők véleményét is. Ugyanezeket a radikálisan egalitáriánus elveket a nemi arányokra is szokták alkalmazni, hiszen a férfiak hajlamosak domináns pozícióra törekedni, ismételni magukat és újrafogalmazni partnereik ötleteit. A moderátor mellett az üléseket még kézjelek is segíthetik. Tapsolás helyett a jelenlévők feltartott-forgatott kézfejjel jelezhetik helyeslésüket, feltartott ököllel pedig blokkolási szándékukat jelezhetik. Egy malmozáshoz hasonló mozdulat azt fejezi ki, hogy az adott felszólaló túl hosszán beszél, ha pedig valaki a tenyerére mutogat, az azt jelenti: „térj a lényegre”. A kézjelek kiegészítik, vagy adott esetben helyettesítik a moderátort, enyhítve vagy felszámolva ezt az egy uralmi pozíciót is. Egyetlen speciális funkció szokott még lenni egy foglaltházias megbeszélésen, mégpedig a titkár, aki valamilyen formában jegyzi az elhangzottakat. A jegyzőkönyv, az úgynevezett 'memó' rögzíti a döntéseket és fenntartásokat, valamint tájékoztatja a távolmaradottakat.

Mint a fentiekből látható, az anarchisták a politikailag aktív foglaltházak általános szervezői.

3. Politikai és szociális vetület

A foglaltház új alapokra helyezi a politikát, visszavezetve az emberi viszonyokra a jelenlegi technokrata vagy fundamentalista beállítottság helyett. Egy alternatív élet egy alternatív közösséget igényel. Ennyiben hasonlít a Magyarországon sokkal sikeresebben működő ökofalu mozgalomra, ahol szintén egy alternatív életmód a cél, de amíg a foglaltház nyílt politikai akcióként lép fel, az ökofalu kivonulás a társadalomból. Az egyik a hatalmi centrumok közepén próbál ellenállást kifejteni, a másik egy eszképiista vállalkozás minél messzebb a hatalmi centrumoktól.

Hakim Bey, a foglaltház egyik teoretikusa megkülönbözteti az ellenállás technikáit és az eltűnés technikáit (amik tágabb értelemben szintén az ellenállás technikái). Ebből a szempontból a foglaltházban nagyobb hangsúly van az ellenállás technikáin (ilyen a láthatóság, a tüntetés, a propaganda és a közvetlen konfrontáció), mint az eltűnés technikáin – a teljes önfenntartásra törekvő ökofalvak elzárkóznak a világtól, az agitatívabb foglaltházak ehhez képest nyitnak rá.

Ettől függetlenül mindkét ellenkulturális színtérre jellemző, hogy egy közösségre alapoz, és társadalomkritikáját is a közösség fogalmára – és annak hiányára – alapítja. Érdekes, hogy az ökofalvakban a közösség általában gyülekezetet jelent – a Krisna-tudat, a keresztény vagy más vallások tartják össze ezeket a közösségeket. A foglaltházak közösségei nem ennyire összetartóak és homogének, a nagy fluktuáció miatt nem is engedhetnék meg maguknak, hogy ilyen egységes ideológiákat tegyenek magukévá, hiszen ezzel rögtön kirekesztővé válnának. Másrészt, mivel közelebb vannak a hatalmi centrumokhoz, ezért az elnyomás közvetlenebb formáival kell megküzdeniük, így a helyi közösséget sokkal inkább a közös ellenség tudata

tartja össze, vagyis az antikapitalizmus. Ez persze nem pusztán negatív viszonyulást jelent, csupán annyit, hogy nem egy mélyebb meggyőződés tartja össze a társaságot, hanem egy olyan gyakorlati problémakomplexum, mellyel mindnyájan szembesülnek.

3.1 Politikai játszótér

Egy ilyen konszenzus alapú döntéshozatali modellel működő közösség lehetőséget ad a politikai gyakorlat evolúciójára. A foglaltház egy olyan játéktér, ahol olyan irányelvek és szerveződési formák kerülhetnek kipróbálásra, melyek sokat tehetnek a jelenlegi politikai formák fejlődése érdekében. Előbb-utóbb elkerülhetlenné válik, hogy a politikusok valahogyan visszaszerezzék szavazóik bizalmát, hiszen a közöny és a színvonaltalanság szinte ellehetetleníti a politizálást. Még a vezető politikusok beszédeiben és kampányaiban is visszatérő elem a pártpolitika válsága. Egyre fontosabb tehát a különböző alternatívák kidolgozása. Ebben a foglaltház elméleti és gyakorlati értelemben is részt vesz. Egy politikailag aktív ifjúsági szubkultúráról van szó, amely a társadalom törzsfejlődése és a szocializálódó fiatalok egyedfejlődése szempontjából is fontos lehet.

3.2 Egyedfejlődés

A foglaltház az első hely, ahol a fiatalok szembekerülhetnek a politika alapvető kérdéseivel, és autonóm személyiséggé válhatnak. A baráti közösségek általában kevesebb emberből állnak és kisebb célokat tűznek ki maguk elé, valamint széles körben felhasználják a társadalom által biztosított infrastruktúrát. A szocializáció fontos terépe a barátkozás, azonban nem kerül szembe olyan alapvető problémákkal, mint a hajlék, a táplálkozás, a rendfenntartás és persze a gazdaság kérdései, amelyek alapvetően meghatározzák a társadalmi berendezkedést. Másrészt az eleve adott hatalmi struktúrák, amibe az állami erőszakszervezet fejlődése legfontosabb szakaszában belekényszeríti a fiatalokat – az iskola, a hivatalok, az állampolgárság és a nemzeti ünnepek –, nem adnak lehetőségek a formák át- és újragondolására, ezért értelmező megértésére sem. Ezek a formák nem a megértést, hanem az elfogadást helyezik előtérbe. Például minden gyerek szembesül azzal, hogy a határon fegyveres örök előtt kell igazolnia magát az útlevelével, tehát életveszélyes fenyegetéssel szabályozzák a mozgását, de a magyar alkotmány szövegével, amely rögzíti az erőszak alkalmazásának eszmei hátterét és elvi korlátait, valószínűleg haláláig nem találkozik. Arról persze nem is álmodhat, hogy megváltoztassa a rá vonatkozó szabályokat, ezért a rezignációt választja, és passzív, alávetett szerepbe kényszerül. Így szinte lehetetlen, hogy aktív állampolgárrá váljon.

A megértés természetesen az érdemi részvétel feltétele, mint a különböző népszavazások is mutatják. A fennálló hatalmi rendszerek tehát a részvétel helyett az alávetettség elfogadását támogatják.

Ezzel szemben a foglaltházban a fiatalok (és a többiek) szembekerülnek az élet megszervezésének, és egyáltalán az együttélésnek az alapvető kérdéseivel, ráadásul az ellenkulturális beállítódás serkenti őket, hogy kísérletezzenek, és ne a megszokott formákat termeljék újra. Maguknak kell kitalálniuk, milyen szabályok szerint éljék az életüket, milyen rendszerben takarítsák a vécét, hogyan intézzék a kifestést, és így tovább. Mivel nincsen főnök, nekik kell kitalálni, hogy mit és hogyan csináljanak – felelős döntéseket kell hozniuk. A döntésekhez természetesen döntéshozatali mechanizmusokra van szükségük, és talán a legfontosabb tapasztalat a különböző modellek kipróbálása és fejlesztése. Ez a demokrácia gyakorlata, vagy ha úgy tetszik gyakorlása.

Mindent persze nem lehet megbeszélni, és előbb-utóbb mindenkinek kialakulnak a sajátos tevékenységi és felelősségi területei. Így tulajdonképpen a foglaltház keretei között folytatott tevékenykedés komplex készségfejlesztés. Olyan képességeket fejleszt, amit az álláshirdetésekből meg szoktak követelni a jó munkaerőtől: kommunikációs képesség, csapatmunka, egyéni döntéshozatal. A különbség csak annyi, hogy a foglaltház szocializációja természetesnek veszi a részvételt a döntéshozatali folyamatokban, illetve csak olyan kööttségeket fogad el, amelyek megfelelően meg vannak indokolva és legitim döntések eredményei. Az Európai Unió legalábbis retorikájában és a pályázati rendszer egyes elemeiben „aktív állampolgárság” néven támogatja az ilyesfajta hozzáállás kialakítását.

A tolerancia és a nemzetköziség is olyan általános értékek, amelyeket a jelszavak szintjén minden magát demokratikusnak valló politikai szerveződés fontosnak tart. Ez igaz a foglaltház-mozgalomra is: Európa szinte minden fővárosában vannak foglaltházak, és általában minden nagyobb városban akad néhány. A házak között folyamatosan cserélődnek az emberek. Van, akinek az utazás életforma, van, aki csak világot akar látni. Mindenesetre a foglaltházakban mindig szívesen látják a betérőket, és az ingyenes szállás mellett általában nagyon olcsó étkezést is biztosítanak nekik. A legfontosabb azonban, hogy az utazók belépnek a közösségbe, és így a helyiek folyamatosan ki vannak téve a multikulturális élményeknek, hiszen külföldiekkel élnek együtt. Így nem csak arra nyílik alkalom, hogy megismerjék a külföldi kultúrát, hanem arra is, hogy a helyi szokásokat a külföldi tapasztalatok tükrében újra-gondolják. Másrészt ez az infrastruktúra a komplementaritás logikáját követve arra is lehetőséget nyújt, hogy a szubkultúra tagjai olcsón utazhassanak, világot lássanak és tapasztalatokat gyűjtsenek.

Mivel a foglaltházban az élet olcsó és az emberek toleránsak, ezért a társadalom periferiájáról is bevonódnak emberek (őket hívják a szociológusok underclassnak – ez kb. annyit jelent, hogy már esélyük sincs), és velük is megtanulhatunk együtt élni, sőt, szerencsés esetben az elfogadó környezet hatására képesek beilleszkedni a közösségbe. A tolerancia és a széles látókör így egyértelműen pozitív értékeként jelennek meg, és szinte beleivódnak a fiatalok szellemiségébe.

A környezeti nevelésről már a zöld szubkultúra jótékony hatásának kifejtésekor esett szó, itt csak annyi, hogy ez is a gyakorlaton keresztül valósul meg, annak összes előnyével és nehézségével együtt.

Érdekes, hogy az adott körben mindezek a személyiségfejlesztő hatások minden bizonnyal nagyobb hatásfokkal működnek, mint bármilyen külön erre a célra szervezett tábor, csereprogram vagy tréning. Ráadásul az ilyen mesterséges programokat az európai unió, az állam és a civil szféra finanszírozza, rettentő szervezési és anyagi erőforrásokat mozgósítva, míg a foglaltház gyakorlatilag nulla költséggel, önszerveződően valósítja meg ugyanazokat a célokat. A nagyobb hatások fő oka természetesen a fent említett anarchista találmány, a konszenzus alapú bázisdemokratikus közösség: hiszen itt a döntéshozók pontosan tudják, hol és mire van szükség, így a rendelkezésükre álló minimális erőforrást optimálisan képesek kezelni. Minden, ami egy foglaltház fenntartásából az unióra, az államra és a civil társadalomra hárul, az a szabadság megfelelő szintjének biztosítása. Nem mintha ezek a közösségek ne működneek még a legrosszabb körülmények között is, de a társadalmi hatás szempontjából nem mindegy, hogy egy bujkáló partizáncsapatról, vagy titkos társaságról van-e szó, vagy egy nyilvános közösségről, aki nyíltan vállalhatja, hogy rákérdez mindenféle elfogadott társadalmi szabályra, és korunk uralkodó értékeit a valóságban is megpróbálja megvalósítani.

3.3 Törzsfajlódás

Törzsfajlódáson itt a társadalom fejlődését értem, szemben az egyes emberek fejlődésével. A foglaltház ilyen értelemben társadalmi kísérlet – szűken véve egy alternatív döntéshozatali mechanizmus próbája, tágabban pedig egy alternatív politikai vízió kibontása.

Miután a fejlett országok lakosságainak nagy része elvesztette a bizalmát a politikai szférában, és a képviseleti demokrácia csődje nyilvánvalóvá vált – hiszen a választott kormányok a közvélemény határozott véleményét figyelmen kívül hagyva viselnek háborúkat –, várható volt, hogy megnő az önszerveződés, mint társadalmi-politikai folyamat jelentősége. A 'grassroots' nem csak a politikai, hanem a gazdasági reklámozásban, sőt, a művészeti szcénában is újra aktualizálódott. A (módszereiket tekintve) progresszív pártok polgári körökkel és hasonlókkal próbálják újraszervezni reménytelenül elidegenedett és széttagolt szavazóbázisukat, a cégek a márkahűséget a személyesség mesterséges paródiájával akarják felkelteni. („Gondolj rá úgy, mintha a barátod lenne.”) Ugyanakkor egyre inkább hangsúlyozniuk kell, hogy termékük „az igazi”, hiszen ma már az is közhelynek számít, hogy minden mű. Ma már nincs aranyfedezetünk a közkézen forgó pénzre, a valóság hitelét veszítette. Még a radikálisan eszképipista hackerkultúra is a fizikai világ felé fordult, illetve társadalmi kérdésekkel kezdett foglalkozni. A liberálisok és a szélsőjobboldal retorikáját keverő Tomcat, aki maga is a hackerkultúra alakja volt, most távirányítású tojásdobáló gépet szerkeszt a hídra a melegfelvonulás ellen. Miután a világ egyre valótlanabb, a virtuális világ őslakosai egyre jobban kiismerik benne magukat.

A foglaltház ugyanezen folyamatba ágyazódik bele, ami Magyarországon sok év kérésével újra itt van. Újra, mert az állami szocializmus társadalmi kísérlete sem her-

metikusan zárt térben zajlott, csak az általános elnyomás miatt a földalatti kultúrának nem volt alkalmára, hogy a barlangokból a felszínre törjön. Éppen ez teremtette meg a lehetőségét annak, hogy vérbeli földalatti kultúra szerveződjön a szocialista országokban, igazi ellenkultúra, ami azonban pont ezért nem is volt igazi hatással a társadalmi változásokra. Jelenleg Magyarországon a foglaltház-mozgalom, és egyáltalán a késő kapitalista országokra jellemző kulturális jelenségek második nosztalgikus hullámát éljük, talán másodvonalbeli mozgalmárokkal. A második hullám azonban már nem átcsempészett nyugati áru. Ez vámmentes import, ami sok mindent jelent, például azt is, hogy a földalatti mozgolódás felhallatszik a felszínre, vagyis nem csak ellenkultúra, hanem egyben alternatíva. A fősodorban ezt a romkocsmák jelentik, amik a foglaltház esztétikai jegyeivel dolgoznak (hiszen ezek a fent említett grassroots hullám mentén szintén divatba jöttek), gazdasági megoldásaiból viszont csak azokat veszik át, amelyek jól illeszkednek a kapitalizmus logikájába. Gondolok itt az alacsony költségvetésű belsőépítészetre, a guberált bútorokra, az ad hoc térhasználatra, szemben a szolgáltatások önköltségi árával és az úr–szolga viszony felszámolásával a kiszolgálásban és a döntéshozatalban. Az Úttörő Áruház és az AK57 büféje mindezekben az elveken alapult – hogy mennyire nem illeszkednek ezek egy fogyasztói társadalomba, arra jó példa, hogy az AK57-ben kb. fél év alatt leépült a büfészolgáltatás, anyagi krízisbe sodorva a helyet.

Mindenesetre a foglaltház valamiféle társadalmi változásért kiált, aminek hangneme hasonlít a Porto Allegre-i folyamat radikálisabb hangadóinak szólamáira. A globalizációkritika szivárványkoalíciója itt is megtalálható, mint a 2. pontban felviláglantott paletta mutatja, így a közös vízió nem jellemző, azonban ez nem akadályozza meg a koalíció tagjait a közös szabályok és akciótervek kialakításában. Ezekből a mozaikokból áll össze egy új világtrend lehetősége, aminek legfőbb jellemzője az a magában semmitmondó szervező elv, hogy nem tartja legitimnek a jelenlegi társadalmi berendezkedést, és alternatívákat keres. A foglaltház az egyik olyan pont, ahol az alternatívák nem csak elméletileg, hanem gyakorlatilag is kidolgozhatóak, vagyis kipróbálhatóak, megvalósíthatóak, felmutathatóak. Az a tény, hogy ezek nem foglaltházak egy kész megoldásokat kínáló kiforrott világképbe, pusztán annyit jelent, hogy egy elosztott szerkezetben fejlődő rendszer nehezen foglaltház absztrakt tudományos elmélet alá. Más szóval az alternatíva elméleti semmitmondósága könnyen lehet, hogy a tudomány kritikája, mintsem a mozgalomé.

4. A foglaltház társadalmi intézményei

A 3. pontban kifejtettem, hogy milyen előnyökkel jár a foglaltház az egyén és a társadalom fejlődése szempontjából. Ezen a ponton rá kellene térnem arra, hogy a civil szervezetek szempontjából milyen előnyökkel jár az együttműködés a foglaltházakkal. Viszont az egyénnel és a társadalommal kapcsolatos érvek nagy része arra a pusztán tényre épült, hogy egy konszenzus alapú bázisdemokratikus közösségről van

szó. A civil szervezetekkel kapcsolatos érveléshez azonban ennél sokszínűbb és részletesebb alapra van szükség, ezért most a foglaltház, mint szubkultúra társadalmi intézményeivel, és az ezeken keresztül megvalósuló funkciókkal fogok foglalkozni, a civil szervezetekkel kapcsolatos érvelést pedig a következő pontra hagyom.

A foglaltház ellenkulturális színtér, amit egy konszenzus alapú bázisdemokratikus közösség működtet. Ez egy sajátos politikai rendszer. Mivel totális társadalmi alternatívára törekszik, bizonyos értelemben saját szociális hálót működtet, sőt, saját oktatási és kulturális intézményeket. Ezeket veszem sorra ebben a pontban. Fontos hangsúlyozni, hogy ezek igen esetlegesen és szórványosan valósulnak meg, és kevés olyan ideáltipikus foglaltház van, ahol a részletezett szokások és tevékenységek mindegyike megvalósul.

4.1 Szociális háló

A foglaltház ideológiájának egyik alappillére a lakhatáshoz való jog elismerése és elismertetése. Az általános vendégszeretet jegyében bárki tölthet néhány éjszakát a házban. Itt általában utazókról, turistákról, turnézó zenekarokról van szó, vagy olyan vidéki fiatalokról, akik néhány napot töltenek Budapesten. Ha valaki hosszabb időre be akar költözni a foglaltházba, akkor a gyűlés elé terjeszti a kérését. Mire a gyűlés elé kerül az ügy, addigra a közösség általában informális csatornákon keresztül már meghozta a döntést, kikérdezte az illetőt, lenyomozta a kapcsolatait, és legtöbbször valaki személy szerint is felelősséget vállalt az új lakóért. A formális döntéshozatal azért fontos, hogy elkerüljük a félreértéseket, illetve hogy emlékeztessük az új tagot, hogy mivel jár a bentlakás, kiknek tartozik felelősséggel. Másrészt általában ekkor lát először foglaltház megbeszélést, és itt konkrétan szembesül a döntéshozatal menetével és a szabályok eredetével. Akik a foglaltházba költöznek, azoknak kétféle motivációjuk lehet: vagy konkrétan a közösséggel akarnak együtt lakni, vagy rászorulóként költöznek be. Természetesen minden esetben a kétféle motiváció keverékéről van szó: aki pusztán rászoruló, az maximum futólagos kapcsolatba kerül a szubkultúrával; akit a mozgalom érdekel, az általában akkor költözik be, amikor erre más motivációja is van. A közösség igyekszik elkerülni a patronáló hozzáállást, ezért általában nem feszegeti a motiváció kérdését, inkább az embert próbálják megismerni. A beköltözés tehát nem a rászoruló joga, hanem mindenkit megillet. Ez ellentétben áll azzal, hogy a beköltözéshez formálisan a gyűlés hozzájárulása szükséges. Ideológiailag ez taktikai kompromisszumnak számít, hiszen a korlátozott erőforrásokból nem telik arra, hogy mindenkinek a szabadságát érvényesítsük. Ennek a problémának a közösség általában tudatában van, és sokszor kerül elő érvként a vitákban. Másrészt nem hallottam még olyan magyar vagy külföldi példáról, hogy ne fogadtak volna be valakit egy egyébiránt nyitott rendszerű foglaltházban. Ha egy emberrel szemben fenntartások vannak, a közösség inkább megvárja, amíg azok beigazolódnak. Az új tag ezek után tulajdonképpen egy háztartásban él a többiekkel, és kiveszi a részét a takarítástól a főzésen át mindenféle munkából, és

ha addig nem, akkor nagy valószínűséggel a politikába is belekeveredik. A foglaltházak egyik sajátos intézménye a freeshop, ami tulajdonképpen egy ruhagyűjtemény, ami ruhaboltként működik. A különbség csak annyi, hogy a ruhák ingyen vannak, és a gyűjteményt bárki gyarapíthatja.¹²

A rászorultság tehát elég tágran értelmezhető, így több intézményesült szokást is magában foglal. Egyrészt rászorultság, ha valakinek nincs hol laknia. Ekkor általában több segítségre van szüksége, mint a pusztán lakhatási gondjainak a megoldása. Ebbe a kategóriába hajléktalanok és menekültek tartoznak. A foglaltházban ételt, védelmet, szórakozást és közösséget találnak. Másrészt rászorultság az is, ha valaki utazik, és nem tud vagy nem akar megszállni egy ho(s)telben, nincs ismeretése a városban. A foglaltházmozgalmon belül vannak, akik egész életükben vándorolnak, több-kevesebb időt eltöltve a különböző közösségekben. Ők rengeteg tapasztalatot gyűjtenek, és így terjesztik a know-howt és a „legjobb gyakorlatot” („best practices”). Szinte minden fiatal, aki szorosabban kötődik a mozgalomhoz, tesz egy fél-, egyéves európai körutat, hogy világot lásson, hasonlóan a XIX. század nyugat-európai arisztokratáihoz vagy mesterlegényeihez. Ez is egy olyan társadalmi intézmény, ami elfogadottá vált a foglaltházakon belül, ezért az ilyen vándoroknak megvan a helyük, tudják hova tenni őket. A 3.2-es pontban már írtam arról, hogy egy ilyen támogató légkör és infrastruktúra milyen értékes művelődési és személyiségfejlesztési eszköz. Itt újra elmondhatom, hogy a különböző ösztöndíjak, vagy a Collegium Hungaricum hálózat még elitista rendszerük ellenére is igen komoly erőforrásokat emésztnek fel, legalábbis összehasonlítva a teljes mértékben önszerveződő foglaltház mozgalommal, ami minimális erőforrásokból gazdálkodva sokszor többet tud adni egy-egy fiatalnak, mint egy féléves ösztöndíj egy ismeretlen és potenciálisan kényelmetlen közegben, ahonnan az ember még tovább sem állhat. Harmadrészt, a rászorultság lehet egyszerűen annyi, hogy az ember már nem akar a szüleivel lakni, és nincsen más megoldás az elköltözésre, vagy van más megoldás, de nem akarja lekötni magát egy albérleti szerződés vagy kollégiumi hely erejével, csak egy kis szabad levegőre vágyik. Az AK57-ben például olyan fiatalok is laknak, akik kiköltöztek a régi albérletükből, de még nem tudtak beköltözni az újba. Összefoglalva tehát a foglaltház szociális hálója a periféria szolidaritását jelenti: hajlékot, élelmet és ruhát – szabadságot és biztonságot egyben.

4.2 Kultúra és propaganda

Egy vérbeli foglaltház szociális és kulturális központ egyben. Először is, a 2. pontban felsorolt szubkultúrák mind rendelkeznek egy sajátos kulturális étellel, aminek színtere részben a foglaltház. Másodsor, a foglaltház folyamatos legitimációs harcban áll a többségi társadalommal, így szinte rákényszerül, hogy valamiféle értékeket mutasson fel, legyenek ezek akár szociális szolgáltatások, akár a kulturális termelés. Harmadszor, a foglaltház sajátos politikai beállítódásához hathatós propaganda társul, aminek legjobb eszköze szintén a kultúra. A totális ellenkulturális színhelyhez

ezért hozzátartozik a kulturális szféra szinte minden hagyományos intézménye alternatív kiszerezésben, mint a könyvtár, a kiállító- és műterem, a koncert- és próbaterelem, a mozi és a(z internet) kávézó. Ezeket a többségi társadalomban megszokott módon irodák és műhelyek egészítik ki. Vegyük sorra a különböző funkciókat, és nézzük meg, mi adja sajátos szubkulturális vetületüket.

Az AK57 műhelyében például barkácsoláshoz szükséges szerszámok, munkaszalok, varrógépek és a gerillapropaganda kellékei vannak. Itt lehet megjavítani, kicsinosítani, átalakítani a lomtalanított bútorokat, elvégezni a különböző karbantartási és felújítási munkálatokat, megvarrni az elszakadt ruhákat, vagy újakat költeni a szövet hulladékból. Itt működik a retextil műhely is, aminek keretében elhasznált anyagokból speciális kötelek, majd ezekből ruhák vagy bútorok készülnek. Az utcai művészetek (street art) alapanyagai a festécpatronok és más festékek, a stencilfóliák és sniccerok, és persze a matricapapír. A gerillák és a művészek sokszor itt tervezik meg, készítik el(ő) és próbálják ki munkáikat. Az utcaművészeteknek teljesen otthonos közeg a foglaltház, a kiállítóteremben már több ilyen témájú kiállítás volt. A punk szubkultúra csináld magad mozgalma számára szintén fontos a műhely. A zöld és anarchista aktivisták itt mindent megtalálnak, ami egy-egy utcai megmozdulás előkészítéséhez szükséges: például a transzparenskészítéshez szerszámokat, léceket és kartont, festékeket és elegendő helyet. A matricák, fanzinok és szórólapok felvágását vágógép könnyíti meg. A műhely büszkesége a kitűzőkészítő gép. Ezen részben a zöld mozgalom kampányaihoz készülnek kitűzők, megrendelésre: így már meg is térült az ára.¹³

A művelődés sajátos foglaltházbeli intézménye az infoshop. Az infoshop egy igen összetett komplexum lehet: először is házfoglaló információs központként működik, vagyis gyűjti a házfoglaló akciók felhívásait, dokumentumait, kezeli a potenciális célpontok adatait, és jogi felvilágosítást nyújt az érdeklődőknek. Ugyanilyen szolgáltatásokat adhat az anarchista vagy a zöld mozgalom megmozdulásaival kapcsolatban. A szélesebb ellenálló mozgalom bármiféle anyaga helyet kaphat a polcon, akár helyben olvasásra, ingyenes elvitelre vagy megvásárlásra. Megtalálhatóak benne a hardcore punk szubkultúra (3.2) keretében leírt disztrók anyagai, úgy mint fanzinok, cédékek és kazetták, pólók és kitűzők. Az AK57 infoshop mindezeket nyújtja, sőt, még szövetszatyrokot is lehet kapni a fenntartható bevásárlás jegyében. Az infoshop tehát – főleg külföldön, ahol nagyobb bázisra építhet – a mozgalmi infrastruktúra, a mozgósítás és propaganda talán legfontosabb része.

A könyvtárról egy külön dolgozatot is írtam, így itt csak összefoglalom az eredményeket.¹⁴ A könyvek a kultúra igazi megtestesítői, maga a gyűjtemény erős legitimációs erővel bír, fontos szerepe van a hagyomány folyamatosságában és a művelődésben. A könyvtár a külső megítélés számára bizonyítja, hogy a foglaltház értékeket képvisel, a helyi közösség pedig szintén megerősítést nyer ebből a gondolatból. A gyűjtemény általában két nagy részre osztható: egy általános célú gyűjteményre (szépirodalom, környezet és gazdaság, nyelvek és utazás stb.) és egy mozgalmi könyvtárra. Sok foglaltházban van könyvtár, és sokkal kevesebben használják iga-

zán.¹⁵ Szinte kultikus szerepet tölt be a foglaltházak életében, mint egy temető, ami a falu szélén, ám mégis közel őrzi az ősök szellemeit ábécé sorrendben, akik bölcs tanácsaikkal és erkölcsi támogatásukkal segítik az élőket.

A kiállítótér a könyvtárral szemben egy sokkal aktívabb színtér. A foglaltházban olcsó és szabad(os) az élet, és ráadásul értékeli a kreativitást, tehát nagyon hasonlít egy művésztelepre. Léteznek kifejezetten művész-foglaltházak, műtermekkel és művészlakásokkal, ahol adott esetben még látogatókat sem fogadnak. Máshol a művészek jobban integrálódnak a közösségbe. Az egalitáriánus eszmék és a részvétel ideológiája természetesen rányomja a bélyegét a foglaltházak kiállítótérreire is: egyrészt a művek gyakran politizálnak, másrészt sok az amatőr/félamatőr kiállító. A művek sajátos életet élnek ezekben a terekben, gyakran a város alternatív képzőművészeti szcénájának elsőszámú és elsőrangú kiállítóhelye a foglaltház galériája, máskor éppen ellenkezőleg – a kiállítások megőrzik kizárólag szubkulturális jellegüket, és csak a közösség tagjai számára igazán élvezhetőek és értelmezhetőek. Általános szabály, hogy a kiállítások reagálnak a kiállítótér beágyazottságára és a speciális közönségre. Egy példa erre az AK57 galériájának egyik aktuális kiállítása, a Horizont Kutató Intézet logótárlata.¹⁶ Ez egy hat festményből álló sorozat, ami a HKI eddigi tevékenységét hivatott összefoglalni és dokumentálni. Minden egyes kép egy-egy projektcsoporthoz foglal össze: a kapcsolódó dokumentáció montázsként borítja a felületet, erre került felfestésre az Intézet logójának a megfelelő variánsa, ami a projektcsoporthoz hivatott jelképezni. A megnyitón a részvétel aktusaként egy hetedik kép készült, immár a falra festve: olyan logó, amely ötvözi a HKI és foglaltház jelképét. A kép háttérét alkotó montázst pedig a közönség alkothatta meg, belerajzolja/festve/ragasztva a logófestménybe. Ahogyan a könyvtár és az infoshop kettősségében a hivatalos alternatív intézmény és a szubkulturális reakció kettőse jelenik meg, úgy a galéria párja a mindenhol jelenlévő dekoráció. Míg a kiállítások megkövetelnek valamiféle átfogó koncepciót és a minőség valamiféle fogalmát, tehát valóban intézményesült intézmények, a dekoráció igazi urbánus népművészetként szövi be a falakat, megmutatva a spontán inspiráció és a közösségi alkotás felszabadító erejét, mentesen mindenféle intézményesített művészszeretől. Mindenki hozzáteheti a magáét, ráadásul az eszközöket megtalálja hozzá a műhelyben.¹⁷

A társadalmi élet alapvető színhelye természetesen a kocsmák/kávézók. Mint a legtöbb dolog, ez is csinálna magad alapokon működik: az autonóm evés/ivás lényege, hogy az ember elmosogat maga után, és lehetőleg kiveszi a részét a bevásárlásból/főzésből is. Ezek után az önkiszolgálás és az önkéntes adomány már magától értetődő. Sok foglaltház tartja el magát a büfé bevételéből, de a tapasztalat azt mutatja, hogy ahhoz, hogy egy ilyen rendszer felesleget termeljen, kell valakinek állnia a pult mögött. Mivel a kocsmák sosem zár be, ezért egyszersmind nappaliként, konyhaként, ebédlőként szolgál. Megbeszélések vagy szerkesztőségi munka is folyhat itt, bár ezeknek a tevékenységnek jobban megfelel egy csendesebb hely, ami az AK57-ben a könyvtárszoba. A könyvtárszoba a budapesti foglaltházban egyszersmind klubhelyiség, infoshop és vetítőterem is – a szerencsés elrendezésnek köszönhetően

ezek a funkciók jól megférnek egymással. Ahogyan a galéria a formálisabb alkotások bemutatótere, a könyvtárszoba a kocsmával szemben a formálisabb társadalmi tevékenységek helyszíne. A részvétel általában megbeszélésekkel és közös munkával jár, és nem csak a foglaltház közössége, hanem az ehhez kapcsolódó más entitások, hivatalos vagy nem hivatalos szervezetek, önképzőkörök veszik igénybe ezt a teret, ahol nagyobb elmélyülésre van lehetőség. Ugyanitt működnek a különböző filmklubok, a könyvtárhoz hasonló kettősségben: egyrészt aktivista filmek, másrészt a hagyományos filmkultúra termékei kerülnek terítékre, természetesen saját szempontok alapján értelmezve. A vetítőtermekhez az esetek többségében saját filmgyűjtemény is társul (az AK57-ben ez a könyvtár része), így ha éppen nincsen semmilyen program, akkor a közösség tagjai spontán kikapcsolódásként is tévézhetnek.

Az irodai és kapcsolattartási funkciók a foglaltházakban részben összefonódnak a közösségi terekkel, részben az infoshop és a számítógépterem szolgáltatásaira épülnek. A foglaltházak általában saját honlappal, újsággal (mint az Úttörő fanzin¹⁸) és programszervező gárdával rendelkeznek, a kommunikáció alapvető felületei azonban mégis magában a házban elhelyezett hirdetőtáblák, hiszen a potenciális közönség sporadikusan, de folyamatosan jelen van. Az irodai funkciókat azonban nem csak a szigorúan vett közösség tagjai használják, a bécsi EKH foglaltházban például az egyik vezető lap szerkesztősége üzemel.

Összességében tehát az ideáltipikus foglaltház egyben művelődési házként is működik, a tőle megszokott minimális költségvetéssel és maximális hatékonysággal (lásd a 3.2-es pontot).

A felsorolást néhány anekdotával egészíteném ki. A foglaltházban megforduló külföldiek és egyéb vendégek adományaikkal folyamatosan gyarapítják a gyűjteményeket és eszköztárakat. Az sem ritka, hogy egy-egy átutazó művészt meghihleti a hely, és önálló kiállítást rendez a galériában.¹⁹ Az AK57-ben létezik egy speciális intézmény, ami tulajdonképpen a vendégkönyv szerepét tölti be: a külföldieket mindig megkérjük, hogy írjanak egy szótárt, amiben anyanyelvük leghasznosabb kifejezéseit foglalják össze, angol vagy magyar fordítás kíséretében. Ezeket a szótárakat a WC falán gyűjtjük. Így minden társaság mentalitása mementóját hagyja az AK57-ben. Személyes kedvencem a következő hasonlat: „olyan szép, mint egy égő bőrön” – amit természetesen egy francia hagyott hátra.

Még egy olyan burzsoá kapitalista intézmény is, mint az árverés, képes megtalálni a helyét a foglaltházban: az AK57 egyik szolidaritási bulija keretében a Horizont Kutató Intézet árverést rendezett a Centrum Áruház elfoglalása során eltulajdonított tárgyakból, amik mára kultikus értékkel bírnak a mozgalmon belül.

Mivel a foglaltház tulajdonképpen nem ezeknek az intézményeknek és funkcióknak az összessége, hanem egy olyan nyitott tér (akár köztér), ahol a társadalmi aktivitás ilyen és ehhez hasonló szokásokat és tereket termel ki, még végtelenségig sorolhatnám a lehetőségeket. Azt gondolom azonban, hogy az eddig leírtakból kiviláglik, hogy a többségi társadalom intézményeit hogyan adoptálja egy ilyen közösségi alapú ellenkulturális színtér.

5. A foglaltház és civil szervezetek kapcsolata

A dolgozat folyamán amellett érveltem, hogy a civil társadalom sokat tanulhat a foglaltház mozgalom tapasztalataiból. Továbbá bemutattam, hogy a civil szervezetek gyümölcsözően együttműködhetnek a foglaltházakkal. Nyugat-Európában a foglaltház mozgalom jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az alternatív mozgalom a fősodorba került. Ennek oka, hogy a foglaltházak az állampolgári önszerveződés, az alulról jövő kezdeményezések és a polgári engedetlenség hosszútávon sikeres, látható példái a modern kapitalista nagyvárosok szívében.

Magyarországon azért különösen fontos az autonóm tevékenység, mert a civil társadalom jelentős hányada állami támogatással teremtette meg magát, és még jelenleg is jelentős állami támogatással működik (ellentétben pl. a nyugati társadalmakban érvényesülő széleskörű lakossági támogatással), ezért nehezen tud olyan értékeket képviselni, amelyek szemben állnak a felülről jövő ideológiával. Az INFONIA Alapítvány legújabb felmérése szerint a magyar civil társadalom legfontosabb problémája az önbizalomhiány, aminek eredményeképpen a megoldásokat felülről várja.²⁰ Ezért a legfontosabb fejlesztési munkát az emberek képzeletében kell elvégezni, hogy felismerjék: nem kell vezetőikre várniuk – önállóan is tehetnek a problémáik megoldásáért.²¹ Ezt a direkt megközelítést képviseli a foglaltház.

A foglaltházak és a civil szervezetek együttműködésével kapcsolatban néhány konkrét példát emelnék ki. A Rügyecskék Alapítvány globalizációkritikus környezetvédő szervezet, ami többek között a szelektív szeméthyűtéssel is foglalkozik. Egyik tagjukon keresztül segítenek a szemét megfelelő elhelyezésében. A szelektív szeméthyűjtő az AK57-ben egy plafonig érő polcrendszer, különböző feliratú ládákkal és dobozokkal, rögtön a bejárat mellett – vagyis eléggé robosztus és nagyon is szem előtt van. Így nem csak a közösség fenntarthatóbb szemétkeléséhez járul hozzá, hanem bárki betérő számára demonstráció és felhívás a szelektív szeméthyűtés és a hulladékcsökkentés mellett. Továbbá az AK57 infoshopban megtalálhatóak a Rügyecskék anyagai is, akár helyben olvasásra, akár megvásárlásra. Nem mintha sokat eladnánk belőle, de a Rügyecskék mégis megjelenik a köztudatban, és a közönség a munkájukkal is találkozik.

Egy hajléktalanokat segítő csoport, „Az utca embere”, hetente tart megbeszélést az AK57-ben. Akcióikban a foglaltház közösségére is számítanak, és amikor a foglaltház egy szokatlanul nagy villanyszámla miatt bajba került, kiségtették a költségvetést. A Zöld Fiatalok olyan ökopolitikai szervezet, amit egy erős közösség működtet. Ezért a megbeszélések mellett szükségük van informális összejövelekre, ahol közösségi életet élhetnek, megbeszélhetik az aktuális ügyeket és bevonhatják az új tagokat a társaságba. Ezért indították el a Zöfi Szalont, ami egy péntek esti kollektív kocsmazás, néhány napirendi ponttal megfejelve. Az italbeszerzést és a pultot a foglaltház közösségével együtt szervezték, és a bevétel az AK57 kasszáját gazdagította. Így egyszerre segítették a helyet, erősítették meg a saját értékeiket, éltek közösségi életet és szórakoztak. Bekapcsolódtak a foglaltház vérkeringésébe.

A már említett londoni LARC-ot, vagyis Londoni Aktivista Ellátó Központot (London Action Resource Center) kifejezetten azért hozták létre, hogy segítse a civil szervezeteket és magát a mozgalmat. A kicsi, kétemeletes épület földszintjén előadóterem és teakonyha van, az első emeleten könyvtár, a másodikon pedig gépterem és tetőkert. Nem lakik benne senki, és mindössze hetente két nap nyit ki néhány órára. A hivatalos nyitvatartási időn kívül azonban rengeteg megbeszélés, képzés és más háttér munka folyik benne; a programszervezőknek saját kulcsa van. Számítalan kisebb hivatalos vagy nem hivatalos civil szervezet használja a LARC által nyújtott szolgáltatásokat, a költségeket pedig aszerint osztják meg, hogy kinek milyen anyagi lehetőségei vannak, így nem kell külön irodát üzemeltetniük.

A foglaltházban nagyon egyszerű programokat szervezni, vagy erőforrásokat lefoglalni: általában egy táblázatba kell beírni a témát és az időpontot, vagy esetleg egy koordinációs személlyel vagy gyűléssel egyeztetni. A foglaltházban folytatott civil munka során lehetőség van arra, hogy a különböző szervezetek, csoportosulások kötetlen formában, a mindennapi munka során megismerjék egymást, közös projekteket dolgozzanak ki, vagy csak egyszerűen javítsák az együttműködésüket. A civil társadalmon belül általános probléma, hogy a hasonló tematikájú kezdeményezések sem mindig találkoznak össze, a hasonló területeken dolgozó emberek nehezen találják meg egymást, és mivel nincsenek egymással mindennapi kapcsolatban, az együttműködést célzó találkozók ritkán vezetnek operatív eredményre. Természetesen a foglaltházak a saját szubkultúrájukhoz közel álló programokat vonzzanak, de ugyanakkor bármilyen programot képesek a saját képükre formálni. Másrészt azokat a programokat vonzzák, amelyek profitálnak a foglaltház informális szervezési viszonyaiból – vagyis nem gördítenek felesleges akadályokat a programszervezők elé. Ilyenek a többé-kevésbé illegális programok (mint pl. egy filmvetítés megfelelő jogdíj megfizetése nélkül), vagy bármilyen más tevékenység, ami kilóg a művelődési házak követelményrendszeréből.²² Bármilyen program számíthat a helyi közösség támogatására és potenciális részvételére, valamint a speciális miliőn keresztül könnyen megszólítható a fiatalság.

Annak ellenére, hogy a foglaltház radikális ideológiával és markáns arculattal rendelkezik, vagy talán éppen azért, rengeteg különböző lehetőséget nyújt a részvételre. A kocsmázástól kezdve a művelődésen és a munkán keresztül a világmegváltásig bármilyen tevékenység hozzátehet valamit, és senkitől nem követeli meg az elköteleződést. Van, aki csak a felesleges bútorait tárolja a foglaltházban, és van, aki az életét teszi fel a vállalkozásra. Az a fontos, hogy egy ilyen hely bármilyen felesleges erőforrást képes kiaknázni, meglepően sokféle problémát megoldani, és számítalan elképzelhető tervet előremozdítani.

6. Konklúzió

Összefoglalva: a foglaltház kulturális gyakorlat, nyilvános politikai akció, anarchoid mozgalom, konszenzusos alapokon működő bázisdemokratikus közösség, és egy sajátos ellenkulturális színtér. Olyan speciális szimbolikus intézmények és konkrét funkciók komplex halmaza, amelyek egyaránt szolgálják az egyéni, a kisközösségi és a szélesebb társadalmi fejlődést, a rehabilitációt és a fejlesztést. A szabadság és az autonómia nyitott fellegvára, amely hihetetlen befogadóképességgel és rengeteg kapcsolódási lehetőséggel rendelkezik. Szabadgyök.

Jegyzet

- 1 A People's Global Action valóban globális anarchista-antikapitalista mozgalom (jelszava: "We are everywhere!"), ezért a Hallmarks nem csak az európai viszonyokból indul ki, hanem például azokat a problémákat is tükrözi, amivel az indiai ellenállás került szembe.
- 2 Az AK57 azután jött létre, hogy 2004 októberében Centrum Csoport elfoglalta az üresen álló Úttörő Áruházat. Itt két hétig működött foglaltház, majd a nyilvános megnyitót követő napon a tulajdonos képviselőjével történt megegyezést követően a házfoglalók kiköltöztek. A sajtóvisszhang majdnem teljes dokumentációja az indymedia.hu/foglalthaz oldalon található, néhány egyéb információval egyetemben. Az AK57 jelenlegi tevékenységéről az ak57.freeblog.hu oldal nyújt felvilágosítást. Az AK57 kollektíva e-mail címe: ak57@indymedia.hu.
- 3 A szkvat (angolosan írva: squat) a foglaltház angol neve.
- 4 NANE: „Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen”.
- 5 A látvány társadalmának első és legfontosabb megfogalmazója a szituacionista Guy Debord. *La Société du Spectacle* című könyvét Erhardt Miklós fordította magyarra *A spektakulum társadalmá* címmel. Kiadás alatt.
- 6 A Critical Mass rendszeres időközönként megrendezett biciklis felvonulás, amely San Francisco városából indult, és az utóbbi években Magyarországon is meghonosodott.
- 7 Szt. Auby Tamás a Centrum Áruház elfoglalását követő megnyitón hívta fel a figyelmet arra, hogy „a squatban van egy olyan szegmens, ami engem irritál, ez pedig a slamposság, ugye, az a fajta slamposság, ami nem megy a magántulajdon világa ellen, szóval egyszerűen ott toporog a saját koszában.”
- 8 A foglaltházak anarchista elméletét és gyakorlatát a XVII. századi angol földfoglalók, a Diggerek alapozták meg. A modern mozgalom meghatározó elméleti szövege az ontológiai anarchista Hakim Bey *Temporarily Autonomous Zone* című írása, illetve a CrimethInc. kollektíva kiadványai.
- 9 A technológiai fejlesztésekkel kapcsolatos demokráciakísérletekkel kapcsolatban Svájcot szokás emlegetni, ahol rendszeresen bocsátanak internetes népszavazásra különböző politikai kérdéseket (általában a bevándorlással témakörében). A helyi közösségek fontosságát hangsúlyozó demokráciareformok terén talán Hugo Chavez népi forradalma jár a legelőrébb. Venezuelában az új alkotmány kidolgozása során minden faluban és városi kerületben lakossági fórumokat tartottak, ahol megvitatták a terveket, és nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy az állampolgárok megértsék és elfogadják az ország leendő alkotmányát. Franciaországban az Európai Alkotmánytervezetről szóló népszavazás előtt civil szervezetek széles koalíciója önerőből szervezett hasonló információs- és vitanapokat.
- 10 Lásd Hakim Bey: *Permanent Autonomous Zone*. A szerző nem ismeri el a szerzői jogokat, ezért minden szövege megtalálható az interneten.
- 11 A konszenzusos alapon működő bázisdemokratikus viták természetesen fejlesztik az kifejezőkészséget és a vitakultúrát. Az ilyesfajta kulturáltság fontosságára minden egyes lakógyűlés alkalmával komoly fájdalmak közepette kell emlékeznünk.
- 12 A Centrum Áruházban megnyílt rövid életű foglaltház egyik legérdekesebb szolgáltatása a freeshop volt. A londoni Rampart Street nevezetű foglaltházban a freeshop szombatoként a nyílt utcán üze-

- mel, és ruházati cikkek mellett könyveket, használati tárgyakat is forgalmaz. Őrizni szükségtelen, hiszen pont azért van kint az utcán, hogy bárki elvehesse vagy hozzátehesse ami kedve tartja.
- 13 Másrészt az alapanyagokból mindenki gyárthat magának kitűzőt, illetve a helyi művészek munkáit is meg lehet venni.
 - 14 A dolgozat letölthető a honlapomról: hi.zpok.hu/maxigas.
 - 15 A bécsi EKH többezer kötetes mozgalmi könyvtárához hasonlóan az AK57 könyvtárát is csak hébe-hóba veszik igénybe, annak ellenére, hogy a foglaltház bemutatásakor mindig megemlítik. Különböző sporadikus használati szokások azonban léteznek: például az idelátogató külföldiek általában nem túl felkészültek az adott ország turisztikájából, ezért értékelik a könyvtárban található idegen nyelvű Magyarország és Budapest útikönyveket, magyar nyelvűkönyveket és térképeket. Ezeket sokszor más látogatók hagyták a könyvtárra.
 - 16 Elektronikus katalógus: hi.zpok.hu/logotarlat/.
 - 17 Az utcai művészetek és a hasonló városi jelenségek népművészeti vonatkozásáról lásd a Ruga Negra szellemi és művészeti műhely honlapját: ruganegra.tk.
 - 18 Elektronikus változata elérhető az indymedia.hu/foglalthaz oldalról.
 - 19 Az AK57 galériájáról és a foglaltházról, mint a jövő múzeumáról egy külön dolgozatot írtam, ami letölthető a honlapomról: hi.zpok.hu/maxigas/. A kiállítások részletes listáját és a külföldi művészek motivációját lásd a dolgozatban. A mellékletekben fényképes dokumentációt is adok.
 - 20 A kutatásról a SzocHáló elnevezésű társadalomtudományi portál számolt be: sochalo.hu/index.php?p=news&news_id=4860.
 - 21 A puszta lobbizás nem vezet sehova, hiszen a civil társadalomnak nincsen olyan elismertsége, hogy puszta tekintélyével vagy szakmai tudásával nyomást gyakoroljon a döntéshozókra. Csak akkor lehet sikeres a nyomásgyakorlás, ha a vezetőket megelőzve a civilek olyan taktikai helyzetet teremtenek, amiben kérésük elfogadásából politikai tőke kovácsolható. Az autonóm tevékenység és a polgári engedetlenség így egy lobbista állásponton belül is a nyomásgyakorlás leghatékonyabb eszköze marad.
 - 22 Középiskolás éveimben például hétvégenként rendszeresen jártam szerepjáték klubba a Pestimrei Közösségi Házban. Kedves és karizmatikus klubvezetőnk a művelődési ház alkalmazottja volt, mégsem sikerült megoldani, hogy a délután kettőkor kezdődő klub addig tartson, amíg a kultúrház közönségének játékkedve. Mivel egy szokásos szerepjáték ülés sokszor tizenkét órán keresztül tartott, este tíz-kor át kellett vonulnunk egy-egy barátunk otthonába, ami lényegében feleslegessé tette a közintézményt, és sok kényelmetlenséget okozott nekünk. Végül diadalmaskodott az önszerveződés, és eleve magánlakásokon találkoztunk, viszont ez rengeteg hátránnyal és felesleges kényelmetlenséggel járt.

CIVIL SZERVEZETEK AZ ÖNKORMÁNYZATOKBAN¹

Ignits Györgyi

I. Bevezetés

■ A 2002-es választásokat követően valamivel több mint négy és félszáz társadalmi szervezet jutott – önállóan vagy szövetségben – képviselőhöz Magyarországon a helyi önkormányzatokban. A civil szervezetek képviselőinek aránya azonban a helyi képviselőtestületekben igen alacsony. A jelenlegi ciklusban a megválasztott polgármesterek mintegy 1,5%-a szerzett civil szervezet vagy szervezetek jelöltjeként mandátumot, s arányuk a rendszerváltás óta stagnált. A képviselők között az arányok magasabbak, s 1994 óta enyhe növekedés a jellemző: 1994-ben valamivel több, mint 2, 2002-ben már több mint 3%-uk volt civil szervezet jelöltje.²

A civil szervezetek képviselete azonban magasabb e számoknál, hiszen 2002-ben a polgármesterek további mintegy 2%-a, a képviselők pedig 4%-a vegyes jelöltként – pártok és civil szervezetek neve alatt – szerzett mandátumot. A kizárólag civil szervezetek által delegált képviselők arányának mérsékelt növekedésénél jelentősebb növekedés következett be a vegyes szövetségben mandátumot szerettek arányában. A vegyes jelöltség alatt indult képviselők arányának növekedése elsősorban az önálló pártképviselek rovására következett be. A pártok önálló jelöltjeiként mandátumot szerzők arányának csökkenésével párhuzamosan ugyanis egyre több párt lépett szövetségre a civil szervezetekkel, s e szövetségek jelentősége egyre nő. A pártrendszer blokkosodásával nemcsak a pártszövetségesek potenciális száma csökken,³ így egyfajta pótléket jelenthetnek a civilek a pártok számára, de egy, a helyi társadalomban kevésbé ismert, vagy erőforráshiányos civil szervezet számára is kifizetődő a pártokkal szövetségre lépni, s ezzel bejutási esélyeit növelni. Ezt mutatja, hogy míg a civil

szervezetek egymással csak igen ritkán szövetkeznek, a pártok és civil szervezetek által alkotott vegyes szövetségek sokkal jelentősebbek. 2002-ben például mindössze 39, több civil szervezet összefogásával alakult szövetség indult a választásokon, a vegyes szövetségek száma viszont ennél ötször nagyobb volt. Az eredmények azt mutatják, hogy a szövetségben indulás növelte a civilek bejutási esélyét 2002-ben a korábbi választásokhoz képest. E vegyes szövetségek elsősorban a nagyobb településeken, s a kompenzációs listákon tudtak teret hódítani: míg az egyéni választókerületekben 2002-ben, az 1998-hoz képest az általuk megszerezett mandátumok aránya 7%-kal nőtt, arányuk a kompenzációs listákon megháromszorozódott (1988-ban a helyek 7, 2002-ben már 22%-át szerezték meg e vegyes szövetségek).

A társadalmi szervezetek részvétele a települések képviselő-testületeiben szorosan összefügg a településmérettel. A különbséget a választási rendszer sajátosságai magyarázzák részben. A legtöbb szavazatot ugyanis a civil szervezetek, a szavazatok „arányosítását” szolgáló kompenzációs listákon szerzik meg. 2002-ben mandátumaik 40%-át innen szerezték. A különbség még látványosabb, ha a különbözőképpen megválasztott képviselők megoszlását nézzük jelölő szervezetek szerint: míg a 10 000 lakos alatti településeken használt kislistákon a megválasztott képviselők között a civil szervezetek síneiben önállóan indult képviselők aránya, 1% volt 2002-ben, az egyéni választókerületekben 8, míg a kompenzációs listákon 20%. A kislistán választó 10 000 főnél kisebb településeken a többségi választási szisztéma egyébként is az egyéni jelölteknek kedvez, és ezeken a településeken kevésbé jelentősek a különböző érdekeket allokáló szervezetek. E településeken ugyanis egyrészt a személyes, közvetlen érdekérvényesítés elterjedtebb, másrészt a differenciálatlanabb társadalmiak révén eleve kevesebb az érdekeik képviseletére szerveződő potenciális csoport, közösség. A kistelepülések kevésbé jelentősek az országos szervezetek számára is (azok szervezeti, infrastrukturális háttere igen alacsony e településeken), ellentétben a nagyobb településekkel, melyek eleve nagyobb potenciális szavazóbázist kínálnak.

A 10 000 fő feletti településeken az arányosabb képviseletet biztosító vegyes választási rendszer kedvez a szervezetekbe tömörülő jelölteknek s a koalíciók kötésének.⁴ E településeken már csak a képviselők 3 és a polgármesterek 15%-a független jelölt. (Bocz, 2003) A „nagytelepüléseken” a civil szervezetek által megszerzett képviselői mandátumok aránya nemcsak magasabb, de sokkal intenzívebben is nőtt, mint összességében. A civil szervezetek jelöltjeinek részvétele az önkormányzatokban azonban a településmérettel nem teljesen párhuzamosan nő. A kapcsolat inkább egy fordított U alakhoz hasonlít. A legtöbb civil jelölt, s bejutott képviselő is a 10 000–50 000 fő közötti településeken található, majd e méret felett arányuk újra csökken. A legnagyobb, 50 000 fő feletti települések már egyértelműen a pártok és azok szövetségeinek „terepei”.

A választási adatok tehát arra utalnak, hogy a társadalmi szervezetek jelentősége a kis és közepes nagyságú városokban a legnagyobb. Összességében a civilek pártokkal kötött szövetségeinek jelentősége egyre nő, s az egymással, ill. pártokkal

történi szövetkezést különösen a nagyobb városokban – ahol a legtöbb szervezet verseng egymással – már egyre kevésbé van módjuk elkerülni. Ezen, a választási eredményekből ismert összefüggések „mögé” szerettünk volna nézni a „Civil szervezetek az önkormányzatokban” című kutatás tematikájának kidolgozásakor. Többek között arra kerestük a választ, hogy mi motiválja a különböző civil szervezeteket, hogy elinduljanak az önkormányzati választásokon; kikkel szövetkeznek céljaik megvalósításának érdekében; egyáltalán mit várnak a képvisellettől, s mennyiben válnak ezen céljaik valóra.

A kutatásról

A kutatás alapsokaságát a helyi önkormányzatokban képvisellel rendelkező civil és kisebbségi szervezetek, valamint a helyi pártszervezetek képezték. Célunk ugyanis az volt, hogy a civil szervezetek mellett információkat gyűjtsünk a helyi pártokról is, biztosítva ezzel a pártok és civil szervezetek közti összehasonlítás lehetőségét. Abból indultunk ugyanis ki, hogy a civil szervezetek a helyi közéletben és politikai életben játszott szerepét a helyi pártoktól való különbségeikben és hasonlóságaikban értelmezhetjük csak igazán.⁵ A kutatás mintája tartalmazta az alapsokaság valamennyi civil és kisebbségi szervezetét, míg a helyi pártszervezetek közül településnagyság szerint rétegzett egyszerű véletlen mintát vettünk.

A mintába került szervezeteket levélben kerestük meg kérdőívünkkel, melyet megkereséseket e-mailes és telefonos emlékeztetővel egészítettük ki. A kérdőívek kitöltésére a szervezetek vezetőit kértük. Összesen három kérdező hullámot bonyolítottunk le, melynek eredményeképpen a teljes minta átlagában minden 3. szervezettől érkezett válasz.⁶ A minta végső hasznos elemszáma 271 szervezet, melyek közül 160 a civil és kisebbségi szervezetek és 111 a helyi pártszervezetek száma.

A munkánk során kísérletet teszünk a mintánkba került, képvisellel rendelkező civil szervezetek csoportosítására, főbb típusainak elkülönítésére, a politikához való viszonyuk alapján. S az egyes típusokat nemcsak egymással, hanem a helyi pártokkal összehasonlítva is vizsgáljuk majd.

2. Civil szervezetek az önkormányzatokban: Különböznek e a pártoktól?

2.1. A képvisellel rendelkező civil szervezetek típusai

Az önkormányzati képvisellel rendelkező civil szervezetek céljai és szerepfelfogásai, saját küldetésükről alkotott elképzelései igen különbözőek. Kérdőívünkben kérdésben tudakoltuk azt, hogy mi az adott szervezet célja, küldetése. Rákérdeztünk arra is, hogy kezdettől célja volt e a szervezetnek a jelöltindítás az önkormányzati választásokon, s arra is megkértük őket rangsorolják az alábbi négy tevékenységtypust, aszerint hogy mennyire lényegesek azok a szervezet számára: önkormányzati tevé-

kenység, a helyi közelet szervezése, érdekképviselés, és egyéb társadalmi (pl. kulturális, sport stb.) tevékenység. A válaszokból három, egymástól jól elkülöníthető típusa rajzolódott ki a civil szervezeteknek.

Az első típust a valamilyen partikuláris érdekek védelmére, ill. csoportok képviseletére létrejött szervezetek alkotják. Ezek küldetésük, céljuk megfogalmazásakor valamilyen speciális csoport vagy érdek védelmére hivatkoztak.⁷ Alapvetően nem a választásokon való jelöltállítás céljából alakultak meg. Ide soroltuk a kisebbségi szervezeteket is, mint egy-egy speciális csoport érdekképviselését ellátó szervezeteket.⁸ Ezen szervezetek jellemzően az önkormányzati tevékenységet nem helyezték az első helyre tevékenységeik fontossági sorrendjében.

A második típusú szervezeteket hagyományos, közéleti civil szervezeteknek nevezhetjük. Céljaik között kevésbé szerepelt partikuláris érdekek képviselete (tehát nem egy-egy csoport képviseletét hangsúlyozták), sokkal inkább hagyományos civil értékek képviseletét, az általános értelemben vett „helyi közéleti tevékenység” végzését vállalták fel. Jellemzően egy-egy település aktív, tenni akaró, személyeinek, a civil élet szereplőinek gyűjtőhelyei (legalábbis önképük alapján), céljaik így igen sokszínűek a faluszépítéstől, hagyományőrzéstől a kulturális tevékenységeken át, különböző jobbító szándékú akciókig terjednek. Bár nem elsődleges, de már hangsúlyosabb a politikai tevékenység. Az önkormányzati képviselet céljaik elérésének egyik fontos terepeként jelent meg.

A harmadik típust a helyi civil, választási „pártokként” jellemezhető szervezetek alkotják. Ezen szervezeteket az alapján különítettük el az előző csoporttól, hogy szerepfelfogásukban a politikai tevékenység preferálása alapvetően fontos volt. Azok kerültek ugyanis e csoportba, amelyek a következő három kritérium közül kettőnek megfeleltek: céljuk már megalakulásukkor is a választási indulás volt, preferencia sorrendjükben az önkormányzati tevékenység az első vagy a második helyen szerepelt, s jellemző volt, hogy az alapítók korábban már indultak választásokon vagy az, hogy a szervezet elsősorban egy polgármester jelölt támogatására jött létre. A lehatárolás jogosságát mutatja, hogy ezen szervezetek a céljaik megfogalmazásukkor is egy karakteres csoportot alkottak. Nem fogalmaztak meg partikuláris értékek, csoportok védelmét, a legtöbbször ideológiai beállítódásukra, s az ezekből levezethető tevékenységekre hivatkoztak (pl. nemzeti értékek védelme, a kereszténydemokrácia képviselete stb.). Céljaikat igen általános szinten fogalmazták meg, s még a második csoporthoz képest is kevésbé említettek konkrét célokat küldetésük meghatározásakor. E csoportot főként tagjainak önkormányzati múltja, a választásokon való indulás céljából történő alakulás, a politikai, önkormányzati tevékenység fontossága jellemzi.

Az egyes szervezettípusok megoszlása a következőképpen alakult:

1. táblázat. Civil szervezetek típusainak megoszlása a mintában

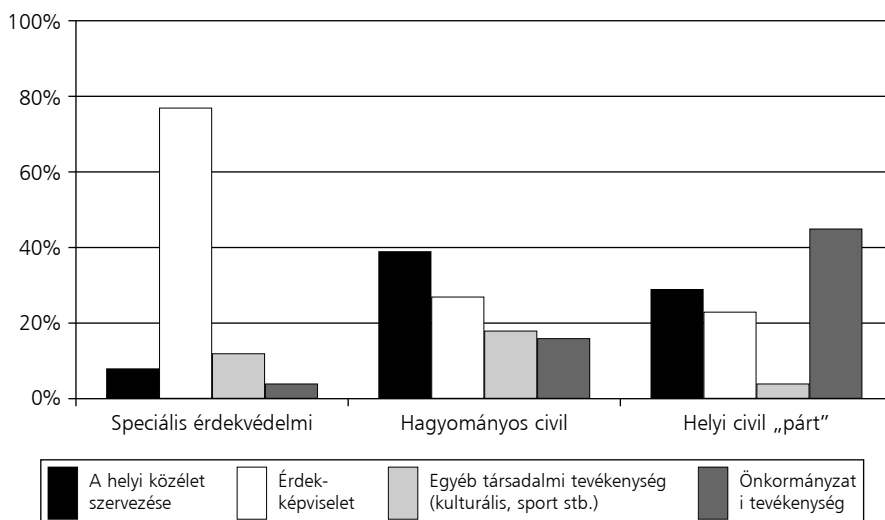
Civil szervezet típusa	Speciális érdekvédelmi	Hagyományos civil	Helyi „civil” párt
Elemzés (N)	63	49	48
A „civil” minta százalékában (%)	39%	31%	30%

Mivel az egyes szervezettípusok más-más szerepet és jelentőséget tulajdonítanak a szervezet életében az önkormányzati képviselőnek, a politikai tevékenységüknek, az eltérő szerepfelfogás a szervezet életének sok egyéb dimenziójára is hatással van: befolyásolja szélesebb társadalmi-közéleti tevékenységeiket, motivációikat, melyek a választási induláshoz vezetnek, a szervezeti életet, szervezeti kapcsolataikat, társadalmi beágyazottságukat. A következőkben ezen szempontok szerint jellemzzük a civil szervezeteket, s azok egyes típusait.

2.2. A civil szervezetek önkormányzati politikához való viszonya

A civil szervezetek típusai alapvetően különböznek abban, hogy mennyiben tartják fontosnak tevékenységeik között az önkormányzati képviselőt és más tevékenység-típusokat. Az önkormányzati tevékenység első helyre sorolása a szervezet tevékenységei között nem meglepő a helyi civil „pártok” esetében. Azonban a másik három tevékenység esetében is jelentős eltéréseket találunk a szervezetek típusai között (lásd 1. ábrát). A speciális érdekvédelmi szervezetek több mint háromnegyede az érdekvédelmi tevékenységet rangsorolta az első helyre, ez a hagyományos civilek 27,

1. ábra. Az egyes tevékenységek közül az első helyre sorolt tevékenységtípusok aránya a szervezetek különböző típusaiban

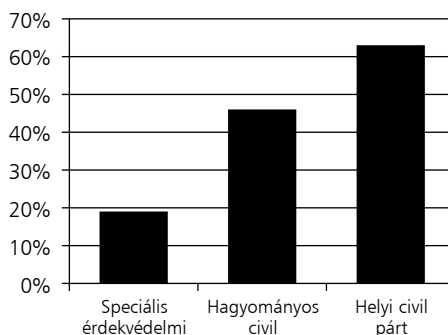
s a helyi civil „pártok” 24%-ára volt csak jellemző. Ezzel szemben a hagyományos civilek körében a leginkább preferált tevékenység a helyi közélet szervezése volt, 2/5-ük sorolta e tevékenységet az első helyre, s további 20%-uk számára az egyéb társadalmi tevékenység volt a legfontosabb. A másik két szervezettípus esetében e két cél első helyre sorolása jóval kisebb arányban volt csak jellemző: az egyéb társadalmi tevékenység különösen a helyi civil „pártok”, a helyi közélet szervezése pedig különösen a speciális érdekvédő szervezetek számára volt kevésbé preferált (1. ábra).

A szervezet típusa szoros összefüggést mutat a szervezet megalakulásának idejével is. Ennek vizsgálata a szervezetek önkormányzati képviselőhöz való viszonyának egy újabb dimenzióját jelzi. Ha ugyanis a szervezet választási évben alakult arra utalhat, hogy alapítói nagy eséllyel kifejezetten politikai tevékenység folytatása miatt alapították meg a szervezetet, vagyis civil szervezeti múlt nélküli választási szervezetről van szó. Az eredmények jól jelzik az önkormányzati választásokhoz való kötődés eltérő mértékét, mely a legnagyobb a helyi civil „pártok”, s legkisebb az érdekvédelmi szervezetek esetében: utóbbiak kevesebb mint egyötöde, a helyi civil „pártok” közt azonban csaknem 2/3 alakult meg választási évben, vagyis 1994-ben, 1998-ban vagy 2002-ben.⁹ A hagyományos civil szervezetek e két érték között helyezkednek el (2. ábra).

Felvetődik a kérdés, hogy a különböző szervezetek miért vállalták a választási megmérettetést, milyen indítékok játszottak szerepet a képviselőjelölt állításában? Vajon az, hogy a politikai képviseletnek a civil szervezetek különböző típusai eltérő jelentőséget tulajdonítanak, összefügg-e azzal, hogy milyen motivációkkal indokolják a választási megmérettetést? Ezt a kérdést hét állítás véleményeztetésével próbáltuk körüljárni. Arra kértük válaszadóinkat – a szervezetek vezetőit – véleményezték 1-től 5-ig terjedő skálán az egyes állításokat aszerint, mennyire érzik jellemzőnek azokat saját szervezetükre. A skálán az 1-es a lényegtelen tényezőket, az 5-ös a nagyon fontos tényezőket jelentette (3. táblázat).

A legmagasabbra értékelt tényező mindhárom csoport esetében a szervezet által képviselt csoportok érdekeinek védelme volt. A három szervezettípus közül azonban a speciális érdekvédelmi szervezetek számára volt ez kiemelkedően a legfontosabb jelöltállítási motiváció: négyötödük értékelte e kijelentést 5-ösre (vagyis rendkívül fontosnak tartotta), míg a két másik típusú szervezet felére volt ez csak igaz. Ezzel függ össze, hogy szintén az érdekvédelmi szervezetek számára volt a legfontosabb azon motiváció is, hogy az önkormányzati képviselettel több erőforrást reméltek tevékenységükhöz. Míg az érdekvédelmi szervezetek esetében ez a tényező jelentette átlagosan a második legfontosabb motivációt a jelöltállításban, addig a

2. ábra. A választási években megalakult szervezetek aránya a civil szervezetek egyes típusaiban

2. táblázat. Az önkormányzati jelölt állításban ösztönző tényezőkre adott válaszok átlaga ötfokú skálán a civil szervezetek egyes típusaiban

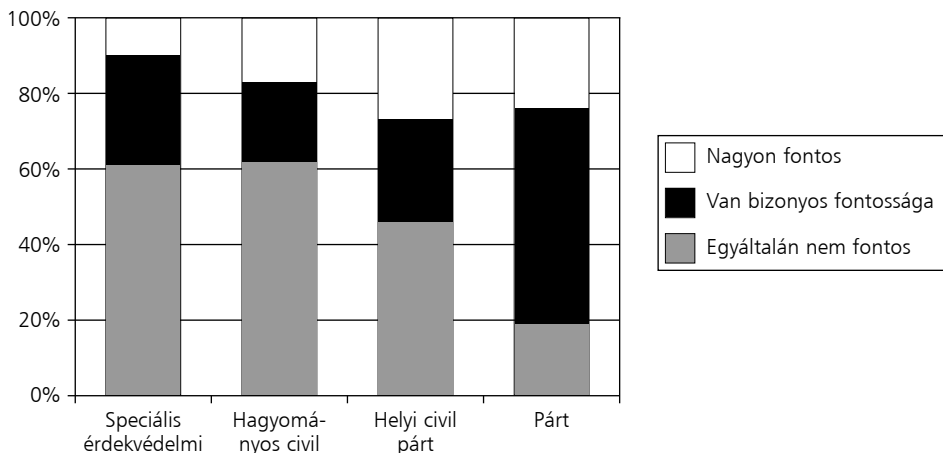
A válaszok átlaga ötfokú skálán	Speciális érdekvédelmi	Hagyomá- nyos civil	Helyi civil „párt”
A szervezet által képviselendő csoportok érdekeit jobban láttuk védhetőnek a képviselő-testületen belül	4,5	3,8	3,9
A pártok által képviselt országos érdekekkel szemben helyi alternatívát akartunk nyújtani	3,1	3,3	3,4
A pártok által képviselt politikai kultúrával szemben kívántunk alternatívát nyújtani	2,7	3,1	3,4
Világnézetünk, politikai álláspontunk érvényesítését reméltük	2,0	2,8	2,9
Több erőforrást reméltünk a szervezetünk tevékenységéhez	3,6	2,4	2,0
Szervezetünk egyik tagja kérte a szervezet támogatását	2,1	1,6	1,7
Összefogva, közös név alatt a jelöltjeinknek több esélye volt a választási sikerre	3,9	3,7	3,6

hagyományos civil szervezetek és a helyi civil „pártok” számára csak sokkal kevésbé volt ez fontos. Utóbbiak számára a világnézetük, politikai álláspontjuk érvényesítése bizonyult az érdekvédő szervezetekhez képest sokkal fontosabbnak. A helyi civil „pártok” esetében jelent meg a legmarkánsabban az az igény is, hogy választási szereplésükkel a pártok által képviselt politikai kultúrával szemben honosítsanak meg egy alternatívát. Számukra ez a motiváció lényegesebb, mind a másik két csoportnak.

Összességében a választásokon való indulás motivációit tekintve az érdekvédelmi szervezetek és a másik két szervezettípus között húzódik egy élesebb választóvonal. Az érdekvédelmi szervezetek számára az általuk képviselt csoportok érdekeinek minél jobb érvényesítése és erőforrások szerzése a legfontosabb motiváció. Bár az érdekképviselő – ilyen általános szinten megfogalmazva – a másik két szervezettípus számára is fontos, az ő motivációik között sokkal hangsúlyosabban jelennek meg olyan tényezők, mint a világnézetük érvényesítése, vagy egy alternatív – a pártokkal szembeállított – politikai kultúra megvalósítása.

Az egyes szervezetek ideológiai elkötelezettségének mértékét egy további kérdéssel is vizsgáltuk: megkérdeztük, mennyire fontos számukra egy világnézet, amikor a szervezet kialakít valamilyen álláspontot. Három válaszkategória állt a válaszadók rendelkezésére (egyáltalán nem fontos, van bizonyos fontossága és nagyon fontos.) Ezt a kérdést a pártok számára is feltettük, így módunk van a pártok és a civil szervezetek egyes típusainak összehasonlítására. Míg összességében a pártok kevesebb mint ötöde (19%-a) számára nem volt egyáltalán fontos egy világnézet

3. ábra. Mennyire fontos valamilyen világnézet, amikor szervezete kialakít valamilyen álláspontot? A válaszok megoszlása a szervezetek egyes típusaiban

sem, a civil szervezetek több mint fele állította ezt! Azonban a civil szervezetek között is jelentősek a különbségek: a helyi civil „pártok” – nem meglepő módon – sokkal közelebb állnak a „valódi” pártszervezetekhez ebben a kérdésben, míg a hagyományos civil és az érdekvédelmi szervezetek többsége számára egy ideológiának, világnézetnek egyáltalán nincs szerepe álláspontjaik kialakításakor, vagyis nem jellemző rájuk az ideológiai alapú véleménynyilvánítás. Ezt mutatja be a 3. ábra.

2.3. Történet, az alakulás körülményei

Az egyes szervezeteket alakulásuk (pontosabban helyi szervezetük alakulásának) időpontja szerint három nagy csoportba sorolhatjuk. Beszélhetünk már a rendszerváltás előtt létező, 1988 előtt alapított szervezetekről, a rendszerváltás időszakában (1988–1990) alapított szervezetekről, s végül az azóta alakultakról. A mintába került civil szervezetek 7%-a alakult a rendszerváltás előtt, s 12%-a a rendszerváltás éveiben. Az önkormányzati képvisellel bíró civil szervezetek túlnyomó többsége tehát már a rendszerváltás után született meg. Ebben lényegesen eltérnek a pártok helyi szervezeteitől, amelyek nagy többségében (81%) a rendszerváltás éveiben alakultak meg. A civil szervezetek különböző típusai közül a speciális érdekvédelmi szervezetek a legidősebbek, s a helyi civil „pártok” a legfiatalabbak (lásd 3. táblázat). Ezt mutatja az is, ha kiszámoljuk a szervezetek korának mediánértékét:¹⁰ az érdekvédelmi szervezetek esetében a legmagasabb érték 12 évvel. A hagyományos civil szervezetek esetében 7 évet, míg a helyi civil „pártok” esetében 4 évet tesz ki a medián értéke. Utóbbi szervezetek több mint harmada 2002-ben jött csak létre, ez az arány az érdekvédelmi szervezetek esetében mintegy egykilenced csupán. A ha-

3. táblázat. A szervezetek típusai koruk szerint

A szervezet korcsoportja	Speciális érdekvé- delmi	Hagyó- mányos civil	Helyi civil „párt”	Összes civil szervezet	Párt
Rendszerváltás előtti	9,5%	8,3%	2,1%	6,9%	1,9%
Rendszerváltó	19,0%	8,3%	4,3%	11,5%	81,5%
1991–1997 között alakult	44,4%	27,1%	19,1%	31,6%	11,1%
1998–2001 között alakult	15,9%	29,2%	38,3	26,6%	3,7%
2002-ben alakult	11,1%	27,1%	36,2	23,4%	1,9%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

gyományos civil szervezetek a köztes helyet foglalják el a civil szervezetek között koruk szempontjából (3. táblázat).

Fontos, hogy egy szervezet mennyire rendelkezik előzményekkel, tagjai együttműködtek-e már az alapítás előtt is, vagy csupán az alapítás után a közös „cél” vonzotta őket egy-egy szervezethez. Első pillanatban a civil szervezetek a politikai pártoknál ebben a tekintetben „organikusabb” társadalmi közösségeknek tűnnek, hiszen míg a pártszervezetek esetén 57% az olyan szervezetek aránya, ahol az alapítás előtt az alapítók többsége már együttműködött, addig a civil szervezeteknél 72% ez az arány.

Ha volt együttműködés a tagok között már az alapítás előtt, akkor ez a pártszervezetek alapítói esetén elsősorban egy másik politikai szervezetben történt. (A pártszervezetek 30%-a számolt be ilyen kapcsolatról.) A speciális érdekvédelmi és a hagyományos civil szervezetek esetén az alapítást megelőző együttműködés elsődlegesen terepei a nem politikai célú társadalmi szervezetek voltak: e szervezetek 28, ill. 35%-a számolt be ilyen együttműködésről. A helyi civil „pártok” körében azonban elterjedtebb volt, hogy alapítóik közéleti-politikai társadalmi szervezetben (40%-uk), ill. pártokban (20%-uk) vettek korábban részt. A képet azonban árnyalja, ha nem a szervezeti, hanem a baráti kapcsolatokat vizsgáljuk. A pártszervezetek egynegyede (25%) esetén fűzte össze baráti kapcsolat az alapítókat már az alapítás előtt is, a civil szervezetek esetén ez az arány 28% volt. Ez a különbség nem tekinthető jelentősnek, úgy tűnik tehát a helyi politikában nem elsősorban a baráti társaságokból kinövő szervezetek dominálnak. A baráti társaságok szerepe a település méretével mutat összefüggést: a 10 000 fő alatti lakosságú településeken működő pártok és civil szervezetek alapítóinak már csaknem fele baráti kapcsolatban volt egymással a szervezet megalakulása előtt. A kistelepüléseken tehát a személyesebb, informálisabb kapcsolatok fontosabb szerepet játszanak egy-egy szervezet megalakulásában.

Az egyes civil szervezetek nemcsak koruk, hanem – az ezzel részben összefüggő – politikai előtörténetük hossza alapján is csoportosíthatóak. Az 1990-óta lezajlott négy önkormányzati választásból mind a négyben csupán 13%-uk állított jelöltet. A pártok esetén ugyanennek az aránya 80% volt. A civilek 20% indult már három, 21% pedig két választáson. A mintába került civil szervezetek csaknem fele (45%-a)

2002-ben indított először jelöltet az önkormányzati választáson. Ha megvizsgáljuk, hány év telt el a megalakulás és az első jelöltállítás között, érdekes eredményeket találunk. A civil szervezetek alig kétötöde (37%-a) rendelkezett csupán komoly „civil” előélettel, vagyis számolt be arról, hogy legalább két naptári évvel azelőtt megalakult, mielőtt először jelöltet indított az önkormányzati választáson. Csaknem a szervezetek fele (48%) a megalakulása évében, vagy maximum a megalakulását követő egy évben máris jelölttel lépett fel a helyi választásokon. A legnagyobb arányban az érdekvédelmi szervezetek rendelkeznek „tartós” civil előélettel: 2/3-uk esetén legalább két év eltelt a megalakulás és az első választáson való indulás között. Ugyanez a legkisebb arányban a helyi civil „pártokra” jellemző (19%).

2.4. Szervezeti élet

Külön kérdésekben foglalkoztunk a pártok és civil szervezetek belső szervezeti életével, a szervezet képviselői, tagsága és vezetői közötti viszonyal. A szervezeti élet legfontosabb fóruma a taggyűlés. A civil szervezetek egynegyede csak évente tart taggyűlést a nem választási periódusokban, jellemzőnek az évi néhány alkalom tekinthető (50%). A havi rendszerességet a taggyűlések gyakorisága csak a szervezetek kevesebb mint egynegyedében (23%) éri el. A civil szervezetekkel szemben a politikai pártok valamivel gyakrabban tartanak taggyűlést, 43%-uk legalább havonta. A taggyűlések gyakorisága összefügg a szervezet méretével – a nagyobb (70 fő feletti) szervezetek ritkábban tartanak taggyűlést – körükben jellemzőbb az évi egyszeri taggyűlés. (Ez az összefüggés a helyi pártszervezeteknél nem figyelhető meg.). A civil szervezetek egyes típusaiban ezen a téren nem figyelhettünk meg lényeges eltéréseket.

Arra, hogy hogyan születnek a döntések egy-egy szervezetben úgy kérdeztünk rá, hogy egytől ötig osztályoztattunk öt a döntéshozatal módjáról szóló állítást. Ezek szerint mennyire jellemző az, hogy „a szervezet legfelső vezetője dönt”, „a vezetők csoportja dönt”, „a téma felelőse dönt”, „a képviselők döntenek”, illetve a „az egész szervezet részt vesz a döntéshozatalban konszenzusra törekedve”. A legjellemzőbb döntési eljárás a civil szervezetek esetében a vezetői kollektív döntésre utal, csaknem háromnegyedük 4-es vagy 5-ös értéket adott ezen kijelentésnek, de igen jellemző az egész szervezet részvétele is a döntéshozatalban. (Persze nem szabad elfelejteni, hogy válaszok a kérdőíveket visszaküldő szervezetvezetők vélekedését tükrözik.) A civil szervezetek különböző típusaiban egyetlen döntéshozatali mód fontossága különbözött statisztikailag jelentős mértékben: az, hogy az önkormányzati képviselők döntenek a szervezet nevében, messze a helyi civil „pártokra” a legjellemzőbb (lásd 4. táblázatot). Ez arra utal, hogy e szervezettípus esetében válik szét a képviselők és a szervezet munkája a legkevésbé, a legnagyobb átfedés az ő esetükben található a tagság és a képviselők között. Nem meglepő ez, hiszen ezek azon választási szervezetek, melyeket jellemzően helyi politikusok, közéleti szereplők alapítottak, választási jelöltállítás célzattal, s melyek sikeresen be is jutottak a képviselőtestületekbe.

4. táblázat. Mennyire jellemző döntéshozatali eljárás az, hogy az önkormányzati képviselők döntenek a szervezet nevében? A válaszok megoszlása a szervezetek egyes típusaiban¹¹

Civil szervezet típusa	Inkább nem jellemző	Is-is	Inkább jellemző
Speciális érdekvédelmi	70%	22%	8%
Hagyományos civil	79%	7%	14%
Helyi civil párt	48%	13%	39%

Adataink arra utalnak, hogy a képviselőcsoport és a szervezet viszonya nem egyéses a civilek körében. A szervezetek 52%-ában egyáltalán nem válik szét a szervezet és a képviselőcsoport működése „a képviselők megszólalásai, akciói egyben a szervezetéi is”. 32% arról számolt be, hogy „bizonyos kérdésekben” szétválik a szervezet és a képviselőcsoport, míg 16% a szervezet és a frakció önálló működéséről számolt be. Helyi pártszervezetek esetén a civileknél valamivel nagyobb arányban beszélhetünk arról, hogy legalább valamennyire szétválik a helyi szervezet és képviselőcsoport működése. Míg a pártok esetén egy nagyobb létszámú képviselőcsoport (frakció) hajlamosabb függetlenedni az őt delegáló szervezettől, a civilek esetében nincs ilyen összefüggés. Egyértelmű viszont az is, hogy a civil szervezetek egyes típusait tekintve az érdekvédelmi szervezetekre jellemző a leginkább az, hogy szétválik a szervezet és a képviselők munkája.

2.5. Erőforrások és jövedelmek

A képviselettel rendelkező civil szervezetek működése szempontjából alapvető jelentősége van annak, hogy milyen erőforrások állnak a rendelkezésükre, s e tekintetben mennyiben vannak elmaradva a pártoktól. Kutatásunkban vizsgáltuk mind az infrastrukturális ellátottságot, mind a humán erőforrásokat (tagjaik valamint mozgósítható szimpatizánsaik létszáma, aktív tagjaik iskolázottsága), költségvetésük nagyságát valamint azt is, hogy bevételeik milyen forrásokból származnak.

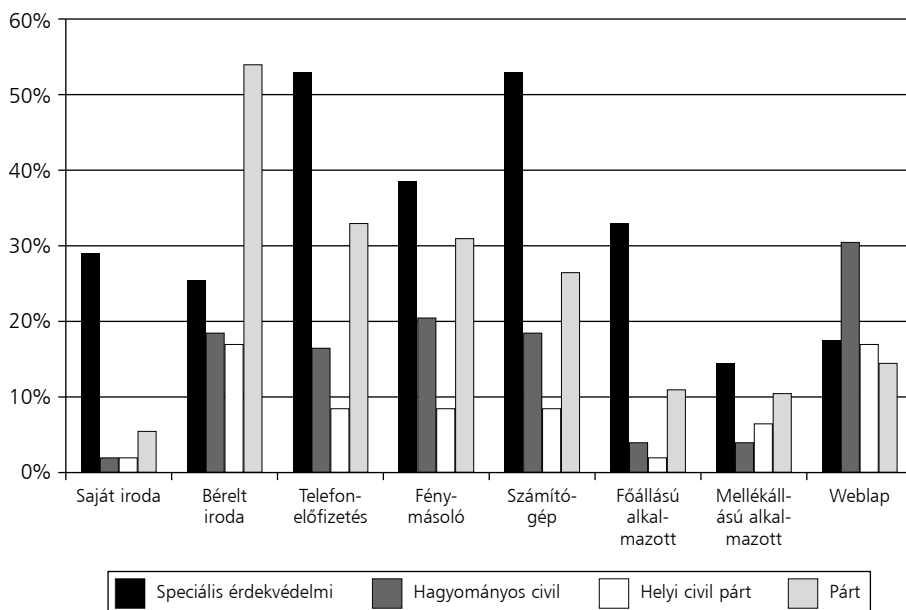
A szervezett, folyamatos működés egyik alapfeltétele egy, a szervezet rendelkezésére álló iroda, mellyel a civil szervezetek mindössze harmada rendelkezik (13%-uk saját tulajdonú irodával, 21%-uk bérelt irodával). A helyi pártszervezetek csaknem kétszer ekkora arányban (60%-ban) rendelkeznek viszont bérelt vagy saját irodával. Az irodák felszereltsége tekintetében azonban már nem ilyen nagy a lemaradás a pártok és civilek között: telefon előfizetéssel a pártok harmada, a civilek 28%-a rendelkezik, fénymásolóval a pártok 31, a civilek 24%-a, míg számítógéppel a civilek 29, s a pártok 27%-a. Mindez arra utal, ha egy civil szervezet rendelkezik irodával, akkor annak felszereltsége igen jónak mondható a pártokhoz képest, amelyek bár nagyobb arányban rendelkeznek irodával, azok felszereltsége sok esetben igen hiányos. Ami a szervezetek alkalmazottjainak számát illeti, a pártok és civil szervezetek ellátottsága szinte teljesen kiegyenlített: mind a pártok, mind a civil szervezetek 10%-a rendelkezik főállású alkalmazottal, s további 10–10%-uk rész munkaidős,

vagy más szervezettel közös alkalmazottat foglalkoztat. Különbség viszont, hogy míg a pártok kivétel nélkül egy vagy maximum két alkalmazottal bírnak, addig a mintába került néhány nagy civil szervezet (pl. megyei hatáskörű szervezetek) ennél több (3–6 fő) főállású és részmunkaidős alkalmazottat is foglalkoztatnak. Végül az internetes weblap tekintetében már a civil szervezeteké a vezető hely: a civil szervezetek nagyobb hányadára jellemző ugyanis az, hogy saját weblapot működtetnek (21%-uk), míg a helyi párt szervezetek esetében csak 15% ez az arány (4. ábra).

Jelentősek a civil szervezetek egyes típusai közti különbségek az infrastrukturális erőforrásokat tekintve. Az érdekvédő szervezetek ugyanis nemcsak a másik két civil szervezeti típushoz, hanem a pártokhoz képest is kiemelkedő mértékben rendelkeznek ilyen erőforrásokkal: e csoportban a legmagasabb a saját irodával rendelkező szervezetek aránya (30%) s további negyedük rendelkezik bérelt irodával. Összességében így az irodával rendelkezés tekintetében a helyi párt szervezetekhez képest már nem mutatnak lemaradást. A pártoknál is nagyobb arányban rendelkeznek viszont telefon-előfizetéssel (53%-uk), fénymásolóval (39%-uk) és számítógéppel (53%-uk). Harmaduk rendelkezik főállású alkalmazottal, 15%-uk részmunkaidős alkalmazottal, mely szintén a legmagasabb arány mind a pártokhoz, mind a hagyományos civil szervezetekhez s a helyi civil „pártokhoz” képest is.

Az infrastrukturális erőforrásokkal való ellátottság nem csak a helyi szervezetek típusával, hanem korukkal és a település méretével is szoros összefüggést mutat: minél idősebb egy civil szervezet annál több erőforrással rendelkezik, s ugyanez igaz

4. ábra. Civil szervezetek egyes típusai és a pártok infrastrukturális erőforrásokkal való ellátottsága

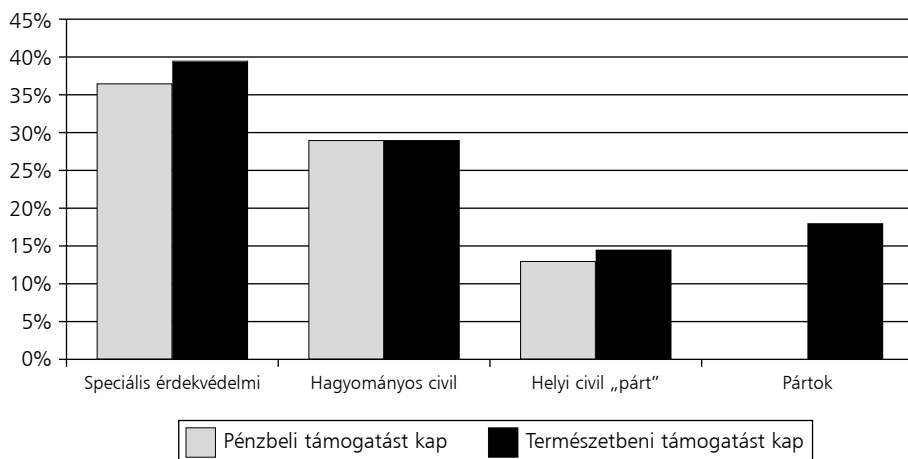
arra is, ha minél nagyobb településen található. Az összefüggések a helyi pártszervezetek esetén is állnak, azonban a településnagysággal való kapcsolat a pártok esetén sokkal erősebb. Például a 10 000 fő alatti településeken működő helyi pártszervezetek mindössze egynegyede rendelkezik – saját vagy bérelt – irodával, addig a 30 000 fő feletti településeken már több mint 3/4-ük. A civil szervezetek esetében ezen arányok 19% és 39%. A szervezet infrastrukturális erőforrásokkal való ellátottságának mértékét a civil szervezetek esetében sokkal inkább meghatározza a szervezet kora, a településmérettel való kapcsolat az ő esetükben gyengébb.

A civil szervezetek alig több mint negyede (27%-a) kapott pénzbeli támogatást az önkormányzattól, s hasonlóan alacsony arányban számoltak be (28%) természetbeni támogatásról¹² is. A pénzbeli támogatás összege a 2004. évben nagyjából a támogatást kapó szervezetek fele esetében kevesebb mint 100 000 forintot tett ki. A 400 000 forintnyi, vagy a feletti összeg már igen ritka: mindössze öt szervezet számolt be ennél nagyobb összegről. Mivel a pártok önkormányzati pénzbeli támogatására nincs mód, e kérdést számukra nem tettük fel. Természetbeni támogatásról a civil szervezetekhez képest kisebb arányban, kevesebb mint egyötödük számolt be. Itt általában kedvezményes bérű iroda jelenti ezt az önkormányzati támogatást.

A civil szervezetek egyes típusai közül a speciális érdekvédelmi szervezetek kapnak a legnagyobb arányban – mind pénzbeli, mind természetbeni – önkormányzati támogatást. Őket követik a hagyományos civil szervezetek, végül a helyi civil „pártok”. Utóbbi szervezetek már igencsak alulreprezentáltak az önkormányzati támogatást kapó szervezetek között (lásd 5. ábra).

Ami a humán erőforrásokkal való rendelkezést illeti, a civil szervezetek közül a speciális érdekvédelmi szervezetek tagsága – mind a formális tagok számát, mind

5. ábra. Önkormányzati természetbeni és pénzbeli támogatást kapók aránya szervezettípus szerint

azokét a tagokét tekintve, akik rendszeresen és aktívan részt vesznek a szervezet életében – a legmagasabb, s a helyi civil „pártok” esetében a legalacsonyabb. Ők jellemzően a kis taglétszámú, 25 fő alatti tagsággal rendelkező szervezetek közül kerülnek ki. Nagy, 70 fő feletti tagsággal rendelkezők pedig alig találhatók közöttük. Ezzel szemben a speciális érdekvédelmi szervezetek fele(!) nagy, 70 fő feletti taglétszámmal rendelkező szervezet. A hagyományos civil szervezetek e szempontból a köztes helyet foglalják el (5. táblázat).

5. táblázat. A szervezetek különböző típusainak megoszlása taglétszámuk szerint

Taglétszám-csoportok	Speciális érdekvédelmi	Hagyományos civil	Helyi civil „párt”	Pártok
25 fő alatt	18,0%	33,3%	45,8%	47,5%
25–69 fő között	32,8%	33,3%	45,8%	28,7%
70 fő felett	49,2%	33,3%	8,3%	23,8%

Érdekes, hogy míg a pártok esetében erős az összefüggés a település mérete és a szervezet nagysága között (mind a taglétszámot, mind az aktív taglétszámot tekintve, minél nagyobb a település mérete, annál nagyobb a szervezet taglétszáma), addig a civil szervezetek esetében nincs ilyen összefüggés. Mind a kis, mind a nagytelepüléseken hasonló arányban találhatók nagyobb és kisebb taglétszámú civil szervezetek is. A civil szervezetek esetében nem a településméret, hanem a szervezet típusa a döntő differenciáló tényező.

Rákérdeztünk arra is, a szervezet aktív tagságának hány százaléka rendelkezik főiskolai vagy egyetemi diplomával. A négy válaszlehetőség a következő volt: senki sem, a tagság kisebbsége, a tagság többsége, ill. mindenki. A pártok és civil szervezetek között szignifikáns különbség nem található e tekintetben. Mind a civil szervezetek, mind a pártok valamivel több mint felében a tagság kisebbsége, s valamivel kevesebb mint felében a tagság többsége rendelkezik diplomával. A mindenki, ill. senki válaszok aránya egyaránt elenyésző volt. A civil szervezetek közül az érdekvédelmi szervezetek tagsága esetén találhatunk valamivel alacsonyabb arányban diplomásokat. Ez minden bizonnyal azzal függ össze, hogy e szervezetek olyan, nem feltétlenül diplomához kötődő foglalkozási csoportokat képviselnek, mint pl. a gazdák vagy iparosok. A tagság iskolai végzettségét azonban a szervezet típusánál sokkal inkább a településméret határozza meg. A nagyobb településeken, az egyes szervezetek tagsága, akárcsak általában a teljes lakosság is, magasabb iskolázott.

A szervezetek erőforrásainak vizsgálata során rákérdeztünk arra is, hogy konkrétan mennyi pénzből gazdálkodnak az egyes szervezetek, azaz mekkora volt éves költségvetésük a 2004. évben.¹³ Ezután megvizsgáltuk, milyen a bevételeik szerkezete, azaz milyen forrásokból származnak a szervezetek bevételei.

A költségvetés tekintetében az eredmények megerősítik az eddigieket, vagyis azt, hogy a legtöbb erőforrással az érdekvédelmi szervezetek rendelkeznek. E szervezetek gazdálkodnak ugyanis a legnagyobb költségvetésből. Hozzájuk képest lényegesen kevesebből gazdálkodnak a hagyományos civil szervezetek, s még ennél is kevesebből a helyi civil „pártok”. Összesen 29 szervezet számolt arról be, hogy nincs költségvetése, s ezek legnagyobb arányban szintén a helyi civil „pártok” köréből kerültek ki. A pártok összességében valamivel kevesebb pénzből gazdálkodnak, mint a civil szervezetek, de az eredmények értékelésekor óvatosságra int az, hogy a pártok esetében a költségvetés nagyságát erősen meghatározza a település mérete, míg a civilek esetében nincs ilyen egyértelmű összefüggés. Igaz viszont mind a pártok, mind a civil szervezetek esetében, hogy minél nagyobb egy szervezet (minél magasabb a taglétszáma), annál nagyobb a költségvetése is. (6. táblázat).

6. táblázat. A szervezetek különböző típusainak megoszlása éves költségvetésük nagysága szerint

Költségvetésnagyságcsoportok	Speciális érdekvédelmi	Hagyományos civil	Helyi civil „párt”	Pártok
Nincs költségvetése (0ft)	7%	4%	19%	13%
100 000 ft alatt	15%	25%	37%	35%
100 000–1Millió ft között	33%	42%	27%	26%
1Millió ft felett	46%	29%	17%	26%
Összesen	100%	100%	100%	100%

Azt, hogy vajon honnan, milyen forrásokból származnak az egyes szervezetek bevételei úgy próbáltuk a kérdőívben körüljárni, hogy arra kértük az egyes szervezeteket nyilatkozzanak kilenc bevételi forrástípusról, mennyire jelentősek ezek a számukra. A felsorolt bevételi források a következők voltak: tagdíj, a tagok hozzájárulása (pl. autó, mobiltelefon, fénymásolás), társadalmi szervezetek támogatása, magánszemélyek és cégek adományai, önkormányzati támogatás, az országgyűlési képviselő irodája, a szervezet területi vagy országos szervezetének támogatása, saját működési bevétel, önkormányzati képviselők befizetései.

Azon túl, hogy mind a pártok, mind a civil szervezetek számára a legfontosabb pénzforrást a tagdíj jelenti, alapvető különbségek mutatkoznak a pártok és civil szervezetek között: a pártok bevételei között a vertikálisan áramló erőforrásoknak sokkal nagyobb jelentősége van (pl. felsőbb szervezet támogatásai), akárcsak a képviselőik befizetéseinek. Kisebb viszont az önkormányzati támogatás, és a magánszemélyek és cégek adományainak jelentősége. A tagok hozzájárulása mindkét szervezettípus esetében a második legfontosabb erőforrás volt, jelentősége hasonló mértékű a pártok és civilek esetében. Így elmondható, hogy összességében mind a pártok, mind a civilek saját köreiken belül képesek a legnagyobb mértékben erőforrásokat mobilizálni, ezen felül a pártok inkább a vertikális áramlások élvezői (országos pártszer-

vezet, országgyűlési képviselő), a civilek pedig inkább a lokális erőforrásoké (magán-személyek, cégek, önkormányzatok) (7. táblázat).

7. táblázat. Egyes erőforrások jelentősége a szervezetek különböző típusai között (átlagos értékek ötfokú skálán)

Egyes erőforrástípusok jelentősége, ötfokú skálán (átlag)	Speciális érdekvédelmi	Hagyományos civil	Helyi civil „párt”	Pártok
Tagdíj	3,2	3,1	3,3	3,5
Tagok hozzájárulása	2,9	3,2	3,8	3,2
Társadalmi szervezetek támogatása	1,9	1,6	1,3	1,1
Magánszemélyek és cégek adományai	2,4	2,8	2,6	2,0
Önkormányzati támogatás	2,5	2,0	1,4	1,2
Országgyűlési képviselő irodája	1,1	1,2	1,3	1,7
A szervezet területi vagy országos szervezetének támogatása	2,0	1,3	1,1	2,4
Saját működési bevétel	2,5	1,8	1,5	1,5
Önkormányzati képviselők befizetései	1,5	2,1	2,5	2,9

A civil szervezetek egyes típusai közötti különbségek azt mutatják, hogy a speciális érdekvédelmi szervezeteknek a leginkább differenciált a bevételi szerkezete: az önkormányzati támogatások mellett az ő esetükben a legjelentősebb a saját működési bevétel is. Talán ebből adódik – tehát abból, hogy több más forrásból is vannak jövedelmeik –, hogy a tagok hozzájárulása az esetükben nem játszik olyan jelentős szerepet, mint a hagyományos civilek és a helyi civil „pártok” esetében. Utóbbiak számára a tagok különféle hozzájárulása játssza messze a legfontosabb szerepet a felsorolt erőforrások közül. A civil szervezet kora erőforrásaik nagyságát valamint azok rendszerességét, kiszámíthatóságát is pozitívan befolyásolja. Minél régebben működik egy szervezet, annál több és annál rendszeresebben számíthat a különböző forrásokból származó jövedelmeire.

Összefoglalóan elmondható, hogy a legnagyobb mértékű erőforrásokkal a helyi szervezetek közül az érdekvédelmi szervezetek rendelkeznek. Ez azt mutatja, hogy ezen szervezetek a jellemezhetőek a legnagyobb fokú intézményesültséggel, kora a legmagasabb, a helyi társadalmakban magas fokú a beágyazottságuk, hiszen magas taglétszámmal rendelkeznek, erőforrásaik forrása a leginkább differenciált. Az önkormányzati politizáláson kívül más típusú tevékenységeik ellátásához sikeresen szereztek működésük során erőforrásokat. Erőforrásokkal való ellátottság tekinteté-

ben a hagyományos civil szervezetek állnak a második helyen, míg a civil „pártok” a harmadikon. Számukra az olyan típusú, intézményesült, szervezett működést biztosító erőforrásokra, mint egy iroda vagy alkalmazott nincs szükség (hiszen jórészt önkormányzati politizálással foglalkozó választási szervezetek), ill. még nem volt idejük azokat megszerezni. Jövedelmeik forrását tekintve elsősorban saját tagjaikra számíthatnak, más típusú forrásokat sokkal kevésbé képesek mobilizálni. Ez alacsonyabb társadalmi beágyazottságukra utalhat. Hozzá tartozik azonban mindehhez, hogy ezen szervezetek átlagosan a legfiatalabbak, s így nekik volt a legkevesebb idejük arra, hogy erőforrásokat halmozzanak fel.

Figyelemre méltó eredmény, hogy az erőforrásokkal való rendelkezés a civil szervezetek esetében sokkal inkább a szervezetek korával függött össze. Ha egy civil szervezet már régóta működik, évek óta részese a helyi közéletnek, képes erőforrásokat felhalmozni akár egy kis településen is, míg a pártok esetében, ahol az erőforrások sokkal inkább vertikálisan, az országos szint felől áramlanak, a település mérete sokkal inkább meghatározóbb e szempontból. Érthető módon, hiszen egy országos párt nagyvárosi helyi szervezetei sokkal jelentősebb szerepet játszanak a párt életében, mint kistelepülésen működő társaik (több választót képviselnek, nagyobb nyilvánosságot kapnak, helyi vezetőik ismertebbek stb.), s ennek köszönhetően sokkal inkább ellátottak erőforrásokkal.

2.6. Választási együttműködés az egyes szervezetek között

A kutatásunk egyik lényeges kérdése volt, hogy a képviselettel rendelkező civil szervezetekre, azok egyes típusaira mennyiben jellemző a választási szövetségek kötése más szervezetekkel. Alapvetően elmondható, hogy míg a mintába került helyi párt-szervezetek kétharmada, addig a civil szervezetek alig több mint harmada állított más szervezetekkel közös jelölteket a 2002-es önkormányzati választáson. Némileg meglepő, hogy a civil szervezetek egyes típusai között nem találtunk szignifikáns különbséget a közös jelöltállítás gyakoriságát tekintve. Bár a helyi civil „pártok” 40%-a indított mintánkban közös jelöltet/jelölteket más szervezetekkel, az érdekvédők és hagyományos civileknek pedig harmada, a különbség nem igazán jelentős. A döntő különbség abban van, hogy az érdekvédelmi szervezetek, ha választási szövetséget kötnek, jellemzően azt nem pártokkal kötik (pl. más típusú társadalmi vagy érdekvédelmi szervezettel) míg a helyi civil „pártok” szinte kizárólag pártokkal szövetkeznek. Úgy tűnik tehát, hogy a választási együttműködésre az egyes típusú civil szervezeteknek egyaránt, s csaknem hasonló arányban van szüksége. De míg az érdekvédő civil szervezetek, akik jellemzően egy-egy partikulárisabb csoportot képviselnek egy-egy településen belül, hogy növelni tudják szavazóbázisukat általában más civil szervezetekkel szövetkeznek, addig a civil „pártok”, melyek más dimenziókban is közelebb álltak a pártokhoz, a sikeres választási szereplés érdekében inkább a helyi pártokkal teszik azt. Ez utóbbi csoport esetén a pártokkal való szorosabb együttműködésre utal közvetett módon az is, hogy e szervezetek között találtuk a

legtöbb olyan szervezetet, amelyek esetében személyi átfedés van vezetőik és a pártok vezetői között. Kérdésünkre a helyi civil „pártok” fele nyilatkozott úgy, hogy vezetőik vagy aktív tagjaik között vannak, akik valamilyen pártban is tagsággal rendelkeznek, míg a speciális érdekvédő szervezetek valamint a hagyományos civil szervezetek esetében egyharmad volt ez az arány.

2.7. Kapcsolatok helyi közéleti szereplőkkel és a felsőbb szervezeti szintekkel

Külön kérdéssorozatban tudakoltuk, hogy a szervezetek vezetői, a szervezet képviseletében milyen gyakran találkoznak politikai, gazdasági és egyéb szervek vezetőivel. Előzetes feltételezésünk az volt, hogy a civil szervezetek a helyi pártoknál kiterjedtebb horizontális kapcsolatokkal rendelkeznek, s ezáltal egyfajta csatornaként is működhetnek más társadalmi érdekek megjelenítésére az önkormányzati politizálásban. A civil szervezetek vezetői a felsorolt csoportok közül leggyakrabban a település polgármesterével találkoztak, 12%-uk naponta-kétnaponta, másik 33%-uk havonta többször is találkozik a polgármesterrel. Szintén gyakoriak a találkozások az egyéb társadalmi szervezetek képviselőivel (35% havonta többször, vagy sűrűbben találkozik velük), illetve a kisebbségi etnikai szervezetek vezetőivel, kisebbségi önkormányzati képviselőkkel.

A találkozások mintázata részben eltér a civil szervezetek és a politikai pártok esetén. A pártszervezetek vezetői a civil szervezetek vezetőinél lényegesen gyakrabban találkoznak országgyűlési képviselőkkel, saját (párt)szervezetük megyei vezetőivel, valamint újságírókkal. Ugyanakkor a civil szervezetek vezetői gyakrabban konzultálnak speciális érdekvédelmi szervezetek (pl. szakmák, mozgássérültek) illetve más társadalmi szervezetek (kulturális, sport stb.) vezetőivel, vállalkozói szervezetek képviselőivel valamint a kisebbségi szervezetek, önkormányzatok képviselőivel is, mint a pártszervezetek vezetői. Ezek az adatok arra utalnak, hogy a civil és pártszervezetek kapcsolati hálózata részben eltér egymástól, a helyi pártszervezetek inkább a politikai irányába és „felfelé” építenek ki kapcsolatokat, a civil szervezetek pedig a civil szférában rendelkeznek gazdagabb kapcsolatrendszerrel. Ez részben igazolja hipotézisünket, azonban hozzá kell tenni, hogy bár a civil szervezetek vezetői statisztikailag jelentős mértékben gyakrabban találkoznak a helyi társadalom említett szereplőivel, mint a pártok vezetői, a találkozások gyakorisága a civilek körében sem igen nagy.

A civil szervezetek egyes alcsoportjai között is megfigyelhetünk bizonyos különbségeket, bár ezen eltérések csak egyes speciális relációkhoz kötődnek. Így például adataink szerint a helyi civil „pártok” a többi civil szervezetnél lényegesen gyengébb kapcsolatokat tartanak a kisebbségi szervezetekkel, míg az érdekvédő és a hagyományos civil szervezetek sűrűbb kapcsolatokat ápolnak a vállalkozói szervezetekkel (gazdakörök, kamarák, ipartestületek). Az érdekvédő szervezetek kétharmada tagja valamilyen területi vagy országos szervezetnek is, s vezetőik ezen területi szintek vezetőivel is viszonylag sűrűn találkoznak. A területi szervezettség a hagyományos civil szervezetek harmadára, a helyi civil „pártok” negyedére jellemző csak (8. táblázat).

8. táblázat. A szervezetek vezetőinek találkozási gyakorisága egyes személyekkel: a ritkán (soha ill. legfeljebb évente néhányszor) és a gyakran (havonta többször ill. naponta, kétnaponta) találkozó aránya a szervezetek típusaiban

Találkozások gyakorisága	Speciális érdek- védelmi	Hagyományos civil	Helyi civil „párt”	Pártok
Országgyűlési képviselőkkel				
– ritkán	58%	54%	57%	41%
– gyakran	15%	19%	28%	40%
A szervezet megyei szintjének vezetőivel (ha van)				
– ritkán	43%	a. e.	a. e.	21%
– gyakran	32%	a. e.	a. e.	43%
Vállalkozói szervezetek vezetőivel				
– ritkán	62%	66%	73%	75%
– gyakran	17%	18%	12%	8%
Egyes csoportok érdekeit védő szervezetek vezetőivel				
– ritkán	56%	67%	61%	77%
– gyakran	16%	14%	17%	6%
Kisebbségi önkormányzatok és szervezetek vezetőivel				
– ritkán	50%	51%	65%	59%
– gyakran	34%	23%	7%	13%
Egyéb társadalmi szervezetek képviselőivel				
– ritkán	30%	24%	27%	44%
– gyakran	29%	42%	35%	21%
Újságírókkal				
– ritkán	44%	42%	46%	38%
– gyakran	12%	37%	23%	37%

a. e. – Az arányok az alacsony elemszámok miatt nem számolhatóak ki (n < 30).

3. Következtetések

A képviselő-testületekben mandátumot szerző civil szervezetek rendkívül sokfélék.

A szervezetek első jellegzetes típusát az érdekvédő szervezetek alkották. Ezen szervezetek céljaikat tekintve partikuláris érdekek és csoportok képviseletét; vállalják, s ezen érdekek minél hatékonyabb védelmére szálltak be a helyi politikába. Az önkormányzati képviselettől több erőforrást, hatékonyabb érdekképviseletet vártak. E szervezetek esetében a politikai tevékenység csak egy volt több más tevékenységek mellett. Ezt mutatja, hogy e szervezetek rendelkeztek a leghosszabb civil előélettel, s az, hogy tagságuk és önkormányzati képviselőik e szervezetek esetében váltak a leginkább szét egymástól. A szervezetek kora esetükben volt a legmagasabb, sokan közülük a helyi társadalmakban már évek óta aktívan tevékenykedő szervezetek voltak. Intézményesültségük, szervezettségük foka magas, erőforrásokkal jól ellátottak, s jövedelmeiket igen sokféle forrásból szerzik. Más típusú szervezetekhez képest

fontos jellegzetességük az is, hogy jövedelmeik nagy mértékben függetlenednek a közvetlen tagságtól, azok hozzájárulási képességeitől.

A hagyományos civil szervezetek alkották a civil szervezetek második jellegzetes csoportját. Jellemzően a hagyományos civil és lokális értékek képviselőit vállalták fel, sok esetben ideológiájuk is ezen értékekhez kapcsolódott. A politikához fűződő viszonyukat tekintve köztes helyet foglaltak el az érdekvédő szervezetek és a helyi civil „pártok” között.

A helyi civil „pártok” alkották a képvisellel rendelkező civil szervezetek harmadik jellegadó típusát. E szervezetek olyan helyi szervezetek, melyek főként az önkormányzati képviselet céljával alakultak meg (sok esetben választási szervezetekről van szó, melyek pl. egy polgármesterjelölt támogatására jöttek létre), ideologizáltságuk foka magas, célkitűzéseik átfogóak. Általában jellemző rájuk, hogy fiatalok, nincs vagy rövid a civil előéletük, a szervezet és a képviselők munkája jellemzően nem válik el egymástól. Politikához való közelségük alacsonyabb társadalmi beágyazottsággal és erőforráshiánnyal párosul. Taglétszámukat, szerveztségüket tekintve e szervezetek vannak a leginkább elmaradva az érdekvédő szervezetektől.

A civil szervezetek egyes típusai közül a leginkább a helyi civil „pártok” rokoníthatók a helyi pártszervezetekkel. Vizsgálatunk szerint funkcióik hasonlóak, tagjaik minden bizonnyal szorosabb kapcsolatot ápolnak/ápoltak a helyi pártokkal, ám fontosnak tartják (erre csak közvetve voltak adataink), hogy kifelé, ill. önképükben elkülönítsék magukat a pártoktól. A civil szervezetek másik két típusa – a különböző vizsgált dimenziókban eltérő mértéken ugyan, de – jobban elkülönül a helyi pártszervezetektől. Azonban azt az alapvető feltételezésünket, hogy ezek a civil szervezetek a pártokénál hatékonyabban szélesíthetik az önkormányzati döntéshozatalra gyakorolt civil kontrollt, s elősegíthetik a különböző helyi érdekek minél jobb becsatornázását az önkormányzati politikába, a szervezetek kapcsolatainak vizsgálata csak részlegesen erősítette meg.

Jegyzetek

- 1 Jelen tanulmány egy 2004 őszi és 2005 tavaszi folytatott kérdőíves kutatás eredményei alapján készült, melyet a Tocqueville Kutatóintézet folytatott a Nemzeti Civil Alapprogram valamint a „Local Government and Public Service Reform Initiative” támogatásával.
- 2 Az adatok forrása a bevezető egészében, ha külön nem jelöljük: BM OVI.
- 3 Erre utal, hogy a pártok egymással kötött szövetségeinek száma is csökkent az utóbbi két választás között.
- 4 Településtípusonként nézve a választási eredményeket pl. a megyei jogú városokban a képviselői mandátumok felét, a polgármesteri mandátumok 60%-át már szövetségek szereztek meg 2002-ben. (Kákai 2004.)
- 5 Az alapsokaság meghatározásakor képviselettel rendelkezőnek tekintettük azon szervezeteket is, melyek más szervezetekkel közösen juttattak be sikeresen jelöltet/ jelölteket a képviselő-testületekbe, akkor is, ha az adott képviselő/ képviselők ténylegesen a jelölő koalíció egy másik szervezetéhez tartoznak. Ennek módszertani okai voltak. Részletesebb információ a 6. lábjegyzetben.

- 6 A válaszolási arány a pártok esetében csak egy hajszálnyival volt kisebb (31%) mint a civil szervezetek esetében (33%), s a végső minta településnagyság szerint is igen jól közelítette az eredeti megoszlásokat. Az adatok megbízhatóságáról, valamint az ilyen típusú felvételek – ti. ahol a megfigyelési egységek szervezetek – módszertani sajátosságairól és tanúságairól részletesen tájékozódhat a www.helyidemokracia.hu című honlapon. Itt a felvétel módszertani dokumentációja is megtalálható.
- 7 Ide tartoznak a nyugdíjasok, nagycsaládosok, mozgáskorlátozottak érdekvédelmét ellátó szervezetek, a környezetvédelmi egyesületek, gazdakörök, iparos egyesületek, polgárőr, üdülő egyesületek stb.
- 8 A kisebbségi szervezetek speciális helyzete és szerepe alapján véve indokolhatta volna önálló csoportként való kezelésüket, azonban e szervezetek alacsony elemszáma (N= 19) ezt nem tette lehetővé.
- 9 A választási évek közé nem számítottuk a rendszerváltáskor, vagyis az 1990-es választási évben megalakult szervezeteket.
- 10 A medián használatát az indokolja, hogy a néhány, a mintába került nagyon idős szervezet (1888-ban, 1912-ben és 1925-ben alakult, az érdekvédelmi szervezetek közé tartozó három civil szervezet) kora az átlagot túlságosan eltorzította volna. Ezt a szélsőséges értékekből adódó torzítást a medián kiszűri.
- 11 Az ötfokú skála két-két szélső értékét összevontuk, s három kategóriát képeztünk a válaszlehetőségekből: 1-es és 2-es érték: „Inkább nem jellemző”; 3-as érték: „jellemző is és nem is”; 4-es és 5-ös érték: „Inkább jellemző”.
- 12 A természetbeni támogatás legelterjedtebb formája az iroda-, terem-, ill. különböző más rendezvények számára biztosított helyiséghasználat ingyenes vagy kedvezményes formában. Ilyen típusú támogatásokról 34 szervezet számolt be. Ennél kevésbé elterjedt az irodai felszerelések, fénymásolási lehetőségek, telefonhasználat biztosítása, melyről 13 szervezet számolt be.
- 13 A költségvetés nagyságát firtató kérdés esetében kaptuk a kérdőív összes kérdése közül az egyik legnagyobb arányú visszautasítást: a szervezetek több mint 16%-a nem válaszolt e kérdésre. Tanúságos, hogy a pártok részéről megnyilvánuló bizalmatlanság kétszer akkora volt, mint a civil szervezetek esetében.

Irodalom

- Bocz János–Sághi Tamás** (2003): *Az önkormányzatok döntéshozói, 1990–2002*. Társadalomstatistikai füzetek 40. Budapest: KSH.
- Kákai László** (2004): *Önkormányzunk értetek, de nélkületek! Pártok és civil szervezetek a helyi önkormányzatokban*. Budapest: Századvég Kiadó.

HÁLÓZATOK FEJLŐDÉSE ÉS FEJLESZTÉSE

Paweł Jordan¹

■ Szükség van-e hálózatokra?

■ A helyi közösségek fejlődése különbözőképpen mehet végbe, pl. kaotikusan, rendszertelenül és bármilyen vezérlőelv nélkül, vagy tudatosan, tervezetten, egy kiforrnt elképzelést követve. Számos kiadvány foglalkozott már a helyi közösségek fejlesztésének módszereivel és mikéntjével. Ebben a dolgozatban egy nagyon egyedi módszert szeretnék bemutatni, amely a már jól bevált módszerek különböző közösségekben való elterjesztésén és a tapasztalatok megosztásával egy új minőségi szint elérésén alapszik. Itt kimondottan a „buborékszerű” változásra gondolok, ami sok esetben nem lesz életképes, amennyiben kizárólag a helyi közösség mobilizációjára épül. Vagyis HÁLÓZATOK alakítására gondolok. Ezt a módszert a világszerte sikerrel alkalmazzák: például így szervezik a mozgássérült gyerekek Speciális Olimpiáit a világ számos országában, de így jöttek létre az Állampolgári Tanácsadó Központok² Nagy-Britanniában (e példát követve alakultak meg a lengyelországi Állampolgári Tanácsadó Központok,³ amelyek már 20 településen működnek), az Önkéntes Központok Hálózata⁴ vagy a CAL⁵ (Helyi Kezdeményezések Központja). Természetesen amikor a különböző hálózatok alakítására gondolok, ebbe a különböző tapasztalatcserére vonatkozó megállapodásokat és a mások tapasztalatát felhasználó saját munkánk fejlesztését is beleértem. Többek között így alakult meg a lengyel Civil Képzők Egyesülete.⁶

Sok emberrel találkoztam, akiknek komoly kétségeik vannak bizonyos ötletek vagy elképzelések tudatos és tervszerű fejlesztésével, illetve a tapasztalatcseré hasznosságával kapcsolatban, ellenben erősen hisznek az önfejlődésben és az olyan alulról jövő önálló kezdeményezésekben, ami bárminemű „külső” beavatkozás nélkül

történnék. Elképzeléseik szerint spontán fejlődés során állampolgári szerveződéseket jönnek létre, amelyeket nem felülről határoznak el, mi több, nem egy kívülálló szervezet ellenőriz. Ez a megközelítés, annak ellenére, hogy nagyon vonzó, hiszen azt feltételezi, hogy öntudatos, tetterre kész, felelős és jól szervezett emberek mindenhol nagyszámban vannak, a következő dolgokat nem veszi figyelembe:

1. Nem teszi lehetővé a bevált modellek, módszerek és kipróbált megoldások együttműködésen alapuló szisztematikus átadását.
2. Az ilyen kezdeményezések rendszerint a sötétben tapogatózva, külső segítség nélkül találják meg az előre vívó utat, s általában másokhoz hasonló eredményre jutnak hosszú próbálkozások és hibák sora után.
3. Számos településen a helyi közösségnek impulzusra van szüksége a cselekvéshez. Ilyen impulzus lehet egy más helyen jól működő példa. Ekkor beindul a folyamat: „Hisz ez működik! – ha máshol már működik, akkor nekünk is sikerülni fog.”

Ugyanakkor nem vagyok elvakult híve a mindenáron való hálózatosodásnak. Nagyon sok jó szervezet működik függetlenül és önállóan helyi, regionális és országos szinten anélkül, hogy bármilyen hálózathoz tartoznának. Gyakran igénybe vesznek különböző képzéseket és egyéb segítséget, de megőrzik különállóságukat. Mások számos esetben ingerülten reagálnak az olyan szavakra, mint „hálózat”, „szövetség”, vagy „koordináció”. Ezzel együtt néhány év óta megfigyelhető az, hogy a szervezetek inkább összekapcsolódnak, mintsem hogy külön dolgozzanak. Lengyelországban ilyen, a szervezetek összefogását elősegítő szerepet töltenek be mindegyiknél a SPLOT Hálózatban résztvevő Nonprofit Szolgáltató Központok⁷ és más szektorfejlesztő szervezetek, mint például a FIP Egyesület.⁸ De e szervezetek fejlesztő munkája nem tárgya ennek a tanulmánynak. Jelen írásom központi témája a hálózatok építése. A hálózat véleményem szerint nagyon hatékony eszköz a bevált megoldások elterjesztéséhez, a már kidolgozott módszerek alkalmazásához, ugyanazon hibák elkövetésének elkerüléséhez és az értékes tapasztalatok kicseréléséhez. A hálózatok és a különböző együttműködési formák kialakításban a társadalmi fejlődés óriási lehetőségei rejlenek, de sajnos ma még ezek a formák kevésbé (el)ismertek. Éppen ezért tanulmányom célja meggyőzni az olvasót az ilyen típusú struktúrák szélesebb körű alkalmazásával járó előnyökről, valamint bemutatni azt hatalmas lehetőséget, ami a helyi közösségek okosan átgondolt és már kipróbált megoldásokon alapuló fejlődésében/fejlesztésében rejlik.

A hálózatok két alapvető formájáról beszélhetünk:

- A közös modellen alapuló hálózatok (pl. Önkéntes Központok Hálózata, CAL-Hálózat, Községi Alapítványok Hálózata,⁹ Állampolgári Tanácsadó Központok, Élelembankok,¹⁰ Nonprofit Szolgáltató Központok);
- A közös célon és érdekeken alapuló hálózatokról (pl. azon szervezetek hálózata, amelyek mozgássérültekkel foglalkoznak, környezeti neveléssel, falusi oktatással stb.).

Nem foglalkozom koalíciókkal és szövetségekkel, amelyek főcélja nyomásgyakorlás, illetve változás elérése egy adott jogi helyzetben, a közigazgatás működésében vagy egy probléma társadalmi megítélésében. Ilyen lehet például a Korrupcióellenes Koalíció,¹¹ a különböző civil szervezetek helyi és regionális szövetségei stb. Az ilyen hálózatok természete inkább a koalíciókhoz hasonlít, azaz céljuk a közös elképzelések megvalósítása és a nyomásgyakorlás mintsem a tapasztalatcseré és a jobb szolgáltatások kiépítése helyi szinten. Néha a hálózatoknak „vegyes” természetük van, azaz a nyomásgyakorlás összekapcsolódik a szakmai tapasztalatcserével, de összességében a nyomásgyakorlás dominál.

Dolgozatomban mindenekelőtt saját tapasztalataimra szeretnék támaszkodni, melyet számos hazai és nemzetközi hálózat létrehozásában résztvevőként szereztem, ugyanakkor más vezetők és szakemberek tapasztalataiból is merítek. Természetesen a hálózatok építésében a siker vagy a kudarc sok tényezőtől függ és ezeket a szeretném elemezni ebben az írásban.

Felelősségteljesen válaszolnunk kell arra a kérdésre, hogy szükség van-e hálózatokra. Az én válaszom – IGEN, a hálózatokra szükség van, sőt nélkülözhetetlenek. Számos jó programot és működési formát lehetne sikeresen átadni és alkalmazni Lengyelország más területein is, de ez mégsem történik meg. Nem történik meg, mert nincs meg a terjesztés „eszköze”, nincs ember, aki idejét és energiáját arra fordítja, hogy az adott példát más területére átvigye. Úgyszintén nincs meg az a személy, aki a hasonló területeken, pl. környezetvédelemmel, családon belüli erőszak áldozataival vagy a mozgássérültekkel dogozó szervezetek összekapcsolásáért erőfeszítéseket tenne. A magányosan működő szervezetek nem hasznosíthatják mások tapasztalatait pedig gyakran ugyanazokkal a problémákkal és nehézségekkel találkozhatnak. További fontos, ha nem a legfontosabb tényezője a hálózatok szükségességének az érzelmi támogatás. A magárahagyatottság érzése nagyon gyakran kíséri a saját környezetük megváltoztatásáért tevékenykedő embereket. Ez kiégéshez és a további munkához szükséges motiváció elvesztéséhez vezet. A hálózatok természetes érzelmi támogatást nyújtó csoportokká válnak a hasonló problémákkal küszködő emberek összefogásán keresztül.

Gyakran akadályozza a hálózatok fejlesztését a pénz és az ilyen kezdeményezések fontosságát felismerő adományozók hiánya. Természetesen Lengyelországban voltak és vannak bevált példák átadására és hálózatok létrehozására irányuló próbálkozások. Itt külön kiemelendő a Stefan Batory Alapítvány,¹² amely már számos bevált modell elterjesztését célzó programot indított. Szintén fontos megemlíteni a Stefan Batory Alapítvány által támogatott hálózatokat: Önkéntes Központok, Nonprofit Szolgáltató Központok, CAL, Közösségi Alapítványok, és a Állampolgári Tanácsadó Központok. Ugyanakkor Nagy-Britanniában a központi kormányzat nagyon sok hasonló hálózatot támogat jelentős forrásokkal – ez Lengyelországban ma szinte elképzelhetetlen. A különböző minisztériumok természetesen elismerik a civil struktúrák fontosságát, de ezzel általában a téma le is van zárva.

Dolgozatomban nagy figyelmet szentelek a már kidolgozott működési modellel rendelkező és ezt tudatosan más helyi közösségekben terjeszteni kívánó hálózatoknak, valamint a közös célokon alapuló hálózatoknak. A meglévő különbségek ellenére, mindkét struktúra sok közös vonást mutat, így együtt kezeltem őket.

A következő fontos okok miatt érdemes együttműködésen alapuló hálózatokat alakítani:

- Helyi közösségeknek nyújtandó jobb szolgáltatások kialakítása, amely mások tapasztalatainak felhasználásán alapul.
- A hálózat egyes tagjainak különböző értékeit, tudását és potenciálját kamatoztatni saját munkánkban.
- Közös politika és megközelítés kidolgozása a negatív társadalmi és politikai jelenségekkel szemben.
- Egymás kölcsönös érzelmi támogatása.

A hálózatok fajtái

Mind a közös működési modellen, mind a közös célokon alapuló hálózatokat vizsgálhatjuk aszerint, hogy mennyire előrehaladott a hálózati struktúrák kialakítása. Nagyon fontos a hálózatokról való gondolkodásban, hogy a célok összetettsége és a partnerek közötti kapcsolatok erőssége nagyon különböző lehet és nincs egy „elvé” jó megoldás.

1. Első szint – egyszerű információcsere, nincsenek kölcsönös elvárások, könnyű be- és kilépni a hálózatból. Nevezzük ezt a szintet információs hálózatnak. Ez egyértelműen a közös célokon alapuló hálózatokhoz illik jobban.
2. Második szint – tapasztalatcsere és közös projektek, kialakul az informális koordináció és létrejönnek a közös, de írásban nem megfogalmazott együttműködési szabályok. Nevezzük ezt a hálózatot koordinációs hálózatnak.
3. Harmadik szint – kialakul a tevékenységek precíz koordinációja, a tevékenységek közös sztenderdjei, a partnerek együttműködésének írott szabályai. Nevezzük ezt a hálózatot együttműködési hálózatnak.

Egyik szint sem jobb vagy rosszabb a másiknál. Ugyanakkor a megkülönböztetés lehetővé teszi, hogy elhelyezzük magunkat egy hálózatfejlődési folyamatban és meg tudjuk határozni, hogy mit szeretnénk megváltoztatni. A hálózatokat azért alakítják, hogy a tagok közösen oldjanak meg problémákat, felhasználják egymás erőforrásait, kicseréljék tapasztalataikat, jobban koordinálják tevékenységüket stb. A hálózati tagok a közösen kidolgozott célokért tevékenykednek, közösen kidolgozott döntési mechanizmusok szerint irányítják a hálózat munkását, közös feladatokat hajtanak végre és közös a tevékenységük. Az egyes tagoktól elvárható, hogy saját erőforrásaikkal is részt vegyenek a hálózat működésében. A tagok egymástól való függése természetesen lehet állandó vagy ideiglenes az adott helyzet és a hálózati együttmű-

ködés fent említett három formája szerint. A különbség a három forma között elsősorban a tagok egymásközi viszonyában, a célokban és tevékenységekben, illetve a megállapodásokban van. A következő szempontok alapján vizsgálhatjuk őket:

- A célok összetettsége – az együttműködés célja különböző szintű lehet az egyszerű információcserétől egészen a bonyolult feladatokig és problémák közös megoldásáig.
- A tagok kapcsolatainak a mélysége – a kötődés mértékét a a közös célok, feladatok, döntéshozási mechanizmusok és a közös munkára fordított erőforrások jelzik.
- A megállapodások formalizáltsága – a formalizáltság a tagok között magában foglalja a tevékenységi körre, a taktikára és a különböző mechanizmusokra vonatkozó szabályokat és megállapodásokat.

AD. 1. A meglehetősen lazán együttműködő szervezeteket *információs hálózatnak* hívjuk. Az ilyen típusú együttműködésnek főleg az információcsere a célja. A tagok jelentősebb nehézségek nélkül léphetnek be és hagyhatják el a hálózatot, anélkül, hogy ezzel nagyobb hatást gyakorolnának az együttműködésre. A belső mechanizmusok és struktúrák nagyon informálisak. A szervezetek szinte egyáltalán nem mondanak le saját függetlenségükről. Az erőforrások megosztása elsősorban az ötletek és elképzelések, hírek és jelentések cseréjén keresztül valósul meg. Gyakran nehéz kikapartani a hálózat létezését, mert nem követel külön irodát vagy épületet. Az adott szervezet tagja lehet több különböző hálózatnak nagyobb pénzügyi ráfordítás nélkül is. A hálózati összeköttetések hasznosak lehetnek az egymástól távollévő szervezetek erőforrásainak és tudásának felhasználásához. A potenciális partnereket elválasztó távolság nem teszi lehetővé a szorosabb együttműködést, de nem akadályozza az információ- és tapasztalatcserét. Ezen a téren kitűnő lehetőségeket kínál a nagyon dinamikusan fejlődő internet. A konkrét helyi problémák megoldásában óriási szerepe van a már bevált modellek hasznosításának. Az emberek szívesen osztják meg sikereiket. A társadalmilag kirekesztett csoportokkal, a mozgássérültekkel vagy idősebbekkel való foglalkozás területén számos jól működő modell létezik, amelyekből inspirációt/ötleteket meríthetünk. Emellett az adott modell bevezetéséhez szakmai segítséget is kaphatunk. A helyi szinten egyedül dolgozó emberek gyakran merítenek erőt és energiát a hasonló problémákkal küzdő szervezetekkel való kapcsolattartásból, legyenek azok itthon vagy külföldön. A kölcsönös támogatás miatt hoznak létre hálózati partnerséget az egy ágazatban dolgozó szervezetek.

AD 2. Az egymással szorosabb kapcsolatban lévő, közösen tevékenykedő szervezeteket *koordinációs hálózatnak* nevezzük. A tagság stabilabb, és nagyon fontos, hogy ki lép be a partnerségbe, illetve, hogy mi történik, ha az egyik tag elhagyja a hálózatot. A koordináció mechanizmusai és struktúrája írásban vagy szóban rögzített. Minden tagnak le kell mondania az önállóságának bizonyos részéről, amely háttárral lehet belső alapelveire/működésére. Az ilyen típusú együttműködésnél minden tagtól elvárható, hogy saját erőforrásainak egy bizonyos részét a koordinációra

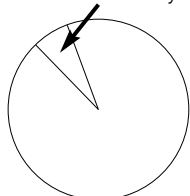
fordítsa, legyen az emberi erőforrás, idő, pénz vagy eszközök. Ezt a fajta partnerséget már könnyebb észrevenni, hiszen a feladatai és a működése az előbbinél kézzelfoghatóbb mechanizmusokat és struktúrákat igényel.

AD 3. Az együttműködési hálózatban a tagszervezetek szorosan össze vannak kötve. Céljuk konkrét, gyakran összetett és hosszú távú. A tagság nagyon stabil. A tagok felvétele és elvesztése komoly kérdéssé válik és alapvető változásokat hozhat a partnerségben, beleértve a partnerség teljes kudarcát. Az együttműködés mechanizmusai és struktúrája szinte mindig írásban rögzítettek, gyakran jogi dokumentumok formájában. Minden tagszervezet önállóságának jelentős részéről mond le az együttműködés javára: ezzel párhuzamosan az együttműködésben a tagokat képviselők jelentős döntéshozó hatalmat kapnak. A tagok erőforrásaik jelentős részét áldozzák az együttműködésre, emiatt pontos elemzésre van szükség mielőtt a szervezet a részvétel mellett dönt. Az együttműködés nagyon könnyen észrevehető helyi vagy regionális szinten, sok esetben a hálózati tagság sokkal egyértelműbb, mint maga a szervezet önálló léte.

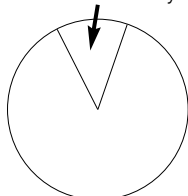
A fentiek a partnerség három formája, nem pedig fokozatok. Minden a szervezetünk igényeitől függ. A partnerség egy folyamat, így változó, rugalmas és élő. A fenti formák között nincs legjobb és legrosszabb, és az a forma, ami egy-egy

Információs hálózat	Koordinációs hálózat	Együttműködési hálózat
Nincs koordinációs központ.	Megjelennek a koordinációs központ egyes funkciói.	Állandó koordinációs központ.
Nincsenek meghatározott tagsági kritériumok.	A tagság alapelvei meghatározottak.	Pontosan meghatározott tagsági kritériumok.
Szükség szerinti kommunikáció a tagok között.	Rendszeres kommunikáció a tagok között.	Állandó és gyakori kommunikáció a tagok között.
Nincsenek működési sztenderdek.	A működés alapvető sztenderdjei és szabályai meghatározottak.	Pontosan meghatározott működési sztenderdek.
Nincsenek közös projektek.	Időnként vannak közös projektek.	Rendszeres közös projektek.
A tagok nem fordítanak saját erőforrásaikból a közös tevékenységekre.	Rendelkezésre állnak bizonyos erőforrások a közös tevékenységekre.	Minden tag erőforrásainak bizonyos részét a hálózat közös tevékenységére fordítja.

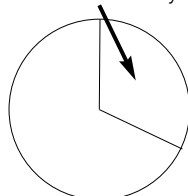
Az együttműködésre fordított idő aránya

Az együttműködésre fordított idő aránya

Az együttműködésre fordított idő aránya

helyzetben beválik, nem feltétlenül jó egy másik helyzetben. A veszélyek, melyek a másokkal való együttműködés során leselkednek ránk, nagymértékben függenek az együttműködés formájától. Az információs hálózatok esetében ezek a veszélyek minimálisak, de a partnerek közötti kapcsolatok szorosabbá válásával növekszenek.

A meghatározott tevékenységi modellen alapuló hálózatok természetüknél fogva nem maradhatnak meg az információcsere szintjén. Szükség van valamilyen koordinációra és együttműködési szabályokra. Ugyanakkor a közös célokra és érdekeken alapuló hálózatok nyugodtan dolgozhatnak a három közül bármelyik szinten (lásd táblázat).

A hálózat

A létrehozás folyamata

A hálózatok egyik lehetséges formája a meghatározott tevékenységi modellen alapuló hálózat. Az adott modellnek, függetlenül attól, hogy mennyire kidolgozott, megvannak a maga egyedi vonásai, amelyek megkülönböztetik más programoktól és szervezetektől. Ami talán ennél is fontosabb, hogy a modell van annyira általános, hogy másik közösségekbe átvihető legyen.

A másik széles körben elterjedt hálózati forma a közös célokra és érdekeken alapuló hálózat. Ezek esetében a hálózat létrehozása alatt az önállóságukat teljes mértékben megőrző tagok által meghatározott együttműködés kereteinek a kidolgozását és elfogadását értjük.

A mennyiben a hálózatok létrehozásának egyes szintjeire gondolunk, akkor a következő szinteket különböztethetjük meg:

1. Szint – Megalakítás

- A tevékenység közös kereteinek kidolgozása;
- Közös értékek és munkamódszerek megfogalmazása;
- Megállapodás az alapelvekről és az együttműködés formáiról.

2. Szint – Fejlődés/Fejlesztés

- A célok és az irányok meghatározása;
- A hálózati tevékenység és fejlesztését koordináló központ megalakítása;
- A hálózat promóciós, képzési és fejlesztési mechanizmusainak kidolgozása;
- A tagsági kritériumok felállítása – tagok felvétele (és eltávolítása).

3. Szint – Állandó tevékenység

- Partnerek jól működő hálózatának kialakítása és fenntartása – struktúrák és tevékenység.

Koordinációra, együttműködésre és információcserére vonatkozó mechanizmusok kidolgozása;

A hálózat és az egyes tagok munkájának minőségének és eredményességének monitoringja.

AD A. Az együttműködés kereteinek kidolgozása – közös értékek és célok

Ha tudatosan akarunk együttműködési hálózatot alakítani, akkor azzal kell kezdenünk, hogy meghatározzuk, hogy mi az, ami közös az adott hálózat számára és mi az, ami nem. Egy kívülálló ember számára könnyen észlelhetőnek kell lennie, mi az, ami egyedi a hálózatban és irányt ad a hálózati működésnek. Továbbá a közös modellen alapuló hálózatok esetében a hálózat nevét és logóját is könnyen fel kell ismernünk. De ahhoz, hogy egy ilyen hálózatfejlődési folyamat elkezdődjön, szükség van a tagok közötti kölcsönös bizalom alapszintjére.

A közös problémák megoldási lehetőségeinek megvitatása, mint például a falusi gyerekek vagy a nyugdíjasok helyzete, elengedhetetlen a potenciális partnerek számára, hogy megtalálják a helyüket és érdekeltnek legyenek a hálózat megalakításában. Sok probléma nagyon összetett természetű (mint például a vidékfejlesztés), ezért szükséges eldönteni, hogy milyen konkrét kérdésben kívánunk majd együttműködni és milyen mélyen akarunk foglalkozni a problémával. A megállapodás feltétele, hogy a partnerek tisztázzák ki hogy közelíti meg az adott problémát, illetve, hogy konszenzusra tudjanak jutni a probléma meghatározásában.

Ebben a fázisban átgondolandó:

- Hogyan fog a hálózat a leendő partnerszervezetek életében megmutatkozni?
- Ki az, aki a kiválasztott közös problémát befolyásolni tudja? Kinek állnak rendelkezésére ehhez szükséges erőforrások?
- Milyen elvi vagy más jellegű különbözőségekkal kell számolnunk a partnerek között?
- Hogyan látják egymást és a szervezetek közötti kapcsolatokat a leendő partnerek?
- Milyen sajátos érdekek fűzik az egyes partnereket ahhoz, hogy összekapcsolódjanak?
- Még kit kellene bevonni és miért?
- Miféle nézőpontokat és helyzeteket vettünk számításba, és melyeket nem?
- Milyen konfliktusokra számítsunk?
- Hogyan induljunk neki?

SPLIT HÁLÓZAT. A SPLIT hálózat létrehozásának első három évében közös értékeken és közös működési modellen alapult a tevékenységünk. A fő probléma amely bizonyos keretet nyújtott a hálózat tevékenységének, az állampolgári kezdeményezések és civil szervezetek fejlődésének támogatása volt. Az ilyen általánosan meghatározott kérdés megkövetelte, hogy meghatározzuk: mit értünk állampolgári kezdeményezések és civil szervezetek alatt, valamint azt, hogy milyen típusú támogatásra van

szükségük, hogy sikeresen fejlődjenek. Bizonyos minimális elvárásokat (sztenderdek) meghatároztunk a Phare-022-es programban, amely 1993-tól két éven át öt városban támogatta az ilyen típusú szervezetek [nonprofit szolgáltató központok] felállítását és működését. De az igazi munka azon, hogy mit jelent SPLOT hálózati tagsággal rendelkező nonprofit szolgáltató központnak lenni, akkor kezdődött, amikor más szervezetek is be akarta lépni a hálózatba. Fontos döntést kellett hoznunk: zárt hálózat maradunk és nem engedünk be másokat avagy nyitottak leszünk és beengedjük az új tagokat. Úgy döntöttünk, hogy egy új formát dolgozunk ki, amely lehetővé teszi a hálózat új tagokkal való bővítését. Igazából csak ekkor kezdődött el a fárasztó munka annak meghatározásán, hogy milyen szervezeti keretbe akarjuk az új tagokat felvenni és hogy pontosan mit is jelent az általunk létrehozott nonprofit szolgáltató központ. A tagokkal szemben támasztott minimális követelmények kidolgozása majdnem két teljes évet vett igénybe.

Akkor kezdtük el a párbeszédet a potenciális új tagokkal, amikor már tisztáztuk, hogy mit ajánlunk nekik. Az egész folyamat öt új tag felvételével végződött 1999-ben. Visszatekintve azt gondolom, hogyha nem a hálózat új tagokkal való bővítése mellett döntünk, akkor munkánk sikeressége folyamatosan csökkent volna. A potenciális tagok egy idő után egy új, a mi hálózatunkkal konkuráló hálózatot hoztak volna létre. Az új hálózat a SPLOT-tal szembenálló és csalódott emberekből állt volna, akiket általuk ismeretlen okok miatt nem engedtek be.

ÖNKÉNTES KÖZPONTOK HÁLÓZATA. Az Önkéntes Központ a varsói BORIS-ban¹³ alakult meg 1993-ban. Abban az időben határoztuk meg, hogy pontosan milyen is legyen és mit csináljon az Önkéntes Központ. Az 1993–1994-es években alkottuk meg a működési modelljét; az Önkéntes Központ esetében ez az önkéntes közvetítő szolgáltatót és a képzési és promóciós programokat jelentette. Két év alatt alkottuk meg az önkéntesség definíciójának alapjait Lengyelországban és egy egész sor tevékenységet indítottunk be: a szervezetek és önkéntesek adatbázisát (a formanyomtatványokkal együtt), hogy össze tudjuk őket hozni, az önkéntesek koordinálásával foglalkozó személyek képzési rendszerét és természetesen az önkéntesek képzését. Két év alatt pontosan meghatároztuk az önkéntes központokkal szemben támasztott minimális elvárásokat (sztenderdek). 1995–1996-ban a varsói központból ihletet merítve öt másik városban alakult önkéntes központ.

Gondoljunk akár a közös modellen, akár a közös célokra alapuló hálózatokra, mindkét esetben válaszolnunk kell arra, hogy mik legyenek a tagok közös értékei, amikben hisznek, és mik a működés közös keretei, stratégiái, formái és módszerei. Mert ezek meghatározása biztosítja, hogy minden hálózati tag hasonló lesz. Minden hálózatnak el kell döntenie, hogy mik lesznek a tagokkal szembeni minimális elvárások (sztenderdek) és mik a nem kötelező, de javasolt elvárások (természetesen itt nem gondolunk az információs hálózatokra). Itt elérkezünk egy fontos dilemmához, amelyet előbb vagy utóbb minden hálózatnak el kell döntenie: mennyire kell az egyes tagoknak hasonlónak lenniük egymáshoz és mennyire különbözhetnek egy-

mástól. Vagyis a McDonaldshoz akarunk hasonlítani, ahol minden egyes hasábburgonyának megszabott paraméterei vannak vagy inkább egy ORBIS étteremhez,¹⁴ ahol az étlap hasonló, de nem egyforma. Lengyelországban például az Állampolgári Tanácsadó Központok pontosan kidolgozott szigorú sztenderdek alapján működnek, míg a CAL-ban az általános keretek meghatározottak, de a tevékenységek már az egyes tagoktól függenek.

- Mely értékeken alapulnak a szervezeteink?
- Mik a tevékenység céljai?
- Mik a tevékenység alapvető formái és módszerei?
- Mi a hálózat közös neve?
- Mi az ami igazán megkülönböztet minket más szervezetektől?

AD B. A koordinációs központ szerepe és funkciója – a tevékenység főbb irányainak meghatározása

A főbb irányok meghatározása és tevékenység hasznosságáról való meggyőződés a következő fontos állomása a hálózatok létrehozásának. Ezen a szinten a szervezetek már eldöntötték, hogy mi az a közös ügy, amivel foglalkozni szeretnének. Ez a szint az elérendő konkrét célok és az első közös munkák szintje. Ehhez létre kell hozni a koordináció valamilyen formáját és különböző funkciók egyszerű el- és megosztását.

Mivel a szervezetek általában autonómiára törekednek, a közös vállalkozás irányában tett lépések rendszeresen aggodalmat váltanak ki, elsősorban a hatalomi kérdések és a szükséges erőforrások terén. Ezért közösen meg kell egyezni abban, hogyan hozzanak döntéseket, hogyan kezeljék a konfliktusokat, milyen legyen a vezetés és az irányítás a hálózatban, mit kezdjenek a hálózati tagok különbözőségével, valamint ki kell jelölni a hálózaton belül az egyes partnerek territóriumát. Mindezt az összes partner bevonásával kell megtenni, oly módon, hogy a folyamattal is mindegyik elégedett legyen. A hálózatnak szem előtt kell tartani, hogy mi felé tart, és hogyan juthat el a legsimábban oda.

Átgondolandó:

- Mit kell tennünk, annak alapján, hogy kik vagyunk és mire szövetkeztünk?
- Hogyan oldjuk meg a vezetést és a hálózat irányítását?
- Hogyan hozzuk a döntéseket?
- A kialakuló viszonyok között tiszteletben tartatik a partnerszervezetek territóriumát?
- Érdemben foglalkoztunk-e az erőviszonyokkal?
- A hálózati partnerek között kialakult kapcsolatok lehetővé teszik-e a közös cselekvést?
- Mi segíti és mi akadályozza csoportunk fejlődését/ fejlesztését?
- Formáját tekintve formális vagy informális megállapodásokat tervezünk?

Azért, hogy egy sikeres példát átvihezzünk másik közösségekbe, szükséges a fejlesztést elősegítő struktúrát építeni. A koordinációs központra a közös célokra épü-

lő hálózatokban is szükség van, például amilyen a mozgássérültekkel foglalkozó szervezetek hálózata, hiszen valakinek össze kell hívni és meg kell szervezni a találkozókat, biztosítani kell az információáramlást és a szervezeti hátteret. Megválaszolásra váró fontos kérdés az, hogy egy önálló funkciót hozunk létre egy már meglévő szervezetnél avagy új szervezetet alapítunk. A BORIS példaként szolgálhat az önkéntes központok és a CAL esetében. Ezen hálózatok kezdeti szakaszában a BORIS az ötlet inkubálójaként szolgált, majd segített megalakítani egy új szervezetet, amelynek többek között a hálózatfejlesztés volt a főfeladata. A koordinációs központ főbb feladatai közé az alábbiak tartoznak:

- A részvétel és az együttműködés világos szabályainak kidolgozása;
- A képzési rendszer kidolgozása;
- A hálózat fejlesztési és promóciós stratégiájának megalkotása;
- A finanszírozás biztosítása.

A hálózat (általános) promóciós és fejlesztési stratégiája

Minden általam említett hálózat kidolgozta a saját hálózatfejlesztési stratégiáját. Ezek a stratégiák egyszer jobban, másszor kevésbé átgondoltak voltak. Minden kezdet különböző.

SPLIT HÁLÓZAT. A SPLIT hálózat alapötletét egyértelműen a kétéves Phare-022-es program adta. Az öt részt vevő szervezet, amik regionális civil szolgáltató központként működtek, és a KLON/JAWOR¹⁵ a további együttműködés mellett döntött és ezzel megteremtették az alapjait az erős SPLIT hálózatnak. A fejlesztés stratégiáját sokáig inkább az egyes tagok önálló erőfeszítései képezték és nem a hálózati tagok közös elképzelései. Inkább a tagságot kérő külső szervezetek nyomásának és nem a tudatos fejlesztési elképzeléseknek köszönhetően vált a hálózat nyitottá. Kivételt a gdański civil szolgáltató központ jelentett, amelyik már a kezdetektől egy erős regionális partnerhálózaton dolgozott – közülük ketten jelenleg is a SPLIT hálózat tagjai. Az új tagok felvételének pillanatától a SPLIT hálózat fejlesztése elsőrangú feladat lett. Különösen dinamikus fejlődnek az egyes SPLIT-tagok által alapított regionális partnerek hálózata. Az ezekben tömörült helyi szervezetek gyorsabban és könnyebben érik el a helyi szervezeteket és civil kezdeményezéseket.

ÁLLAMPOLGÁRI TANÁCSADÓ KÖZPONTOK. Az Állampolgári Tanácsadó Központok fejlesztési stratégiájának kezdetektől fogva kulcseleme volt egy a fejlesztésért felelős konzorcium felállítása. A konzorcium fontos varsói szervezetekből állt. Nagyon lényeges volt a Samaritanus Alapítvány¹⁶ kezdeményezése, ahogy más szervezeteket is megnyert az ügynek, köztük egy brit szakértőt, aki az elején kulcsszerepet játszott az egész rendszer megalkotásában. Ezzel együtt az Állampolgári Tanácsadó Központok hálózatának fejlesztési sikerei elsősorban a konzorciumi tagok együttműködésének köszönhetőek, hiszen ők voltak azok, akik hosszú ideig biztosították a hálózat fejlesztéséhez szükséges lendületet. Az egyes konzorciumi tagok magukra vállaltak bi-

zonyos feladatokat, mint például az anyagok kidolgozását, a támogatók felkutatását és a pénzek megszerzését, a promóciót, az adminisztratív teendők ellátását és iroda biztosítását. Ez a többéves közös erőfeszítés és más hálózatok, mint például a Helyi Demokrácia Fejlesztésért Alapítvány¹⁷ hálózat potenciáljának kihasználása eredményezte az első Állampolgári Tanácsadó Központ megnyitását Varsóban, amit hamarosan négy másik követett az ország különböző pontjain. Idővel a konzorcium a szervezetek szövetségének megalakítása mellett döntött, s így jött létre a Az Állampolgári Tanácsadó Központok Szövetsége, amelynek egyik feladata az Állampolgári Tanácsadó Központok modelljének elterjesztése országsszerte.

Amennyiben egy hálózat általános fejlesztési stratégiájáról gondolkodunk, a következő kérdésekre kell választ adnunk:

- Hogyan és hol fogjuk népszerűsíteni a hálózatunkat?
- Kit érdekelhet a mi hálózatunkba való belépés?
- Ki segíthet nekünk a módszerünk elterjesztése, beleértve ennek pénzügyi támogatását is?

Képzési rendszer kidolgozása

CAL. A képzési rendszer kidolgozása a hálózatok számára gyakorlatilag elengedhetetlen. A CAL-t 1997-ben kezdeményezte a BORIS, majd a program koordinátora is volt a következő három évben. Időközben a partneri együttműködésbe bekapcsolódott a białystoki Helyi Demokrácia Fejlesztésért Alapítvány és az olsztyni Oktatási és Kulturális Kezdeményezések Központja.¹⁸ A CAL fejlesztésében a kezdetektől fogva törekedtünk lehető legjobb képzési rendszer kidolgozásán, illetve a képzést elvégzőknek nyújtott folyamatos szakmai támogatási rendszeren. A tananyag megalkotásában, a képzés kitalálásán és a tanácsadói rendszer felállításán lengyel és külföldi szakemberek is dolgoztak. A szervezőknek sikerült egy kétéves képzési rendszert kidolgozniuk minden jelentkező számára. Továbbá megalkották az egész képzési módszertant, amely a „csinálva tanulás” elvén alapul, azaz a tanulók a képzésben való aktív részvételére épít. Ez a módszer egyesítette a szervezők és a résztvevők tapasztalatait ezzel létrehozva egy teljesen új munkaminőséget, amelyet a CAL munkamódszernek hívnak. A képzés kulcsfontosságú a jó megoldások elterjesztéséhez. Képzés nélkül a hálózat fejlődése elképzelhetetlen. Nagyon lényeges eleme volt a CAL fejlődésének a birminghami és leedsi egyetemmel és a brit Federation of Community Work Training Groupsszal közösen szervezett „képzők képzése”. Ebben 20, a CAL kétéves képzését már elvégzett személy vett részt és a téma a helyi közösség aktivitálása volt. A saját képző gárda kialakítása a CAL további fejlődésének az alapja lett. A képzők nem csak az oktatási háttérrel biztosítják, hanem a CAL ötletének fontos terjesztőivé váltak valamint szakértőkké és az új csoportok mentoraivá.

ÖNKÉNTES KÖZPONTOK HÁLÓZATA. Hasonló folyamatok zajlottak le más hálózatokban is. Például az Önkéntes Központok Hálózatában résztvevők képzést kaptak az önkéntes központ létrehozásának alapjairól, a munkahelyi önkéntes koordinátorok az ön-

kéntesekkel való munkáról, de maguk az önkéntesek is részt vettek képzésen. A var-sói Önkéntes Központ minden évben szervez valamilyen képzést, sok esetben brit vagy amerikai képzőkkel. Végül a képzések egységesítésére egy belső képzést tartot-tak a már végzett képzőknek a Partners Polska¹⁹ módszertani segítségével. Ez a kép-zés elvezetett az egységes képzési módszertan és a képzési segédanyagok megalko-tásához, amely már teljes csomagként áll az újonnan belépők rendelkezésére.

ÁLLAMPOLGÁRI TANÁCSADÓ KÖZPONTOK. Az Állampolgári Tanácsadó Központok hálózatá-ban fontos lépés volt a mindennapi munkához szükséges saját tanácsadói anyagok kidolgozása. Az a kezdetektől egyértelmű volt, hogy fel kell állítani egy önálló rend-szert, amely a tanácsadói anyagok elkészítéséért és frissítéséért felel – hiszen a jog-szabályok és rendelkezések nagyon gyakran változnak. Ezért a konzorcium, majd a szövetség, a hálózat fejlesztési stratégiájának megalkotása mellett többek között a tanácsadói anyagokat is elkészítette. Az Állampolgári Tanácsadó Központok is meg-szervezték a brit Állampolgári Tanácsadó Központokkal és a Partners Polskával közö-sen a képzők képzését, amely megteremtette saját képző gárdájukat.

Összefoglalva, a hálózatok fejlesztésével kapcsolatban azonnal látnunk kell a sa-ját oktatási rendszer kidolgozásának szükségességét, amely a következő feladatokat foglalja magában:

- Kidolgozni azokat az eszközöket, amik elengedhetetlenek az egyes tagok és az egész hálózat jó működéséhez;
- Megalkotni a képzési rendszert és a hozzátartozó anyagokat;
- Biztosítani a folyamatos szakmai támogatást és egymás kölcsönös támogatá-sát a hálózatban;
- Saját képző gárdát toborozni és kiképezni őket.

Pénzügyi támogatás megszerzése a hálózat fejlesztésére

Bármilyen működési modell sikeres fejlesztéséhez természetesen szükségünk van pénzre, hogy az egész rendszert létrehozzuk és bevezessük. A közös célokon alapu-ló hálózatoknak is szükségük van valamilyen erőforrásokra a találkozók és képzések megszervezéséhez. Eddig az ilyen típusú hálózatok fejlesztésére főleg külföldi forrá-sokból lehetett támogatást szerezni. A gazdaság fejlesztésével szemben, amiben az állam komoly pénzügyi szerepet vállalt, a társadalmi fejlődés nem rendelkezik folya-matos támogatással és fejlesztési stratégiával. A CAL-program résztvevői elsősorban önkormányzati intézmények (iskolák, kultúrházak stb.), amelyeknek megvannak a fenntartáshoz és működéshez szükséges alapvető forrásai. Ugyanakkor más hálóza-tok, mint például az Állampolgári Tanácsadó Központok vagy az Önkéntes Központ-ok, saját modelljeiket új szervezetek alakításán keresztül hozzák létre. Ebben a hely-zetben nagyon fontos kérdés, hogy milyen mértékben kívánjuk az újonnan alapított szervezeteket pénzügyileg támogatni. A pénzügyi támogatásnak vannak óriási elő-nyei, de hátrányai is: lehetőséget ad a program (gyors) elindításához, ezzel párhü-zamosan viszont bizonyos függőséget is eredményez, amely nem teljesen a partner-

ségi viszonyra alapul. Ezért nagyon kell arra vigyázni, hogy az együttműködést ne kizárólag a pénzügyi kapcsolatokra építsük, hanem a szakmaira. Az Önkéntes Központok esetében a pénz konfliktusokat eredményezett, mert számos helyi központ elégedetlen volt a támogatás mértékével és az elosztás rendszerével. Ugyanakkor az önkormányzatok sokszor alig támogatják a civil kezdeményezéseket és ilyen esetekben a külső források fontos szerepet játszhatnak a helyi források megszerzésében vagy iroda biztosításában. Ezt a módszert alkalmazta az Állampolgári Tanácsadó Központok Szövetsége, amikor felajánlotta az önkormányzatoknak, hogy finanszírozza az újonnan felállítandó központot, ha az önkormányzat is kiveszi belőle a részét, például irodahelyiséget biztosít vagy fedezi a központ költségeit. Az erőforrások ilyen összekapcsolása összeköti a helyi intézményeket az adott kezdeményezéssel és közvetlenül vonja be őket, a mi esetünkben, a helyi Állampolgári Tanácsadó Központ felállításába. Arra is van esély, hogy az adott önkormányzat a jövőben is támogatni fogja a kezdeményezést, hiszen valamennyire magát is alapítónak tekinti.

Ezzel együtt, véleményem szerint, a hálózat fejlesztése szempontjából sokkal fontosabb a „know-how” átadása, azaz a képzés folyamata és a modellünk elterjesztésére való felkészülés. A jól megfogalmazott értékek és a működési forma reális lehetőséget ad az adott modell gyors és a helyi körülményeket figyelembevevő elterjesztésére. Ezért melegen ajánlom, hogy amennyire ez lehetséges, kerüljük el a közvetlen pénzügyi támogatás nyújtását partnereinknek. Megemlítem a SPLOT hálózat példáját, ahol a tagok rotációs alapon pályáztak a hálózat működési költségeire és a közös projektek finanszírozására. Ez a rendszer egyenlőséget és partnerséget teremtett a különböző hálózati tagok között.

A koordinációs központ feladata és a hálózat identitásának kialakítása

Elsősorban a szervezet kapacitásán múlik egy ötlet fejlesztésének sikere vagy kudarca. Lényeges, hogy a koordinációs központ tisztában legyen feladataival. Egyrészt a koordinációs központ főfeladata a partnerek (hálózati tagok) számának növelése és az ötlet népszerűsítése, másrészt a tagok iránti közös elvárások és az együttműködés szabályainak folyamatos meghatározása. De a hálózat további jó működésének a kulcsa az egyes tagok aktív részvétele a hálózat identitásának kialakításában.

ÖNKÉNTES KÖZPONTOK HÁLÓZATA. A varsói Önkéntes Központban rendelkezünk bizonyos forrásokkal más helyi önkéntes központok finanszírozására és szerződést kötöttünk velük. Ugyanakkor a központok közötti együttműködést nagymértékben a varsói központ irányította és a pénzügyi függőség (hiszen Varsó fizetett) a tagok lanyha részvételét eredményezte a hálózat fejlesztésében. Néhány központ egyszerűen ráállt a központból kapott pénzekre és az előírt feladatok végrehajtására anélkül, hogy ténylegesen részt vettek volna a program fejlesztésében. Ilyen helyzet állt elő a katowicei Önkéntes Központban, amely a Varsóból jövő támogatás megszűnése után abbahagyta működését. 1997-től kezdődően jelentős erőfeszítéseket tet-

tünk a decentralizáció érdekében, azért, hogy növeljük az egyes központok szerepét és csökkentjük a varsói központ felelősségét a hálózat működésében. A rendelkezésre álló központi források még két évig, azaz 1999-ig, tartottak. Ez volt az utolsó pillanat, hogy a kapcsolatokat megváltottassuk, de sikerrel jártunk. Ismét az önkéntes központ fogalmának közös megfogalmazásával (definiálásával) kezdtük. Annak ellenére, hogy a varsói központ már egyszer kidolgozta a tagokkal szembeni minimális elvárásokat (sztenderdeket), a tagok újonnan elkezdték ezek átbeszélését. Valószínűsíthető, hogy annak idején az érdemi vita hiánya és a Varsóból jövő, az önkéntes központok mibenlétét és működését illető javaslat automatikus elfogadása az első években megfosztotta az egyes hálózati tagokat a szükséges önreflexiótól. Az 1997-ben megkezdett párbeszéd elindította azt a fárasztó munkát, amely az igazi partnerségen alapuló hálózathoz és a hálózat igazi identitásának kialakításához vezetett. Minden hálózati találkozón (évente négyet tartottunk) megvitattuk közös értékeinket és érdekeinket, egymással szembeni elvárásainkat, működésünk formáit és módszereit. Mindezt azért, hogy az egyes tagok a lehető legjobban működjenek közösségeikben illetve a hálózat mint egész jól funkcionáljon. Az Önkéntes Központok Hálózatának fejlesztésének egy szintje zárult le az együttműködési szerződés aláírásával, amely meghatározza az egyes tagok működésével szembeni elvárásokat (sztenderdeket), a belépés alapelveit és a tagsággal járó kötelezettségeket.

AD C. Miképpen alakítsuk ki és hogyan működtessük hatékonyan hálózatainkat?

Amennyiben már a célokkal, a lehetséges tevékenységekkel és a bevonással kapcsolatos kérdésekben sikerült megegyezniük a hálózati tagoknak, figyelmüket a konkrét közös projektek szervezése felé fordíthatják. Olyan stratégiai döntéseket kell meghozniuk, amelyek egyaránt összhangban vannak a hálózat általános céljaival és a rendelkezésre álló erőforrásokkal is. Ekkorra már világosnak és egyértelműnek kell lenni, hogy ki miért felel, milyenek a döntéshozatali mechanizmusok és milyen a hálózat struktúrája.

Ebben a fázisban, amennyiben még teljesen új hálózatról van szó, szükségszerűvé válik napirendre tűzni a munkatársakkal, az erőforrásokkal, a folyamatokkal, a szabályokkal, az értékeléssel stb. kapcsolatos kérdéseket, melyek mind a hálózat gyakorlati működésével, mind azon feladatok (projektek) megvalósításával kapcsolatosak, amelyek miatt a partnerséget létrehozták.

A formálódó hálózat valószínűleg változásokat okoz maga körül, hiszen határai átjárhatóak és változást hozhatnak a szervezetek közötti kapcsolatokban. Az új szerveződés létrejötte és működésének kézzelfogható eredményei közvetlenül befolyásolják a hálózaton kívüli világot.

Átgondolandó:

- Melyek az elvégzendő feladatok?
- Hogyan fogjuk megszervezni a munkatársak felvételét?
- Milyen erőforrásokra van szükség az egyes feladatok elvégzéséhez?
- Melyik feladatnak ki lesz a felelőse?

- Milyen nyilvántartásokat vezetünk és milyen módon?
- Hogyan szervezzük meg a döntéshozatali mechanizmust?
- Rendszerben vannak a megállapodások?
- Hogyan zajlik az értékelés és az ellenőrzés?
- Milyen kommunikációs csatornákat fognak használni a hálózat tagjai?

Egyértelmű szabályok a részvételről és az együttműködésről

Az együttműködés szabályainak meghatározása, mint például A Hálózati Tagok Jogai és Kötelességei minden esetben alapvető és kiemelt fontosságú feladat, különösen a fejlesztési/fejlődési fázisban. Dönteni kell a hálózati menedzsment és koordináció alapelveiről, a kommunikáció és az együttműködés formáiról éppúgy, mint a részvétel szabályairól, például, hogy ki lehet jogosult a hálózat tagjává válni. Persze ez a szabályalkotási folyamat mindjárt a kezdetek kezdetén elindul, s nem a hálózatépítés végső szakaszában kerül szóba először.

CAL. A CAL stratégiájának egyik fejlesztési célja az volt, hogy kidolgozza a szervezők és a képzésen résztvevők között megkötött szerződések rendszerét. Mikor hozzáfogtunk a megvalósításhoz, úgy döntöttünk, hogy ezúttal egy helyett legalább két embert fogunk bevonni minden egyes partnertől, és a kommunikáció formális módjait választjuk. Ennek a változtatásnak eredményeképpen jelentősen stabilizálódott a kollégák részvétele az egyes szervezetektől: nem voltak „egykek” többé és kölcsönösen tudták egymást támogatni. Másrészt a kommunikáción a különböző intézményekkel és önkormányzatokkal hivatalos jelleget öltött, ami hozzájárult a félreértések elkerüléséhez is, habár ezeket teljes mértékben lehetetlen kiküszöbölni. A CAL mozgalomban arra tettünk erőfeszítéseket, hogy partnerhálózatot hozzunk létre. Ennek fontos eleme volt az információs rendszer, e célt szolgálta az az internetes honlap és a negyedéves hírlevél, a CAL Feljegyzések (Zeszyt scalony). Nagy kihívás nekifogni egy 100 tagból álló együttműködő hálózat létrehozásának. Ezért alakítottuk ki fokozatosan a regionális támogató hálózatot és a régiós partnerségeket, ezért támogatjuk a régió szintű kezdeményezéseket, ami hozzájárul a hálózati légkör kialakulásához. A nyaranta megrendezett Országos Fórum célja a tapasztalatcsere. A CAL-képzést sikeresen elvégzett hallgatók számára pedig létrehoztuk a CAL módszert népszerűsítő intézmények és személyek hálózatát is. Megalakult az öt tagú Hálózati Igazgató Tanács, amely a CAL tanácsadó testületeként funkcionál.

SPLIT HÁLÓZAT. Miután meghatározták a minimális elvárásokat (sztenderdek), a SPLIT hálózatban olyan megállapodást kötöttek, mely a hálózati tagság és a hálózati munka minden elemét szabályozta. Ráadásul a tagdíjakat és a megszerzett támogatásokat felhasználva létre lehetett hozni a Hálózati Titkári posztot, a hálózat koordinációjáért felelős pozíciót. Jelenleg két hálózati testület működik: a Hálózati Tanács és az Elnökség. Felhatalmazásuk arra szól, hogy az évi rendszeres hálózati tanácskozó gyűléseken döntsenek a hálózatot érintő kulcsfontosságú kérdésekben.

Havi rendszerességgel megjelenik egy információs füzet, benne az összes hálózati taggal kapcsolatos információval, hírekkel. Persze az információcseré alapvető fóruma az internet. A legellentmondásosabb és legnehezebb kérdések a hálózat működtetéséhez és a közös megmozdulások finanszírozásához szükséges források előteremtésével kapcsolatban merültek fel. Ki kellett alakítani a megszerzett források elosztásának rendszerét és azt, hogy milyen státuszú szervezetként pályázzunk. Mivel ebben a hálózatban nincs egy központi vezető szervezet, a tagszervezetek felváltva vállalják a főpályázó szerepet, így tanulván meg a hálózatfejlesztésben való gondolkodást, míg a forrásteremtés terhei sem csak egyedül egy tagra (központra) nehezednek. A SPLOT hálózatban folyamatosan próbálják csökkenteni a tudásbeli különbséget a hálózat erősebb és gyengébb tagjai között. Emiatt képzéseket tartanak és tanulmányutakat szerveznek Lengyelország-szerte és külföldön. Belső értékelési bizottság alakult, mely felelős a hálózati tagok nyújtotta szolgáltatások minőségének monitorozásáért és ellenőrzi, hogy megfelelnek-e a minimális elvárásoknak (sztenderdeknek). A hálózati tagok kölcsönösen segítik egymást: megosztják tapasztalataikat és ötleteket adnak a megvalósuló projektekkel kapcsolatban. Végül ne felejtjük el azt sem, hogy a szolgáltató központok a közös projektek mellett olyan tevékenységeket is folytatnak amelyek a sajátos helyi igényekre keresnek választ.

ÖNKÉNTES KÖZPONTOK HÁLÓZATA. Nagyon hasonló folyamat zajlott le az Önkéntes Központok esetében, mivelhogy itt is hosszú időn át közösen dolgozták ki a sztenderdeket, hogy végül egy együttműködési szerződésben rögzítsék azokat. Tanácsot és Vezető Testületet is választottak, amely a hálózati munka és a szabályozás felelősségét viseli. A koordinációs központ szerepét bizonyos fókig a Varsói Önkéntes Központ látja el, de a hálózat tagjai között is partnerkapcsolatok épültek ki. Évente 3–4 alkalommal tartanak hálózati találkozókat, ahol megbeszélik az aktuális problémákat és a külső kapcsolatok irányelveit. Létrehoztak egy e-mail levelező listát és egy internetes honlapot, amely információt szolgáltat a hálózat tevékenységével kapcsolatban.

Mi az, ami szükséges a hálózatunk sikeréhez?

Egyenrangú partnerek

Ez a hosszú távú hálózati stratégia alapvető szabálya. A partnereknek szükségük van a bizonyosságra, hogy a közös hálózati ügyekben való döntéskor valóban számít a szavazatuk. Ha az egyik partner vagy a partnerek egy csoportja észrevehetően domináns, az a hálózat fejlődésének gátja lehet. Sőt, sokszor az ilyen tagok alapjában is több forrással rendelkeznek, ezért nem is érzik szükségét az egyenlő bánásmódnak. Valószínű, hogy többi partner lassanként elveszti az érdeklődését a hálózati tagság iránt mert nem látnak esélyt arra, hogy valódi partneri kapcsolat épüljön ki és úgy érzik, rövidesen a döntéshozatalból is kiszorulnak.

Közös felelősségvállalás a hálózat tevékenységeiért

Másik fontos szempont a hálózatépítésben az, hogy az összes tag vegye ki a részét a hálózat fejlődése iránti felelősségből. Nagyon gyakori, hogy csak egy-két igazán elkötelezett partner működteti a hálózatot, míg a többiek félrehúzódnak, nem áldoznak rá időt, energiát. Ilyen felállásban az utóbbiak csupán kedvezményezettjei a hálózatnak, nem közreműködők. Ha egy ilyen szituáció állandósul, félő, hogy a koordináló központ elveszíti a motivációját és lemond arról, hogy hálózatot hozzon létre. El kell ismerni azonban, mint már korábban említettem, gyakorta a kezdeményező saját hozzáállása okolható mindazért, hogy nem képes másokat bevonni az irányításba – merthogy maga nem szívesen osztja meg a hatalmat másokkal, s ez közvetlenül vezet majd a többiek passzív hozzáállásához.

A kezdeményező semlegessége

A hálózat kezdeményezőjének szerepe felbecsülhetetlen. Ahhoz, hogy megteremtse a bizalom légkörét, a kezdeményező szervezetnek legyen hitele saját környezetében. Ha a partnerek még nem ismerik egymást, fokozottan figyelni fogják a koordinátor/kezdeményező hozzáállását. Gyakori, hogy az egy bizonyos érdeket szolgáló tevékenységek aggodalmat okoznak. Ha például kiderül, hogy a koordinátor/kezdeményező fog hasznot húzni a létrejövő szervezeti struktúrából vagy így akar elérni bizonyos célokat, a többiek valószínűleg ott fogják hagyni az egészet.

Nem öncélú hálózatok

Ehhez a ponthoz szorosan kapcsolódik a hálózat küldetése, amelyet világosan meghatároznak és amely tükrözi a hálózat alapértékeit és célkitűzéseit. Bizonyos ponton előfordulhat, hogy a hálózat létrehozásán való fáradozás közben a partnerek szem elől veszítik a főcél, hogy pl. jobb minőségű szolgáltatásokat akarnak nyújtani a helyi közösség számára. A hálózatok akkor hatékonyak, ha hozzásegítik tagjaikat ahhoz, hogy fejlesszék szolgáltatásaikat és a többiek tapasztalataiból merítve gazdagítsák tevékenységüket. Akkor van értelme a hálózatnak, ha olyan oktatási/képzési rendszer működik, melynek az a célja, hogy a partnerek helyi szinten jobb szolgáltatásokat nyújtsanak. A hálózat csak ebben az esetben tarthat számot a közvélemény elismerésére.

Közösen megalkotott egyértelmű alapelvek

Fontos eleme a hálózatfejlesztésnek az együttműködés alapelveinek tisztázása. Ide tartoznak a hálózati tagsággal járó elvárások és az ezekhez szorosan kapcsolódó, közösen meghatározott célok, érdekek és értékek. Kulcsszó a „közösen”, amely itt a „nem együtt” ellentéte. A kívülről megalkotott előírások és szabályok ellenállást keltenek és soha nem fogadják el őket teljes mértékben. A szabályalkotásban való részvétel növeli az esélyét annak, hogy a szabályokat majdan betartsák. Fontos még, hogy a közösen hozott szabályok minden partnerre egyformán vonatkozzanak.

Mi az, ami a hálózatunk építését gátolja?

A hálózatot eszköznek tekintik

Nagyon komoly akadálya a hálózatépítésnek amikor a hálózatot eszköznek tekintik. Nyilvánvaló, hogy egyesek csak azért akarnak csatlakozni, hogy bizonyos dolgokat elérjenek. A leggyakoribb motiváció a pénzszerzés vagy a külső lobbizás.

Idegenkedés az együttműködéstől

Arra gondolok itt, hogy hiányzik az együttműködési szellem az adott környezetben. Leggyakoribb az, hogy a tevékenységeket egyénileg valósítják meg és idegenkednek a közös kezdeményezések bármilyen formájától. Ide számítom mind az együttműködés iránti közömbösséget, mind pedig azt az esetet, amikor kinyilvánítják ugyan az együttműködési hajlandóságot de nyilatkozatokon kívül nem tesznek semmit.

Nehéz esetek, bajkeverők

A hálózatépítést nagyon megnehezítik az olyan veszekedős, állandóan ellenkező emberek, akiknek a vita önmagában cél, és akik vég nélküli vitákat folytatnak konstruktív eredmény nélkül.

A tisztázatlan alapelvek

Ha az alapelveket nem tisztázzuk, annak összevisszaság és a felelősségi körök zűrzavara lesz a vége. A partnerség szabályainak tisztázatlansága, a koordináció és a kommunikáció hiánya pedig feszültséget és konfliktusokat szül a hálózatban.

Jegyzetek

- 1 Paweł Jordan a BORIS elnöke, tréner, több könyv és tanulmány szerzője, valamint számos hálózat kezdeményezője és résztvevője. A tanulmányt Benedek Gabriella és Scsaurszki Tamás fordította.
- 2 A szervezet angol neve Citizens Advice Bureau, további információ a szervezetről a www.citizensadvice.org.uk honlapon található.
- 3 A szervezet lengyel neve: Biuro Porad Obywatelskich, további információ a szervezetről a www.zbpo.org.pl honlapon található.
- 4 A szervezet lengyel neve: Sieć Centrów Wolontariatu, további információ a szervezetről a www.wolontariat.ngo.pl honlapon található.
- 5 A szervezet lengyel neve: Centra Aktywności Lokalnej, további információ a szervezetről a www.cal.ngo.pl honlapon található.
- 6 A szervezet lengyel neve: Stowarzyszenie Trenerów Organizacji Pozarządowych, további információ a szervezetről a www.stop.engo.pl honlapon található.
- 7 A szervezet lengyel neve: Sieć Wspierania Organizacji Pozarządowych, további információ a szervezetről a www.splot.ngo.pl honlapon található.
- 8 A szervezet lengyel neve: Stowarzyszenie na rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych, további információ a szervezetről a www.fip.ngo.pl honlapon található.

- 9 A szervezet lengyel neve: Sieć Funduszy Lokalnych, további információ a szervezetről a www.filantropia.org.pl/fundusze_lokalne.html honlapon található.
- 10 A szervezet lengyel neve: Banki Żywności, további információ a szervezetről a www.bankizywnosci.pl honlapon található.
- 11 A koalícióról további információ a www.batory.org.pl/korupcja honlapon található.
- 12 A szervezet lengyel neve: Fundacja imienia Stefana Batorego, további információ a szervezetről a www.batory.org.pl honlapon található.
- 13 A szervezet lengyel neve: Biuro Obsługi Ruchu Inicjatyw Społecznych, további információ a szervezetről a www.boris.org.pl honlapon található.
- 14 Az ORBIS egy lengyel étteremlánc.
- 15 A szervezet lengyel neve: Stowarzyszenie KLON/JAWOR, további információ a szervezetről a www.klon.org.pl honlapon található.
- 16 Erről a szervezetről nem találtunk információt az interneten. (a fordítók)
- 17 A szervezet lengyel neve: Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnego, további információ a szervezetről a www.frdl.org.pl honlapon található.
- 18 A szervezet lengyel neve: Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych, további információ a szervezetről a www.ceik.pl honlapon található.
- 19 A szervezet lengyel neve: Fundacja Partners Polska, további információ a szervezetről a www.partnerspolska.pl honlapon található.

Irodalom

„CAL, egy közösségfejlesztési módszer” BORIS/CAL 2002
Helyi Partnerségépítés – CTIP Massachusetts

HÁLÓZATOK FEJLŐDÉSE – TÁBLÁZAT AZ ÖNÉRTÉKELÉSHEZ

Komponens		Fejlesztési szakaszok	
<i>Kik vagyunk? (Folyt.)</i>			
Hálózaton belüli megállapodások	Az együttműködést semmilyen hivatalos megállapodás nem rögzíti.	Nem hivatalos (vagy szóbeli) megállapodás rögzíti a tagok közötti együttműködés kereteit.	Írásbeli megállapodás rögzíti a tagok közötti együttműködés kereteit.
Közös projektek megvalósítása	Nincsenek közös projektek.	Időszakosan és ad-hoc módon vannak közös tevékenységek.	A gyakori közös projektek fontos elemei a hálózati munkának.
Döntéshozatali mechanizmusok	Egy-két tag hozza a döntéseket, nincs kidolgozott döntéshozatali mechanizmus.	A tagság fele vesz részt a döntéshozatalban, de a szabályok nincsenek világosan megfogalmazva.	Minden tag részt vesz a döntéshozatalban. Állandó döntéshozatali mechanizmusok vannak a hálózatban, amelyek pontosan meghatározott módon működnek.
Információáramlás	Csak szükség esetén van információáramlás a tagok között.	Nincs rendszeres információáramlás a tagok között, a kommunikáció csak sürgős és fontos ügyek megbeszélésére szolgál.	A tagok közötti kommunikáció rendszeres és szisztematikus, a hálózati tagoknak fontos információkat rendszeresen gyűjtik és terjesztik a tagok között.
A hálózat struktúrája	A hálózat struktúrája rugalmas (gyakran a hálózat kezdeményezőjének érezhető dominanciájával).	A tagok közül alakult informális csoport koordinálja a hálózat munkáját.	Megvannak a hálózat munkáját irányító formálisan alakult szervezetek és tematikus bizottságok, amelyek különböző fontos hálózati ügyekre.
Pénzügyek	Nincsenek anyagi erőforrások a hálózat fejlesztésére.	A szükséges anyagi forrásokat a tagok teremtik elő saját költségvetésükből, a hálózat nem rendelkezik önálló támogatásszerzési stratégiával.	A hálózat saját fejlesztésére, a lehetőségek szerint, külön forrásokat szerez.
			A hálózat rendelkezik hosszú távú támogatásszerzési stratégiával.

HÁLÓZATOK FEJLŐDÉSE – TÁBLÁZAT AZ ÖNÉRTÉKELÉSHEZ					
Fejlődési szakaszok					
Komponens					
A külső környezettel való kapcsolatok					
Külpolitika	Nincs egységes hálózati vélemény a fontos kérdésekről.	Időnként a hálózat egységes véleményel reagál a külső környezet egyes eseményeire.	A hálózat közös véleményről és ezeket gyakran hangoztatja.	A közös vélemény hangoztatása fontos eleme a hálózati munkának s fontos kérdésekben a hálózat rendszeresen kifejezi álláspontját.	
Kapacitás más civil szervezetekkel való együttműködésre	A hálózatnak nincs tapasztalata más szervezetekkel való együttműködésben és nem ismert a civil szervezetek körében.	A hálózatot ismerik és bizalommal tekintenek rá más civil szervezetek.	A hálózat együttműködik helyi és nemzetközi szervezetekkel és más hálózatokkal.	A hálózat vezető szerepet játszik a civil szervezetek ismertségének növelésében. A hálózat képes más szervezetek, illetve a határon és civil szervezetek közötti konfliktusokban való közvetítésre.	
A hálózat külső megítélése	A hálózatot kevesen ismerik az adományozók, a hálózat közvetlen célcsoportjai, a partnerek stb. közül.	A hálózat tagjait ismerik a saját környezetükben, de a hálózat mint önálló szervezet kevésbé ismert.	A hálózat kapcsolat tart a legfontosabb döntéshozókkal és kidolgozott kommunikációs csatornái vannak a társadalommal.	A hálózat és munkája jól ismert a társadalomban és a döntéshozók körében. A hálózat képes párbeszédet folytatni a döntéshozókkal és megnyerni támogatásukat.	
Együttműködés a médiával	A hálózat alig működik együtt a médiával. Néha találkozókat kezdeményez a média képviselőivel, de nincsenek bejáratos formái és mechanizmusai a kommunikációnak.	A hálózat keresi a szereplési lehetőségeket a médiában – ezek általában konkrét és/vagy érdekes eseményekhez kötődnek.	A hálózat hivatalos és egyéb módon szereplési lehetőséghez tud jutni a médiában. A hálózat médiaszereplési gyakorlati, de nem stratégikusak.	A hálózat kihasználja a médiával bejáratos kapcsolatait a környezettel való hatékony kommunikáció érdekében. A hálózat rendelkezik média stratégiával.	
PR Külső kapcsolatok					

ISMERD, ÉRTSD, HOGY CSELEKEDHESS

Nizák Péter

*Tanulmányok a részvételi demokrácia gyakorlatáról
Budapest, EMLA 2005.*

■ Az EMLA Egyesület által kiadott tanulmánykötet a demokráciáról, az állampolgárok érdekérvényesítésének lehetőségeiről szól. A tanulmányok többféle nézőpontból elemzik a demokrácia részvételi elemeinek jogi hátterét, lehetőségeit, alapelveit.

Környezetvédő szervezetként az EMLA Egyesület tizenkét éve tevékenykedik a környezeti jogok elmélete – az Aarhusi Egyezmény megfogalmazása és monitorozása, a környezeti demokráciát mérő indikátor-rendszer kidolgozása – valamint gyakorlata – környezeti ügyekben peres eljárások indítása, jogi képviselet – területén. Ezt a felhalmozott tudást próbálja meg most e kötet segítségével átadni a társadalom más ügyeinek képviseletével foglalkozó érdekérvényesítő szervezetek számára.

Az „aarhusi rendszer” alapelvei (hozzáférés az információhoz, a döntéshozatalhoz és a jogorvoslathoz) nem csak környezeti szempontból, általánosságban is jól értelmezhetőek, megfoghatóak mindenki számára. A kötet első tanulmányában dr. Kiss Csaba, az EMLA Egyesület jogásza azt járja körül, hogy az Aarhusi Egyezmény eredményeit hogyan lehet más területekre is kiterjeszteni. Az egész tanulmánykötet szerkezete, felépítése aztán ezt a gondolat kísérletet követi.

A közérdekű információhoz való jog ma már evidencia. Ennek gyakorlati vonatkozásairól és perspektívájáról az Adatvédelmi Biztos hivatalában az információsza-
badsággal foglalkozó főosztályt vezető dr. Kerekes Zsuzsa írt a kötetbe tanulmányt. A közérdekű információt keresve, a gyakorlatban eljárva azonban a számos „titok” áll az érdeklődők útjába. Ezekről, és az információ elérését hátráltató más akadá-

lyokról szól dr. Fülöp Sándor, az EMLA igazgatójának tanulmánya. A döntéshozatalban való részvétel egyik kiemelt esetéről, a jogalkotásban való részvételről a TASZ jogásza, dr. Földes Ádám ad áttekintést.

Az Aarhusi Egyezmény külön kiemeli, hogy az elvek gyakorlati megvalósulásában hatalmas jelentősége van a körülményeknek: a képességeknek, az intézményeknek és az eljárásban részt vevők felkészültségének. Ezeket a kérdéseket két tanulmány is feszegeti: Nizák Péter és Péterfi Ferenc a közösség és a hatalom szerepéről, míg Molnár Szilárd az új információs technológiák jelentőségéről ír. Végezetül, a kötetben elsőként jelenik meg magyarul a Nemzetközi Nonprofit Jogi Központ munkatársa, Vanja Skoric által végzett kutatás összefoglaló tanulmánya, mely a részvételi demokrácia gyakorlatát hasonlítja össze Európa 13 országában.

Miért izgalmas, aktuális a tanulmánykötet? Azért, mert a nyugati demokráciák egyik égető problémáját feszegeti. Ezeket az országokat többféle motiváció sarkallja arra, hogy erősítsék az állampolgárokkal való kapcsolataikat. Ezek közül a legfontosabbak a választásokon való részvételi arány folyamatos csökkenése, a politikai pártok egyre csökkenő létszáma és azok a kimutatások, amelyek a közintézmények iránti bizalom erodálását jelzik. Egyre nagyobb az átlátható és elszámoltatható kormányzás iránti igény, miközben nő a közvélemény és a média érdeklődése az állami intézmények tevékenysége iránt. Eközben minden országban a reprezentativitás és részvétel új formái jelennek meg. Egyre felkészültebbek, informáltabbak az állampolgárok, akik azt szeretnék, ha véleményüket figyelembe vennék a politika formálásakor – a kormányokra a válaszadás kényszere nehezedik.

A polgárok tájékoztatása, konzultációja és bevonása tehát a jó kormányzás központi magja, mely a nyitottság iránti elkötelezettséget és a jobb politikaformálásba történő komoly befektetést jelent. Segítségükkel a kormányzat új forrásokhoz jut, melyből a politikailag fontos ötleteket, információt és hivatkozásokat nyer döntéshozatalkor. Ehhez hasonlóan fontos, hogy ez által növelhető a kormányzás iránti közbizalom, emelve a demokrácia minőségét és erősítve a polgári társadalmat. A részvételi demokrácia akkor valósul meg, ha az állami, hatósági döntéshozatal – a jó kormányzás szellemében – nem csak az általános vagy helyi választások legitimitásán, hanem a közösségi részvételen is alapul.

Talán nem egyértelmű, de a működő demokrácia legnagyobb kihívása a résztvevők, az érintettek, elsősorban a hatalom birtokosainak hozzáállása. Még ha semmi elvi akadály sincs, minden más alap adott, a segítőkészen résztvevő személyek hiánya meggátolhatja az egész részvételi folyamatot. Másrészt nagyon fontos, hogy az állampolgárok és a társadalmi szervezetek képesek legyenek megnyilvánulni, érdekeiket artikulálni. Amennyiben a harmadik szektor gyenge, az NGO-k megélhetésükért küzdenek, ha nincsenek a szükséges információk és képességek birtokában, vagy az állami forrásoktól függenek, nem lesznek képesek arra, hogy kiálljanak és küzdjenek saját, vagy az általuk képviselt állampolgári csoportok érdekeiért.

A közösségi részvételről szóló tanulmánykötet ötlete a civil szervezetek huszonegyedik századi érdekérvényesítési tapasztalatait látva született meg. Az állampol-

gárok gyakran ruházzák át érdekeik érvényesítését társadalmi és civil nonprofit szervezetekre, amelyek aztán tagságuk vagy egy adott csoport bizalma alapján járnak el. A környezetvédő szervezetek kiemelkedően erős jogosítványai, szervezettsége, mozgósító ereje és kiváló érdekérvényesítő képessége nem a véletlen műve. Több évtizeden keresztül tartó, az egész világon megvívott környezetvédelmi küzdelmek után mára olyan jogszabályok alapozzák meg a környezet, a természet, az élővilág védelméért síkra szálló állampolgárok és szervezetek jogait, melyek szilárd alapot adnak arra, hogy a mindenkori helyi-, nemzeti- vagy nemzetközi döntések meghozatalára hatással legyenek, azokban részt vegyenek. A közügyek azonban nem korlátozhatóak a környezetvédelemre, és miért lenne az egyik közügy más, mint a többi? Néhány éve merült fel először a kérdés: Miért ne lehetne más érdekekért küzdő állampolgároknak, s az ő szervezeteiknek a környezetvédőkhöz hasonló jogaik a döntések befolyásolására?

A könyvben olvasható tanulmányok tehát a környezetvédelem területén kivívott, a részvétel alapját jelentő jogok egyéb közügyekre történő kiterjesztésének lehetőségeit feszegetik, és ennek eszközeit elemzik. A kiadó szervezet felvállalt célja, hogy olyan diskurzust indítson el, mely a gyakorlatban is segít értelmezni a részvétel, a részvételi demokrácia fogalmát és feltételrendszerét.

Borovitz Tamás

1975-ben született Budapesten. Középiskolai orosz irodalom és nyelvtan tanár, újságíró. 1999 óta dolgozik az Információs Társadalom és Trendkutató Központ kötelekét erősíti, az INFINIT Hírlevél „E-kormányzat, e-demokrácia”, valamint a „Közép- és Kelet- Európa hírei” rovatok szerzője, az INFONIA Alapítvány „E-kormányzat” hírlevelének szerkesztője. Kutatási területe: fogyatékkal élők az információs társadalomban, e-kormányzat, e-demokrácia, e-politika, információs társadalom Közép- és Kelet-Európában.

Csótó Mihály

1979-ben született Szolnokon. Környezetgazdálkodási agrármérnök és szociológushallgató. 2002 óta dolgozik az Információs Társadalom és Trendkutató Központban, az INFINIT Hírlevél szerzője, az e-kormányzati szakmai műhely tagja. Érdeklődési területe a vidékfejlesztés és az információs társadalom környezeti vetületei.

Dunajcsik Péter Maxigas

az ELTE BTK, valamint az Eötvös József Szakkollégium hallgatója. A Horizont Kutató Intézet egyik alapítója, a Magyar James Joyce társaság alapító tagja és a Peter Greenaway Társaság titkára. Aktivistaként az Indymedia Független Média Központ és a Zöld Pók önkéntese. A Centrum Csoport tagjaként a házfoglaló mozgalom ügynöke. Civilben anarchista és kiberpunk.

Fekete Orsolya Réka

Budapesten született 1978-ban. Az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem Közösségi Szociális Munkás Szakán végzett. Korábban a JOINT Alapítvány és a Szociális Innováció Alapítvány munkatársa, jelenleg az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolán dolgozik. Kutatási területe a fogyatékossgal élők életminőségének javítása az információs társadalomba való beilleszkedésük elősegítése adekvát rehabilitáció által.

Hegyesi Gábor

1948-ban született Újpesten. Közgazdász, tanár, nonprofit menedzser, szociológus kandidátus. Jelenleg tanszékvezető főiskolai tanár és a Szociális Innováció Alapítvány elnöke. Részt vett a nonprofit menedzsment szak tantervének kidolgozásában, több helyen oktat nonprofit tárgyakat hazai és nemzetközi felsőfokú intézményben. A Szociális Munkáért-díj, Hilscher Rezső-díj, György Júlia-díj, a Magyar Köztársasági Érdemérem Lovagkeresztje arany fokozatának tulajdonosa.

Herczeg Tamás

1960-ban született Medgyesegyházán. Tanító, magyar tanár, szociálpolitikus. A Békéscsabai Ifjúsági Ház és Általános Társaskör igazgatóhelyettese. Szociológiát, szociálpolitikát és foglalkoztatáspolitikát oktat címzetes főiskolai docensként. Békéscsa-

bai önkormányzati képviselőként elsősorban ifjúsági, kulturális és szociális kérdésekkel foglalkozik. A Békéscsaba–Gyula–Békés Tavaszi Fesztivál és a Nemzetközi Zenei Ifjúsági Találkozó főszerzője. Leginkább a helyi civil szervezeteket, nemzeti-etnikai kisebbségi szerveződésekkel tanulmányozza, tucatnyi szervezet tagja, önkéntese.

Ignits Györgyi

Az ELTE szociológiai szakán szerzett diplomát társadalom- és mentalitástörténet szakirányon. A Tocqueville Kutatóközpont kutatáskoordinátora.

Jordan, Paweł

A BORIS egyesület elnöke, tréner és számos könyv szerzője. A Varsói Egyetem Re-szocializáció és Szociálpolitka szakán végzett, a Varsói Önkéntes Központnak, a közösségi alapítványoknak, a civil kezdeményezések fórumának (FIP), a Civil Képzők Egyesületének, a Helyi Kezdeményezések Központjának és még számos egyéb civil szervezeteknek egyik kezdeményezője. Az UNDP Umbrella Project és a New York-i Open Society Institute-nak volt tanácsadója.

Nizák Péter

1966-ban született Budapesten. 1989-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Általános Iskolai Tanárképző Karán, 1993-ban pedig az ELTE BTK-n szerzett diplomát. 1992-től a Független Ökológiai Központ (FÖK), 1996-tól a Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány (DemNet), 2002-től a Civil Társadalom Fejlődéséért Alapítvány munkatársa. Jelenleg a Soros Alapítvány programigazgatójaként dolgozik; az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézetében PhD-hallgató. Publikációi közül az egyik legjelentősebb a társszerzőként jegyzett „Támogatási programok lebonyolítása a nonprofit szektorban” című könyv, amelyben a USAID által finanszírozott, Magyarországon és a régióban lebonyolított pályázati programok módszertanát foglalta össze szerzőtársaival.

Pintér Róbert

1975-ben született Salgótarjánban. Szociológus és politológus jelenleg az ELTE szociológiai doktori iskolájának végzős hallgatója. Munkahelye 1998 óta a Budapesti Műszaki Egyetem Információs Társadalom- és Trendkutató Központja (vezető kutató), és 2001 óta a BME Információ- és Tudásmenedzsment Tanszéke (tanársegéd). 2005-től az *Információs Társadalom* folyóirat főszerkesztője. Kutatási területe az információs társadalom, ezen belül: információs stratégiák, az EU politikája, a magyar fejlődés, a felkészültség (readiness) mérése és módszertana, elektronikus kormányzat, elektronikus demokrácia, új média, konvergencia, internet kultúra, politika és gazdaság, valamint az intelligens települések.